

**Danica
Taljat**

DUSAN
MUNIH-
DARKO

NARODNI HEROJ

**Danica
Taljat**

DUŠAN
MUNIH-
DARKO
NARODNI HEROJ

Tolmin, 2024

Iz vsebine

UVOD	5
MUNIHOV ROD NA MOSTU NA SOČI	8
DUŠAN MUNIH	
Rodni dom in otroška leta	14
Dušanova mladostna leta v Sveti Luciji in odhod v partizane	51
Partizanska leta Dušana Muniha – Darka (Vojka)	64
Smrt na pragu svobode	89
MUNIHOVA DRUŽINA PO VOJNI	98
DA NE BI POZABILI	120
Jordan Zahar: Moj najdaljši dan	120
Marija Metlika por. Pavček: Govor ob 50-letnici smrti	
Dušana Muniha – Darka	124
Saša Vuga: Govor pisatelja ob 70-letnici smrti	
Dušana Muniha – Darka	127
Danica Taljat: Zgodovina nas je povezala	132
Imensko kazalo	148
O avtorici	154

Uvod

Obstajajo življenjske zgodbe in pomembni dogodki iz preteklosti, ki nam pomagajo oblikovati narodovo identiteto in kolektivni spomin skupnosti.

Ena izmed njih je tudi življenjska zgodba narodnega heroja Dušana Muniha – Darka in njegove družine z Mosta na Soči iz obdobja, ko je fašistična raznarodovalna politika na Primorskem hotela uničiti slovensko besedo, kulturo in slovensko narodno identiteto nasploh. Poniževanje in prisila sta rodila upor, ki je sčasoma prerasel v 2. svetovno vojno.

Takšne življenjske zgodbe morajo biti povedane, še boljše – zapisane!

Zato, da jih ne izbriše čas pozabe in ne utihnejo v tišini grobov. Ne zato, da bi z njimi obremenjevali sedanje generacije in nanje prenesli travme iz preteklosti, ampak zato, da nam pomagajo oblikovati dožemanje preteklih dogodkov in na osnovi tega graditi zdravo sedanjo skupnost.

Danica Taljat

Most na Soči, maj 2024

NEKOČ ŽIVELE SPOŠTOVANJA VREDNE,
DOMOLJUBNE DRUŽINE – PET, ŠEST,
SEDEM. OD SEBE DAJALE PRIMERNE
IZOBRAŽENCE (KER JIH LAHKO ŠTUDIRALE).
PAZILE NA ČAST. PO NJIH SE MOJSTRILI
DRUGI ...

SAŠA VUGA

MUNIHOV ROD NA MOSTU NA SOČI

Prednike narodnega heroja Dušana Muniha se je po dostopnih virih, zlasti matičnih knjigah na Mostu na Soči in v Dolenji Trebuši, dalo ugotoviti do njegovih praprastaršev, rojenih konec 18. stoletja.

Ti pričajo, da rojstni kraj Dušanovega prapradeda Andreja Muniha, roj. 28. 4. 1792, ni znan, poročil pa se je z Marijo Krivic. Njun drugorojenec Jožef (Joseph), Dušanov praded, se je rodil na Idriji pri Bači leta 1822 in se leta 1850 poročil z Marjano Pušer, dedinjo Pušerjeve domačije v središčnem delu današnjega Mosta na Soči. Ta poroka je pomenila začetek ugledne, dokaj premožne in narodno zavedne Munihove rodbine, iz katere izvirata tudi dva pomembna Slovenca: narodni heroj Dušan Munih in dirigent Marko Munih.

Jožef in Marjana Munih sta že leta 1855 v Pušerjevi hiši odprla trgovino z mešanim blagom. Imela sta kar 10 otrok, šest jih je umrlo zelo zgodaj. Izmed ostalih otrok sta v Kroniki fare Sv. Lucije na Mostu najpogosteje omenjena Josip Munih, rojen leta 1860, in Peter Munih, rojen leta 1862. Josip Munih je bil ded dirigenta Marka Muniha, njegov brat Peter pa ded Dušana Muniha. Dušan Munih in Marko Munih sta tako bratranca v 2. kolenu oziroma »mrzla« bratranca.

Josip Munih je podedoval posestvo in Pušerjevo hišo, za katero se je sčasoma uveljavilo hišno ime Munih. Leta 1888 se je poročil z Marijo Kumar iz Breginjskega kota. Z ženo sta bila marljiva, podjetna in iznajdljiva in sta zlasti trgovino nenehno nadgrajevala. V zakonu se jima je rodilo 6 otrok; hišo in posestvo je prevzel najmlajši, Zdravko Munih – oče dirigenta Marka Muniha. Slednji se je v tej hiši rodil in ima tudi danes v njej stalno bivališče.¹

Peter Munih je podedoval obsežna Pušerjeva kmetijska zemljišča v zgornjem delu Svete Lucije z ledinskim imenom Mirišče. Takrat je bilo to večinoma še neposeljeno zemljišče z njivami in travniki na levi in desni strani takratne glavne ceste do Pečanove hiše in še naprej od nje proti Stopcu. Na levi strani ceste so Italijani kasneje tu zgradili celo tenis igrišče. Pečanovi so imeli tudi lepe njive in travnike na ravninski polici proti Stopcu (Brice, Zagorica, Podounca), ki so segali vse do ceste

¹ Taljat, D. : Maestro Marko Munih, str. 21.

² Ustno pričevanje Rožice Sirk, roj. Munih, januar 2024.

proti Stopcu pod Senico². Leta 1893 se je Peter Munih poročil s Terezo Gerželj iz Vrtovina, sestro učitelja Janeza Gerželja, ki je poučeval v Sv. Luciji. V zakonu se je Petru in Terezi Munih rodil sin edinec Jože (Josip) Munih, kasnejši oče narodnega heroja Dušana Muniha.

Njihova hiša in gospodarsko poslopje (štala) sta bila zgrajena na pečini – skali, zato se je domačije oprijelo hišno ime Pečan, ki se je za potomce te Munihove veje ohranilo do danes. Prvotna Pečanova domačija je bila ob potresu 1976 močno poškodovana in porušena. vzdolž celotnega Pečanovega zemljišča so zrastle tri nove hiše, pravkar se gradi četrta; vsi lastniki so v sorodu s prvotnimi Pečani. V dveh živijo potomci s priimkom Munih in zanje starejši domačini še vedno pravijo, da so Pečanovi.

Brata Josip in Peter Munih sta živela v času, ko so odkrita arheološka najdišča sredi 19. stoletja Most na Soči, takrat imenovan Sveta Lucija, ponesla v svet, kraj pa je doživel še pravi gospodarski razcvet. Ta je bil povezan z izgradnjo Bohinjske

Najstarejša fotografija prednikov Dušana Muniha: na levi strani zadaj Dušanova prababica Marjana Pušer s sinovoma Josipom (v sredini) in njegovo družino ter Petrom Munihom – Pečanom, Dušanovim dedom, v ozadju

železnice Jesenice–Trst, ki je leta 1906 povezala Primorsko z Gorenjsko in močno spremenila življenje ob njej. Mnogi domačini so dobili zaposlitev že pri gradnji, vzporedno se je razvila raznovrstna obrt, predvsem trgovina in gostinstvo, pa tudi čevljarstvo, krojaštvo, mizarstvo, kovaštvo, pekarstvo, mlinarstvo, lesna obrt, prodaja kmetijskih pridelkov žagarstvo, oddaja prenočišč najprej za številne delavce, kmalu pa tudi za vse številčnejše turiste. V izkazu svetolucijskih obrtnikov za leto 1908 tako najdemo kar 11 obrtnikov: 2 peka, 2 čevljarja, po 1 mesar, kovač, strojar, urar, krojač, mizar in klobučar – Josip Munih. Slednji je v letih 1892–1896 v Sv. Luciji zelo uspešno županoval³, občina pa se je v tem času odlikovala tudi po zelo visoki stopnji narodne zavesti.

V Sv. Luciji se je narodni preporod zgodil zlasti na kulturnem področju, kar se je odražalo z ustanavljanjem prosvetnih in kulturnih društev. Tako je bilo v župniji že 1. maja 1888 ustanovljeno Kmetско bralno društvo pri Sv. Luciji, leta 1895 je bila ustanovljena Narodna čitalnica, pozimi 1905 pa Slovensko izobraževalno društvo Soča, ki je štelo kar 165 članov. Znotraj njega so delovali pevski zbor, tamburaški orkester, gledališka skupina, knjižnica in kmečka posojilnica. Leta 1905 je bilo ustanovljeno Pogozdovalno in olepševalno društvo. Člani svetolucijske občine so se aktivno vključevali tudi v Soško podružnico Slovenskega planinskega društva, ki je bila leta 1896 ustanovljena v Tolminu, pozneje pa tudi v leta 1924 ustanovljeni ilegalni planinski klub Krpelj. Leta 1913 je bilo v hiši Josipa Muniha ustanovljeno Katoliško politično in gospodarsko društvo za Tolminski okraj s sedežem pri Sv. Luciji. Med tremi ustanovitelji je bil tudi »prosvetnik« Peter Munih – Pečan. Leta 1921 »so to društvo morali preimenovati v Kmečko delavsko stranko, povezano z goriško zvezo zadrug ali »Centralnim konzumom«. ⁴

Narodna zavednost domačinov se je odločno pokazala že ob otvoritvi železnice 1906. leta, o čemer se je ohranil tudi zapis v časopisu Gorica. Železniška uprava je začela na pročelja železniških postaj obešati table v dveh jezikih, pri čemer je bil nemški napis na prvem mestu. Poleg tega je tolminski c. kr. okrajni glavar odredil, da se sme na kolodvoru pri Sv. Luciji, kjer se bo na dan otvoritve proge ustavil vlak z visokimi gosti, izobesiti le državne in deželne zastave, ne pa tudi slovenskih. Poleg tega je glavar v vabilu na otvoritev in sprejem starešinstva posameznih občin izrecno opomnil »da nagovori kakor tudi izročitev prošenj, peticij i. t. d. ni dopuščeno.« ⁵

Domačini pa so dosegli, da je bil napis v slovenščini, ob prihodu cesarskega in kraljevega visočanstvo nadvojvode Ferdinanda so vihrale slovenske zastave, svetolucijski župnik ga je nagovoril v slovenskem jeziku, pevci pevskega društva Soča pri Sv. Luciji so pred nepregledno navdušeno množico zapeli pesem Hrabroslava Volariča Slovenski svet, ti si krasan, nato pa odkorakali na čelu tolminskih ognjegasev na trg k Sv. Luciji. ⁶

³ PANG, Občina Sv. Lucija, t. e. 62, št. spisa 246.

⁴ PANG, Fond Sv. Lucija, t. e. 56, spis št. 785, 15. 7. 1906.

⁵ Kronika Fare Sv. Lucije na Mostu, str. 262.

⁶ Od Sv. Lucije, Gorica, 24. 7. 1906.

Prvi železničarji pred postajo Sv. Lucija–Tolmin leta 1906
(Arhiv Milana Fratnika)

V vse to dogajanje pri Sv. Luciji so se vsi Munihovi, tudi Pečanova veja te rodbine, zelo aktivno vključevali. 1. svetovna vojna je zarezala v narodno prebujenje, Sveta Lucija se je znašla v navzkrižnem ognju italijanske in avstro-ogrske vojske, ki se je razplamtel zlasti sredi leta 1917 in je bil usoden tudi za Petra Muniha – Pečana in njegovo družino. Medvojno dogajanje v Sv. Luciji je natančno dokumentirano v Kroniki župnije Sv. Lucija v daljšem zapisu z naslovom Leta strahu in trpljenja (1914–1918). Avtor zapisa je duhovnik Ciril Munih, nečak Petra Muniha – sin njegovega brata Josipa. Leta 2016 pa je Tolminski muzej poskrbel, da je ta zapis z istoimenskim naslovom izšel tudi v knjižni obliki z bogatim fotografskim gradivom.

Kljub neprestanemu obstreljevanju Sv. Lucije je večina domačinov vse do septembra 1917 ostala na svojih domovih in poskušala živeti, kolikor se je dalo, normalno. 17. in 18. avgusta 1917 pa je prišel ukaz, da morajo Sv. Lucijo in okolico zaradi vse nevarnejšega navzkrižnega streljanja in »*zrakoplovov, ki so spuščali smrt in pogubo*« izprazniti. Ker so domačini hoteli ostati čim bližje domov, so si kot prisilni begunci zasilna bivališča večinoma poiskali v bližnji Baški grapi, vaseh Idrijske doline in na Šentviški planoti, nekateri pa so šli tudi v begunska taborišča. Munihovi in Pečanovi so se naselili v Hudajužni. S seboj so bližnji begunci vzeli le najnujnejše. Kadar koli je kdo mogel, se je odpravil skrivaj domov in pobral, kar je še lahko. Plazili so se navadno preko Senice nad Bačo, Stopcem in čez polje do svojih hiš. Kasneje so se jih vojaki pogosto usmili in jim pomagali prepeljovati blago z avtomobili. Tako sta se 9. septembra 2017 iz Hudajužine domov po pšenico in drug živež kljub

nevarnosti odpravila tudi Peter Munih in njegova nečakinja Marija. Ko sta se na avtu vračala iz Sv. Lucije, je treščila italijanska granata ravno pod Pečanovo hišo v rob skalne stene. Kos, ki se je odbil od stene, je Petru Munihu presekalo lobanjo, rahlo ranjena je bila tudi Marija. Petra Muniha so z avtom odpeljali do Kneže, tam mu je nezavestnemu nečak Ciril Munih podelil zakrament Sv. poslednjega olja, odpeljali so ga v vojaško bolnico v Podbrdo, kjer je naslednji dan umrl.

Sv. Lucija med 1. svetovno vojno – leta 1917, ko so bile najprej močno poškodovane predvsem hiše v spodnjem delu vasi. Na koncu takratne glavne poti skozi vas proti železniški postaji sta vidna Pečanova hiša in gospodarsko poslopje. Večina še neposeljenega zemljišča v zgornjem delu vasi na levi in desni strani glavne ceste do Pečanovih in še naprej proti Stopcu je bila Pečanova last. Na skrajni desni strani vasi je vojska zaradi velike obremenjenosti glavne ceste skozi Most na Soči zgradila dodatno cesto (danes pešpot) nad globoko strugo reke Idrijce in dva dodatna mostova. Prvi most je bil zgrajen na Soči tik pred sotočjem Soče in Idrijce, drugi vzporedno z obstoječim mostom, ki povezuje bregova Idrijce.

(fotografija: Arhiv Tolminskega muzeja)

BIL JE NE SAMO IZJEMNO JUNAŠKI,
MARVEČ TUDI VISOKO MORALEN,
KRISTALNO ČIST SLOVENSKI BOJEVNIK.

SAŠA VUGA

DUŠAN MUNIH

Rodni dom in otroška leta

Po končani 1. sv. vojni so se svetolucijski begunci vrnili v opustošene in večinoma močno poškodovane domove. Za mnoge bivanje v porušeni hišah ni bilo več možno, zato so se zatekli v izpraznjene vojaške objekte. Začela se je obnova, za mnoge prepočasna, mukotrpa in pičila.

»Usoda nas je pač tiste dni novembra 1918 vrgla v suženjstvo, iz katerega smo se rešili šele leta 1945,« je 1. marca 1952 pripisal inž. Milan Anton Mikuž, Gregorčev z Mosta na Soči, v zadnjem odstavku kronike Leta strahu in trpljenja.

Sveta Lucija je po določenih rapalske pogodbe leta 1920 kot del Primorske pripadla Italiji. Pod njo so bili Slovenci že takoj izpostavljeni raznarodovanju. Tako je v Kroniki fare Sv. Lucije ohranjen zapis, da je takratni svetolucijski župnik Abram kot član Patronatnega društva za vojno odškodnino pomagal svojim faranom pri popisovanju škode in prošnjah za podporo, a je že leta 1920 dobil poziv, naj dopise pošilja v italijanščini. Ko je zaprosil komisarja Giordana, naj mu »še v drugo blagovoli pisati v slovenščini?, je dobil ukor in vabilo, naj se opraviči.

Fašistično zatiranje slovensko govorečih prebivalcev Primorske se je še bolj okrepilo s fašističnim prevzemom oblasti v Italiji 28. oktobra 1922. Fašizem ni priznaval manjšin in je med drugim poudarjal manjvrednost Slovanov. Fašistični val je pljusnil preko meje in hotel uničiti vse, kar je bilo slovenskega. Raznarodovanje je postalo sistematično in je postopno preraslo v kulturni genocid. Slovensko narodno identiteto je bilo treba izbrisati! Slovenščino so ukinili v šolah, uradih, na sodiščih, javnih napisih in celo na nagrobnikih na pokopališčih, sčasoma pa so jo prepovedali tudi pri cerkvenem bogoslužju. Razpuščena so bila tudi slovenska društva in knjižnice, uničeni temelji slovenskega gospodarstva.

Te razmere so močno zaznamovale tudi življenje Jožeta Muniha in njegove družine, iz katere izhaja narodni heroj Dušan Munih. Njihova družina je zrcalo časa in življenja narodno najbolj zavednih primorskih družin v času italijanskega fašizma pa vse tja do konca 2. svetovne vojne.

⁷ Kronika fare Sv. Lucije na Mostu, str. 261.

Fotografija Jožeta Muniha v Trstu leta 1916, nastala nekaj tednov preden je bil ujet na doberdobski fronti.

Jože Munič, po domače Pepi, se je rodil pri Sv. Luciji 16. 3. 1894. Osnovno šolo je obiskoval pri Sv. Luciji ob Soči. V Gorici je nato najprej zaključil dva razreda gimnazije, v Tolminu pa pripravnico za vstop na slovensko učiteljsko šolo, prav tako v Gorici. Učiteljsko šolo je zaključil leta 1915 z zrelostnim izpitom (maturó) in bil še istega leta vpoklican v avstro-ogrsko vojsko. Najprej je bil poslan na rusko fronto, od tam pa na doberdobsko fronto. Iz tega obdobja je ohranjena njegova fotografija, ki jo je iz Trsta v Grosuplje na Kranjsko poslal svoji sestrični, učiteljici Ljudmili Gerželj, poročeni Fabijan. Ljudmila je to fotografijo po pošti posredovala še svoji sestri »gospici« Albini Gerželj, ki je takrat poučevala v Cerknem na Goriškem. V spremnem dopisu med drugim ugotavlja, da »Pepeli jako dobro izgleda v ekstra vojaških škornjih.«

Spremni dopis sestrične
Ljudmile Fabijan ob posredovanju
fotografije sestri Albin

»Doberdob, slovenskih fantov grob« za avstro-ogrskega vojaka Jožeta Muniha ni postal usoden. 16. septembra leta 1916 so ga Italijani ujeli na Krasu pri Opatjem selu in ga kot vojnega ujetnika poslali na otok Asinaro v Sardiniji. Spomladi leta 1917 je bil eden izmed 500 ujetnikov, ki so jih poslali obdelovat grofovsko zemljo v provinco Perugia.⁸

Maja 1919 se je Jože Munih vrnil domov in se 1. 12. 1919 zaposlil kot učitelj na osnovni šoli na Selih pri Volčah, okraj Tolmin. Usposobljenostni izpit je opravil leta 1923⁹. Bil je lep, izobražen, postaven, družaben mladenič, poleg tega še dokaj premožen, saj je kot edinec podedoval tudi vsa Pečanova kmetijska zemljišča.

Njegova rojstna hiša (Pečanova) v Sveti Luciji je bila med 1. svetovno vojno poškodovana in dokončno obnovljena šele več let po končani vojni.

⁸ Jože Munih, lastnoročni življenjepis, ki ga hrani sin Iztok Munih.

⁹ Lavrenčič Pahor M., Primorski učitelji, prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem, izdal Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, 1994, str. 284.

Jože Munih leta 1920

Življenjepis.

Osnovno šolo sem obiskoval pri Sv. Luciji ob Loči. Dalje sem ravnal 2 razreda gimnazije v Gorici, nato v Tolminu pripravnilo za vstop na slov. učiteljišče v Gorici, ki sem ga končal leta 1915. z odličnim uspehom. Takoj nato sem moral v vojsko kot avstrijski vojak. Bil sem na ruski fronti, nato na dolobrdobski fronti. Jeseni l. 1916. sem bil ujet na Krašu pri Čapčjem Selu. Kot italijanski vojni ujetnik sem bil odpeljan na otok Asinara (Sardinija). Naslednje pomlad nas je 500 ujetnikov odšlo ob „delovat“ grofovsko zemljo v Italiji, v provinci Perugia. Šele maja l. 1919. sem se vrnil v domovino. Od 1. decembra l. 1919. sem

Munih.

Kot večina sorodnikov iz širše Munihove rodbine je tudi Jože Munih že zelo zgodaj pokazal nadarjenost in željo po kulturno-prosvetnem delovanju in visoko stopnjo narodne zavednosti. Že v mladosti je bil ena osrednjih osebnosti svetolucijske gledališke skupine. Kot odličen igravec je bil največkrat nosilec glavnih vlog v gledaliških igrah, ta oblika druženja pa je imela močan nacionalni naboj, saj se je preko nje ohranjala vse bolj prepovedana slovenska beseda.

**Svetolucijska
uprizoritev
dramskega besedila
Miroslava Krležę
Golgota. V vlogi
sivolasega meniha
nastopa Jože Munih –
Pečan.**

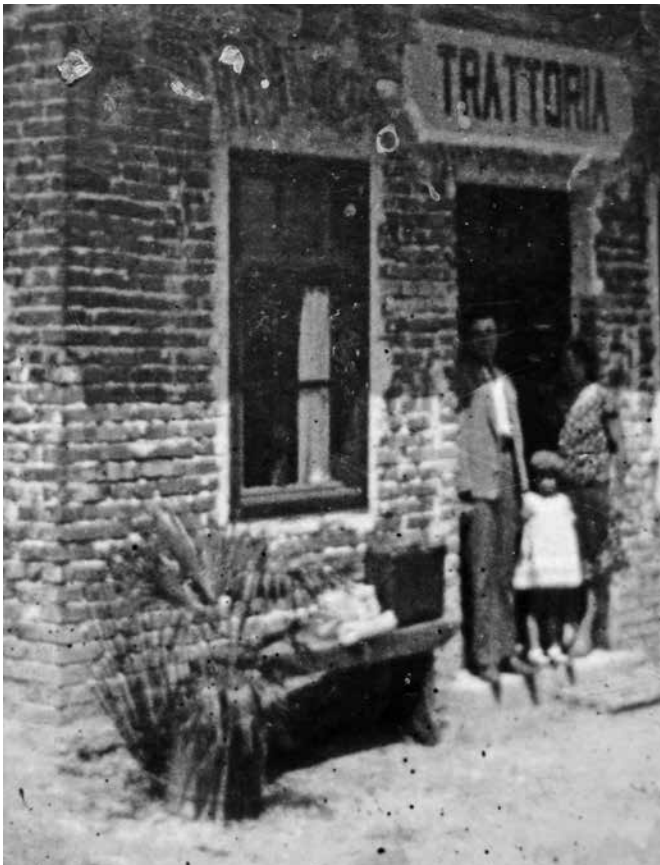
**Jože Munih kot
Krjavelj iz
Jurčičevega
Desetega brata**

**Jože Munih v
vlogi Tončka,
vaškega revčka-
norčka v
Divjem loveu,
ljubezenski
igri s petjem,
nastali po delu
Frana Saleškega
Finžgarja**

24. 1. 1922 se je Jože Munih v Sveti Luciji poročil z Justino Šavli, rojeno 7. 10. 1896 v Drobočniku (hišno ime Toncovi) v zelo številni družini, ki je v vasi imela tudi gostilno. Oče Tone Šavli je s prvo ženo imel dve hčeri. Ker mu je žena kmalu umrla, se je ponovno poročil. V zakonu s Katarino Fon pa se je v letih od 1895 do 1912 rodilo še osem otrok. Justina je bila drugi otrok iz tega zakona.

Jože in Justina Munih sta po poroki zaradi še nedokončane obnove Pečanove hiše stanovala na bližnjih Selih pri Volčah, kjer je Jože Munih poučeval do vključno leta 1925, istočasno pa še v potovalni šoli¹⁰ na Logu. Leta 1926 je učil na Volarjih, nato pa do 30. 6. 1928 zopet na Selih in v Volčah.¹¹

Justina Munih v mladih letih, verjetno še pred poroko, in Toncova gostilna v Drobočniku

¹⁰ Potovalna šola: nekdanja manjša šola, v kateri le nekajkrat tedensko poučujejo učitelji iz matične šole.

¹¹ Lavrenčič Pahor M., Primorski učitelji, prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem, izdal Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, 1994, str. 284.

Na Selih so se Jožetu in Justini Munih rodili trije otroci: 31. 10. 1924 Dušan, 6. 3. 1926 Ciril (Cilko), 2. 7. 1927 Mirjam (Maruška). Družina je po rojstvu otrok nekaj časa, ko so še obnavljali Pečanovo hišo, živela na maminem domu v Drobočniku. Trije majhni otroci so v kmečkem okolju uživali v brezskrbnih otroških igrah, o čemer pričajo tudi ohranjene fotografije.

Ker za kmečka opravila Jože Munih ni imel posebnega veselja, so za obdelovanje Pečanovih njiv in košnjo najeli zunanjo delovno silo in seno tudi prodajali. So pa na kmetijskih zemljiščih zase vedno pridelali poljske pridelke in sadje ter redili domače živali (kravo, prašiča, ovce, kokoši, zajce). Ta opravila je po Jožetovi poroki večinoma opravljala njegova žena Justina.¹²

**Nekaj mesecev stara Maruška,
še ne dveletni Ciril in
triletni Dušan leta 1929 pri
igri na dvorišču Toncove
hiše v Drobočniku**

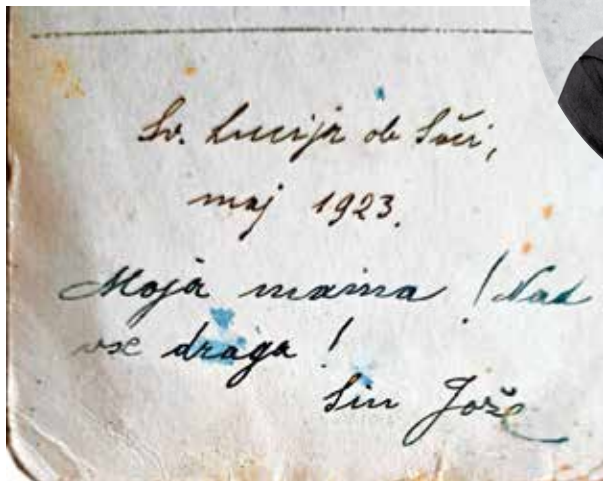
¹² Ustna informacija Rožice Sirk Danici Taljat, januar 2024.

Jože Munih je svojega najstarejšega sina Dušana še majhnega peljal s seboj tudi v veliko mesto – Trst, kjer sta se v tržaškem pristanišču fotografirala. To fotografijo je oče do smrti nosil s seboj v svoji listnici in na njeni hrbtni strani napisal:

*Trst, maj 1924
Tatič in mali Dušan
Munih Jože, učitelj*

12. marca 1928 je umrla Jožetova mama Tereza Munih, na katero je bil zelo navezan. Pokopali so jo na pokopališču pri Sv. Mavru v Sv. Luciji. Tudi to fotografijo, ki jo je sin Jože verjetno fotografiral na nagrobniku, je še v poznih letih ves čas hranil v svoji listnici – denarnici, na hrbtni strani pa je bil njegov lastnoročni napis:

V tem času Jožeta Muniha zasledimo tudi med člani leta 1924 ustanovljenega ilegalnega Planinskega kluba Krpelj, ki je združeval najbolj napredne Primorce, tudi tigrovce. Krpelj je nastal kot odgovor na fašistično prepoved delovanja zavednih slovenskih planinskih društev; tako je bila leta 1928 ukinjena tudi Soška podružnica Slovenskega planinskega društva. Večina krpljevcev je bila s Tolminskega, med njimi številni Mostarji. Njihovi planinski izleti so bili največkrat pretveza za ilegalne prestopne rapalske meje in prenašanje prepovedane slovenske literature.¹³

Opravljanje učiteljskega poklica je bilo v tem obdobju za slovenske učitelje na Primorskem izredno težavno, še posebej za tiste, ki se niso podredili italijanskim oblastem. 1. oktobra 1923 je italijanska vlada sprejela zakon o šolski reformi (Gentilijeva reforma), ki je določal postopno odpravo pouka v slovenščini na osnovnih šolah

¹³ Rovšček, Ž.: Navdušeni planinci in raziskovalci, Tolmin: Devetdesetletnica ilegalnega planinskega kluba Krpelj, v: Goriška, 12.11. 2014, str.15.

v vsej Julijski krajini. Do leta 1924/25 so še dovoljevali poučevanje v slovenskem jeziku, a so se učenci morali obvezno učiti tudi italijanski jezik, do konca šolskega leta 1927/1928 pa so bili v Julijski krajini odpravljene še zadnji razredi s poukom v slovenščini ali hrvaščini. Z Gentilijevo šolsko reformo so tako Italijani ukinili okoli 400 slovenskih in hrvaških šol. Italijanske šolske oblasti so delo slovenskih učiteljev nenehno nadzorovale in s pogostimi inšpekcijami v razredih preverjale znanje italijanskega jezika. Učitelje so silili, naj se vpišejo v fašistično stranko ANIF. Če se niso uklonili, so tvegali obravnave na sodiščih, premestitev v Italijo, izgubo službe oz. kazensko upokožitev.

Med narodno zavedne učitelje, ki so odkrito nasprotovali italijanskim oblastem in niso hoteli sprejeti fašističnega šolskega sistema, je sodil tudi učitelj Jože Munih, zato je bil leta 1928 premeščen v italijansko deželo Apulija na jugu Italije. Munihova mlada družina je tako zelo zgodaj občutila posledice fašistične raznarodovalne politike v vsej njeni nečlovečnosti in krutosti. Kljub trem majhnim otrokom ji ni bilo dano, da bi zaživela urejeno družinsko življenje.

Po vsej verjetnosti se je Jože Munih z družino preselil v obnovljeno Pečanovo hišo malo pred premestitvijo v Italijo, o čemer priča sicer slabo ohranjena fotografija.

Jože Munih pred Pečanovo hišo
z majhnima sinovoma Dušanom
in Cilkom ter dojenčico
Maruško v naročju

Kako je Pečanova družina živela v letih razseljenosti, se je dalo razbrati iz pisem, ohranjenih v družinski zapuščini Dušanove najmlajše sestre Petre¹⁴ Rožice Sirk roj. Munih. Gre predvsem za pisma sorodnikov po Pečanovi strani, ki so Justini Munih v težkih časih priskočili na pomoč, in otroška pisma oziroma dopisnice in razglednice bratov Dušana in Cirila mami in očetu na različne naslove njenega bivanja v letih od 1927 do 1938. Pisma med zakoncema Munih niso ohranjena.

Večino pisem je Justini Munih napisala sorodnica Mila oz. Ljudmila Gerželj. Bila je nečakinja Tereze Gerželj, torej sestrična Jožeta Muniha.

V Kroniki fare Sv. Lucije je zapisano, da je Gerželjeva družina izvirala iz Vrtovina iz Vipavske doline. Številni člani te družine so bili po prihodu v Sveto Lucijo s Pečanovo družino povezani sorodstveno, stanovsko, pa tudi po nazorskem oz. političnem prepričanju. V Šolskem katastru c. kr. Okrajnega šolskega sveta v Tolminu je na str. 26–27 med učitelji, ki so poučevali v Sv. Luciji, naveden učitelj Janez Gerželj. V takratni dvorazrednici je poučeval od 27. 10. 1886 do konca leta 1901, v nekaterih kasnejših virih je omenjen tudi kot nadučitelj oz. šolski voditelj. Kronika Fare Sv. Lucije pa navaja, da je »v obnovljeni šoli poučeval do smrti 17. 4. 1907, fari pa je zapustil dve učiteljici Albino in Ano, ki sta obe v Sv. Luciji tudi sami poučevali že pred očetovo smrtjo.«¹⁵ Drugi pisni¹⁶ in ustni¹⁷ viri pričajo, da je Janez (Ivan) Gerželj imel poleg omenjenih dveh hčera še druge otroke.

Najstarejša je bila učiteljica Ljudmila Gerželj, rojena 5. 7. 1875 v Srpenci, maturirala leta 1895, usposobljenostni izpit pa opravila leta 1897. Kot učiteljica je poučevala na šoli pri Sv. Luciji v letih 1896–1900, nato eno leto v Tolminu, od 1901 do 1904 v Kobaridu, na Slapu ob Idrijci pa v letih 1903–1913.¹⁸ Poročila se je Fabijan in se kot učiteljica selila v različne kraje, med drugim tudi v Grosuplje. Iz dopisovanj z Munihovo družino je moč razbrati, da je Ljudmila Gerželj v Gorici v času težkih preizkušenj pod fašističnim režimom za dobro desetletje prevzela vlogo nekakšne Dušanove nadomestne mame. Pri tem so ji pomagali še drugi sorodniki iz družine Gerželj, ki so podpisani v Milinih pismih in Dušanovih dopisih mami Justini in očetu Jožetu.

Družina Gerželj je močno zaznamovala tudi življenje v takratni Sv. Luciji in pustila sled do današnjih dni. To velja predvsem za sestre Ano, Albino in Zoro Gerželj, tu je krajši čas učiteljeval tudi njihov brat Ivan Gerželj.

Albina Gerželj je bila 3. 12. 1877 rojena na Srpenci, maturirala je v Gorici leta 1897, usposobljenostni izpit pa opravila leta 1900 v Kopru. Od 1897–1899 je poučevala v Kobaridu, nato eno leto v Tolminu, 1900–1911 v Cerknem, nato slabo leto v Reki – Straža, od 1. 7. 1911 do 30. 6. 1927 pa spet v Cerknem. Zaradi narodne zavednosti je kmalu prišla v nemilost pri fašističnih oblasteh. Brigadir karabinjerske postaje v

¹⁴ Uradno ime Petra Rožica je navedeno samo v uradnih dokumenti, sicer se uporablja samo ime Rožica.

¹⁵ Kronika fare Sv. Lucije, str. 247–248.

¹⁶ Pahor, M. L.: Primorski učitelji 1914–1941.

¹⁷ Rožica Sirk, Marija Velikonja.

¹⁸ Pahor, M. L.: Primorski učitelji 1914–1941, str. 152.

Cerknem je že v dopisu 20. 4. 1921 predlagal, da jo premestijo iz Cerknega. Leta 1927 je bila premeščena v notranjost Italije – v Toskano.¹⁹ Umrla je 6. 10. 1953 na Mostu na Soči (Sv. Lucija). Rožici Sirk je od vseh sester zaradi prijaznosti in dostopnosti ostala v najboljšem spominu prav Albina Gerželj. Ko je po vojni kot otrok šla mimo Gerželjeve hiše, jo je Albina vedno poklicala k sebi in ji dala kakšen priboljšek.

Ivan (Rudolf) Gerželj je bil rojen leta 1879 v Čezsoči, maturiral 1899 v Kopru, usposobljenostni izpit opravil leta 1901, nato pa služboval v različnih krajih Soške doline in Cerkljanskega. Najprej je bil od leta 1899 dve leti v Čadrgu, nato pa od 1901 do 1902 v Sveti Luciji, nadalje pa vse do vse do leta 1915 za eno do največ štiri leta v Drežnici, Bovcu, na Logu, v Cerknem, na Plužnah. Umrl je leta 1922 na Pečinah.

Ana Gerželj, rojena 20. 7. 1881 v Tolminu, je bila najprej učiteljica v Sv. Luciji v letih 1900–1915. Od maja 1915 do septembra 1916 zaradi vojne ni poučevala, nato je dve leti učila v Cerknem, po 1. sv. vojni od 1918–1924 pa spet v Sveti Luciji. Prav tako kot Jože Munih je bila aktivna članica Učiteljske zveze, ki je združevala zavedne primorske učitelje, zato je tudi njo doletela kazen. Fašistična oblast je že leta 1924 predlagala njeno upokožitev, a jo je najprej doletela samo premestitev. Od 1. 12. 1924 do 31. 12. 1926 je še poučevala v Podbrdu, potem je bila kazensko odpuščena zaradi političnega delovanja.²⁰ V Kroniki fare Sv. Lucije za leto 1929 beremo, da je »gdč. Gerželjeva raje ostala brez službe, kot da bi odšla na dekretirano mesto v Italijo.« V tem času je pomagala takratnemu svetolucijskemu župniku Janku Premrlu »pri dopolnilnem pouku za otroke do 16. leta«, a je župnik dobil zaupno pismo od nadškofa Sedeja »naj jo nagovori, da odstopi (se skrije), sicer bo slabo njej in njemu.«²¹

Ano Gerželj najdemo tudi na seznamu članov TIGRA²² v prispevku z naslovom TIGR – abc seznam članov tajne protifašistične in revolucionarne organizacije na Primorskem.²³

Med 794 člani tega seznama²⁴ se nahaja tudi Jože (Josip) Munih, vendar je pri njem napačno naveden kraj rojstva oz. bivanja (Kanal ob Soči namesto Most na Soči), na njem so še številni drugi Mostarji, kar kaže na visoko stopnjo narodne zavednosti tega kraja in njegove okolice.

Iz Gerželjeve družine izvira tudi Zora Gerželj, rojena leta 1905, ki jo kasneje večkrat zasledimo kot podpisnico s pozdravi na Dušanovih pismih in dopisnicah mami Justini v Sveto Lucijo. Zora je takrat verjetno stanovala še doma na Goriškem, je pa kasneje najprej nekaj časa živela v Franciji, proti koncu 2. sv. vojne pa se je poročila s Francem Kenda (hišno ime Pr Bučanu) s Kozmeric pri Sv. Luciji. Umrla je leta 1965 in je pokopana na Mostu na Soči.²⁵

¹⁹ Pahor, M. L.: Primorski učitelji 1914–1941, str. 152 in str. 482.

²⁰ Pahor, M. L.: Primorski učitelji 1914–1941, str. 151.

²¹ Kronika fare Sv. Lucije, str. 275–276.

²² TIGR (kratica za imena Trst, Istra, Gorica in Reka) je bila revolucionarna podtalna organizacija slovenskih in hrvaških domoljubov, nacionalistov in predvsem protifašistov. Delo vala je na slovenskem in hrvaškem etničnem ozemlju, ki je bilo po Rapalski pogodbi priključeno Italiji.

²³ Marijan F. Kranjc, general major v pokoju: TIGR – abc seznam članov tajne protifašistične in revolucionarne organizacije na Primorskem, objavljen na spletu.

²⁴ <https://vojstvo-military.si/wp-content/uploads/TIGR-KON%C4%8CNI-SEZNAM.pdf>

²⁵ Marija Velikonja, roj. leta 1936 na Kozmericah, ustna informacija Marjani Barbič, maj 2024.

Gerželjeva hiša v Sv. Luciji se je nahajala tik zraven stare šole in v spominu domačinov se še danes za to stavbo ohranja hišno ime Pri Gerželju, čeprav so se njeni lastniki že večkrat zamenjali. Sestre Gerželj so bile nedvomno gonilna sila izobraževanja, pa tudi kulturno-prosvetnega dela v Sv. Luciji. V okviru leta 1905 ustanovljenega Slovenskega izobraževalnega društva Soča je delovala tudi knjižnica, ki jo je skupaj s kmečko posojilnico upravljala Ana Gerželj.²⁶ Ob nastopu fašistične oblasti so morali knjižnico zapreti. O usodi le-te govorita pisni pričevanji učiteljice Sabine Eržen in Žarka Rovščka, raziskovalca tigrovcev in krpeljcev.

» ... Bila pa je v naši vasi že pred prvo svetovno vojno vaška knjižnica, ki so jo vodile domače Gerželjeve učiteljice. Po nastopu italijanske oblasti so morale knjižnico zapreti. Res ne vem, kako je učiteljicam uspelo spraviti knjižne omare v svojo hišo in jih »skrbno zapečatiti«, da le ne bi kdo prišel do prepovedanih knjig ... In začela se je tajna, danes bi rekli podtalna, izposoja slovenskih knjig iz »zapečatenih omar«. ²⁷

»Po 2. sv. vojni je ostanke knjižnice (knjige so namreč poskrili po raznih domačijah na Mostu) urejal nekdanji učitelj in šolski nadzornik v pokoju Ivan Murovec. Mulci, pa tudi že nekoliko starejši, smo ob nedeljah zjutraj hodili v prostore za odrom nekdanje kulturne dvorane za gostilno Mikuž in si od Murovca izposojali knjige. Spomnim se, da so imele v notranjosti vse žig Prosvetno (ali Kulturno-prosvetno) društvo Sv. Lucija ob Soči. Eden najbolj vnetih knjižnih moljev (vsak teden po cele skladovnice knjig) je bil Valdi Močilarjev ... zelo veliko je bral tudi Puči Pečanov oz. Munihov ... brat Rožice Sirk. Oba sta bila zelo načitana in smo ju mulci kar spoštljivo ogledovali.« ²⁸

V to knjižnico je redno zahajala tudi Justina Munih, ki je veliko brala in je bila zelo razgledana.²⁹

Gerželjeve sestre so se kot edine ženske udeleževale tudi planinskih pohodov in drugih akcij v organizaciji ilegalnega Planinskega kluba Krpelj. Med akcijami so že kmalu zavzela najvažnejši del raziskovanja podzemskega sveta v Posočju. Spodbudile pa so jih prve raziskave Italijanov v jami Smoganica nad Drobočnikom. Takrat so se krpeljci zavedeli, da Italijani „brskajo“ po slovenskem naravnem bogastvu. Ohranjenih je le malo fotografij krpeljcev, na redkih sta tudi dve ženski. Ker drugih žensk v PK Krpelj ni bilo, lahko sklepamo, da sta to dve od sester Gerželj.³⁰

Vse to dogajanje je bolj ali manj neposredno oblikovalo tudi izredno močno narodno zavednost kasnejšega narodnega heroja Dušana Muniha. Temelji so bili položeni v rodnom domu narodno zavedne družine Jožeta in Justine Munih. Čeprav je bil Dušan iz primarne družine v najbolj nežnih otroških letih »iztrgan«, je dobro desetletje vseeno odraščal v zavedni primorski Gerželjevi oz. Fabijanovi družini, ki je to zavedanje naprej gojila in verjetno tudi nadgradila. Ko se je Dušan kot 15-letni mladenič malo pred izbruhom 2. sv. vojne vrnil v domače gnezdo, mu je bilo skupaj z ostalimi člani družine popolnoma jasno, kaj morajo narediti ...

²⁶ Kronika fare Sv. Lucije na Mostu, str. 244.

²⁷ Sabina Eržen v pisni izjavi za zbornik ob 190-letnici šolstva na Mostu na Soči Med šolskimi klopni, Cerkno, 17. 12. 2008.

²⁸ Žarko Rovšček, pisna informacija Danici Taljat, april 2024.

²⁹ Ustno pričevanje Rožice Sirk, februar 2024.

³⁰ Žarko Rovšček, pisna informacija Danici Taljat, april 2024.

Krpljevci na Širokem leta
1923, torej še pred formalno
ustanovitvijo kluba. V hribe so
namreč hodili že prej.

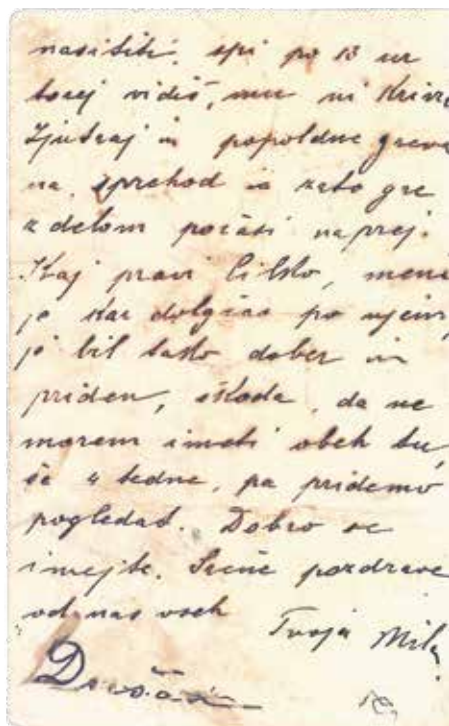
Foto Janez Vidmar.

Lastnik fotografije Zarko Rovšček

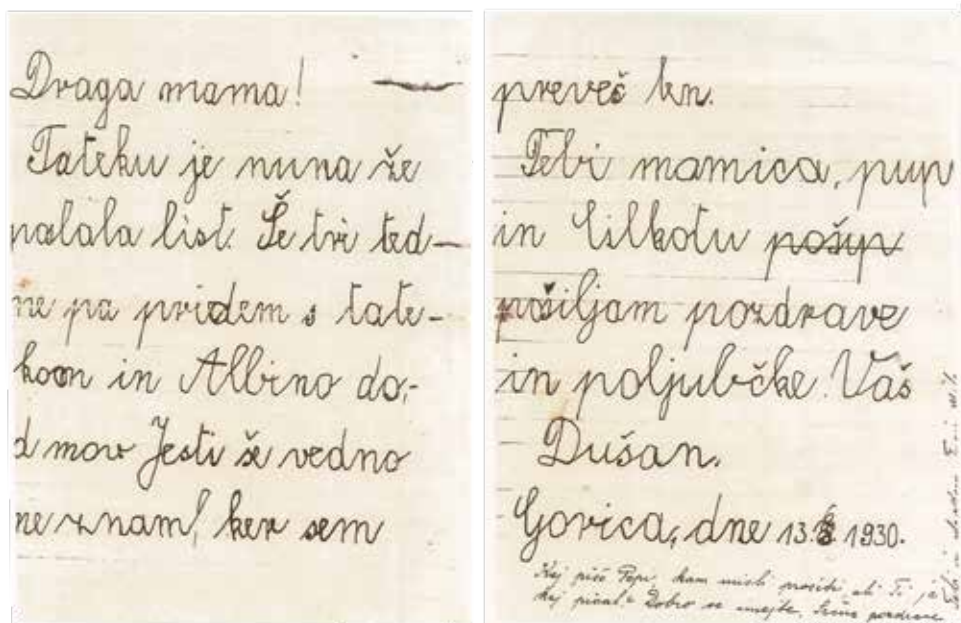
Drugo dopisnico je Mila poslala nekaj mesecev kasneje. Justini obljublja, da ji bo poslala copatke za Maruško. Seznanja jo, kako Dušan napreduje: je priden, ima velik apetit, spi po 13 ur na dan, popoldne se spreha-jata. V preteklosti je Mila varovala tudi Cilka in je bil zelo priden fantek.

Iz ohranjenih Dušanovih pisem mami in očetu v letih 1930–1938 in iz ustnih pričevanj je razvidno, kako je Dušan preživljal zgodnja otroških leta pri sorodnikih v Gorici. V njegovih pismih so se ti redno podpisali ali še kaj malega pripisali. Vidi se, da so zanj zgledno skrbeli. To je bila predvsem Mila, pa tudi drugi sorodniki iz njene družine: sestri Zora in Ana, stric Matiče oz. stric Fabijan, nuna.³¹ V Gorici je Dušan obiskoval nižje razrede osnovne šole. Mama Justina je s Cilkom in Maruško v tem času živela v Sveti Luciji, oče Jože pa kot učitelj v Stornari, mestu v provinci Foggia v južni Italiji, kasneje pa v Bareggiu pri Milanu. Domov v Sv. Lucijo je oče prihajal v času počitnic, takrat je v primarni družini doma bival tudi Dušan.

³¹ Poimenovanje za staro mamo, lahko tudi za drugo starejšo sorodnico

V pismu 13. 6. 1930 še ne 6-letni Dušan s še malce okorno otroško pisavo pošilja mami, Cilkotu in sestrici pozdrave in poljubčke. Veseli se, da bo čez tri tedne prišel s tatekom in teto Albino domov. Iz tega Dušanovega zapisa tako lahko sklepamo, da sta Jože Munih in Albina Gerželj, oba kot učitelja kazensko premeščena v Italijo, tam ohranjala stike in se v času počitnic skupaj vračala domov. Dušan sporoča tudi, da je nuna že poslala očetu neko listino, a ne zvemo, katero. Ker na koncu Dušanovega pisma Mila sprašuje, kam misli Pepi (Jože) poslati neko prošnjo, gre morda za očetovo prošnjo za premestitev bližje domu.

Dušan iz Gorice očeta v prisrčnih otroških pismih z zelo lepo pisavo nagovarja z ljubkovalno besedo »tati« oziroma »tatek«, ga obvešča o stvareh, ki se jih veseli v božično-novoletnem času, in tudi o drobnih otroških nezgodah. Vedno tudi navaja, da se veseli njegovega prihoda domov.

Dragi tatek!
 Imel sem tri nezgode: mi je in
 padel s robček, naredil se
 mi torček naprsih in
 ranil sem se na kol na
 Vse je ozdravilo.

Nuna zna povsod
 pomagati. Mi ima-
 mo še češnje in jagode.
 Teidi kmalu gor na
 počitnice! Poljubček
 Tvoj Dušan Munih
 8. 28/5 31. *tric, črna in črna*

GORIZIA
 STORNICA
 3-1232
 17
 Munih Giuseppe
 insegnante
 - Scanzara
 pro. Stoppa
 35
 Dragi Tati!
 Jaz sem že vrezal iz
 koriere stalco na jaslice in
 jo tudi zlimal.
 Poljubček tebi Tati!
 Tvoj Dušan
 GORIZIA - Monte Sanjo
 21. 219 - Str. V. Str. - Gorizia

V začetno obdobje Dušanovega šolanja v Gorici spada tudi nedatirano pismo, ki ga je Justini v Sveto Lucijo pisala Mila. Dušan ima še vedno težave zaradi razumevanja jezika, tudi Cilku v šoli ne gre najbolje. Mama in teta Mila se trudita, da bi fantoma šlo na bolje. Izvemo tudi, kako družini skrbita za prehrano.³²

Draga Justina!

Počasi je šlo Dušanu pisanje, je veliko pozabil. V šolo hodi rad, a malo ali nič razume, a počasi bo že šlo, do sedaj samo pišejo.

Zdrav je in ima apetit, spi redno po 11 ur. Šole pa ima po mojem mnenju preveč, vsak dan od 7.30 pa do 12h, to je 4 ure in pol.

Sem te čakala, da prideš kupovat prešiče. Kje si ga dobila? Krompirja mi ne pošiljaj, ga ima Ana dovolj, ne ve, kam z njim.

Kako je Cilko in Pupa? Ali je Cilko kaj popravil?

Dobro se imejte in bodite srčno pozdravljeni od nas vseh.

Tvoja Mila

³² Milinih pisem zaradi povsem zbledelga črnila ni bilo možno objaviti v originalni obliki, zato smo jih pretipkali. Enako velja za nekatera kasneje objavljena pisma Dušanovega mladostnega prijatelja in partizanskega sotovariša Radka Kovačiča.

seveda piše Gorizzia – Il Santuario di Monte Santo. Na mamini razglednici so še pozdravi za Cilkota in Pupo in podpis Nuna, oba naslovnika je napisala sorodnica Mila Gerželj.

Leta 1933 se v dopisovanje vključi tudi sedemletni Dušanov brat Cilko, ki mu gre pisanje težje od rok. V imenu vseh doma iz Sv. Luciji piše tako Dušanu kot očetu. Očetu voščijo za rojstni dan in god, Cilko pa sporoča novice o domačih kolinah, izrazi željo, da

bi mu oče prinesel *ta pravi motorček* in tudi željo, da prideta kmalu z Dušanom domov in se bodo povzpeli na bližnji Kosovd. Iz dopisovanj v tem letu izvemo, da so očeta premestili bližje domu – v Bareggio pri Milanu. Zdaj je tudi pogosteje prišel domov in mimogrede v Gorici prevzel še Dušana.

Mama Justina z lepo pisavo na Cilkova pisma napiše le naslov in kakšen pripis. V enem izmed njih lahko razberemo, kako si prizadeva, da bi Cilko pisal v pravopisno pravilni slovenščini. Mama je želela, da bi

Dragi tati! Hvala za lepo kartico. Prosim prinesi mi en lep prav ta pravi motorček. Pridita kmalu z Dušanom da pojedema na Kosovd. Poljubike ti pošilja Tvoj Liko. Poljubike pošiljata tudi Kariska in mama.

pravilno napisal besedo poljubček, ta pa se je ujezil, zapisa ni popravil in se je podpisal samo »Cilk«.

Dušanovo pismo bratu Cilku in mami v Sv. Lucijo 5. 2. 1933 sporoča o mrzli zimi, a v Gorici že začenjajo cveteti trobentice. Zahvaljuje se za poslano dobre klobase, pove, da ima maškaro (to je ošpice ali rdečke).

Dragi tati,
 smo hvaljali kocka
 je bil deberuh, smo navdu-
 li z 6 salamami in rubno klobas
 in šemuloe in sta še dva
 vlika prisuta.
 Tvoj Cilk * Polju Plicko

*Ne je obsegal ker mi
 nisem napisal poljubček
 in ne mi. Ljubi praznik*

5/2 33.

Dragi Cilko!

Hvalava pismo Tebi in mami! Vem
 da ste hvalali kocka, hvalava za klobase,
 so bile prava dobre. Tu je bil mraz in led,
 nisem zelo priden.

Draga Mama!

Meni mi nič pisal tati. Ni sem zelo
 priden, pa bom priden in bom tudi
 pisal. Jaz tudi nisem dobil spri-
 čevala kaj dela Cvil in Morusa?
 Ali je Cvil še bolan. Jaz imam
 maškaro ali neš? Ali imate še
 še kaj rajčkov? Tu so že troben-
 tice, ali so tudi pri so. Luciji?

Tako Cilku kot mami (verjetno po ukazu podpisanih sorodnikov Zore in strica Matičeta) sporoči, da ni priden. Potoži se, da mu oče ni pisal, sprašuje po bratu, sestri in zajčkih ter vsem trem naslovnikom pošilja poljubček.

11. 6. 1933 se Dušan očetu zahvaljuje za karto (razglednico). Sporoča, da se izpiti (skušnje) začnejo 20. in mu še enkrat zapiše novico o svojem zelo dobrem spričevalu: vse ocene so lodevole. Podpisan je tudi stric Fabijan, Milin mož.

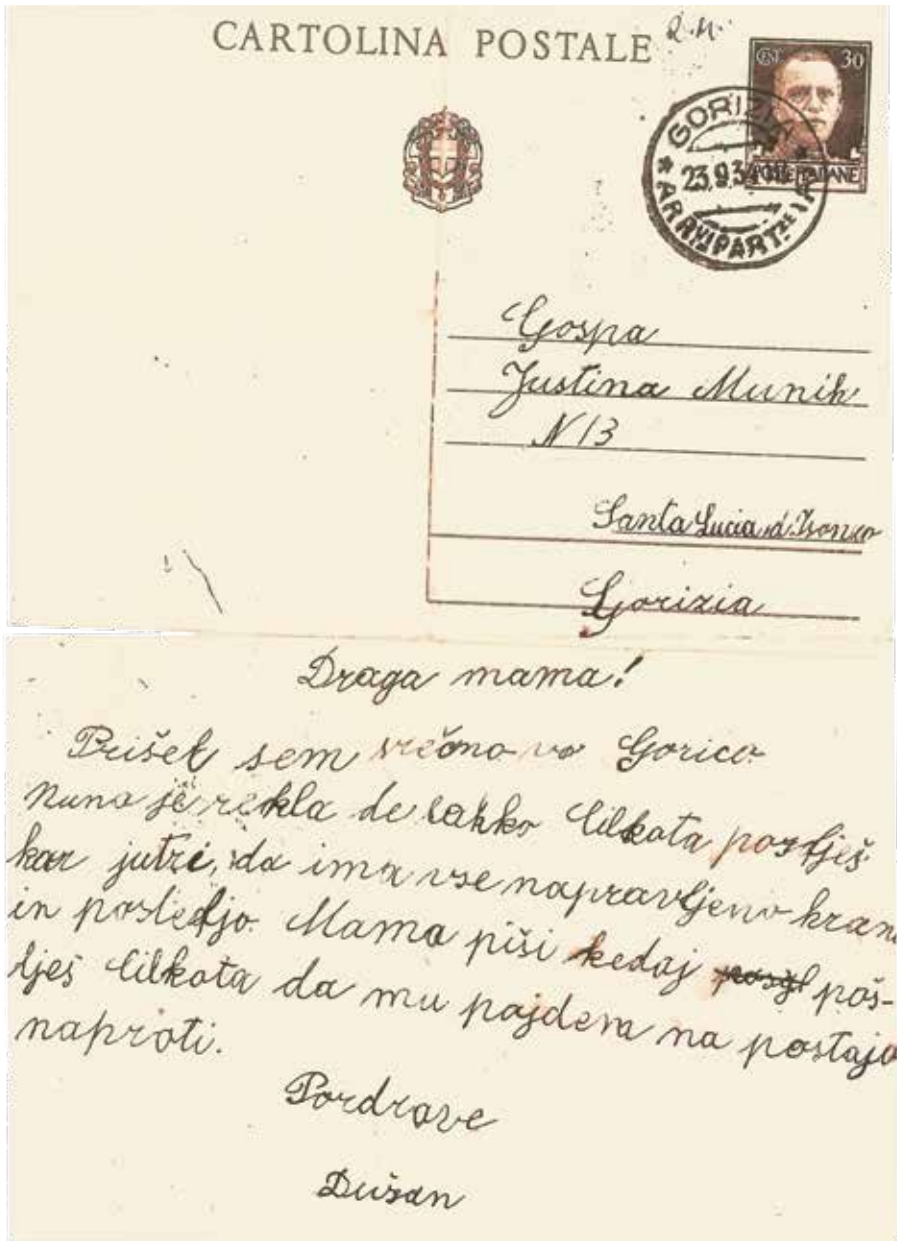

V Dušanovi razglednici mami iz Gorice 15. 4. 1934
izvemo novice o njegovem spričevalu v 1. in 2. trimestru.³³

³³ Ocena »ena« je bila najboljša možna ocena.

Dušan je zadnje pismo mami Justini v Sv. Lucijo napisal 23. 9. 1934. V njem jo sprašuje, kdaj naj pride čakati brata Cirila v Gorici na postajo. Verjetno bo nekaj časa tudi Ciril ostal pri sorodnikih.

Vsa ostala ohranjena Dušanova pisma so naslovljena na očetov naslov v Bareggio. V Bareggio se je namreč k možu oziroma očetu Jožetu preselila vsa Munihova družina razen Dušana, ki je ostal pri sorodnikih v Gorici, kjer se je šolal. Cilko in Maruška sta v Bareggiu obiskovala tudi šolo, 15. maja leta 1934 pa se je tu Jožetu in Justini rodil četrti otrok, sin Feodor, poimenovan tudi Fedja, v otroštvu pa ljubkovalno Puči.

**Poleti 1934 pred
Pečanovo hišo: mama
Justina z dojenčkom
Feodorjem v naročju,
oče Jože, v ospredju
Maruška, Ciril,
sestrična Silvana iz
Trsta in Dušan (Duško)**

Dušan je tako v tem času živel skupaj s starši, brati in sestro le v času počitnic, ko so se zbrali v Pečanovi hiši v Sveti Luciji.

V tem času so se v Sveti Luciji nahajali italijanski vojaki. Spali so tudi v Pečanovi štali, bili so del vsakdanjega življenja vaških otrok. Tako je nastala tudi spodnja fotografija.

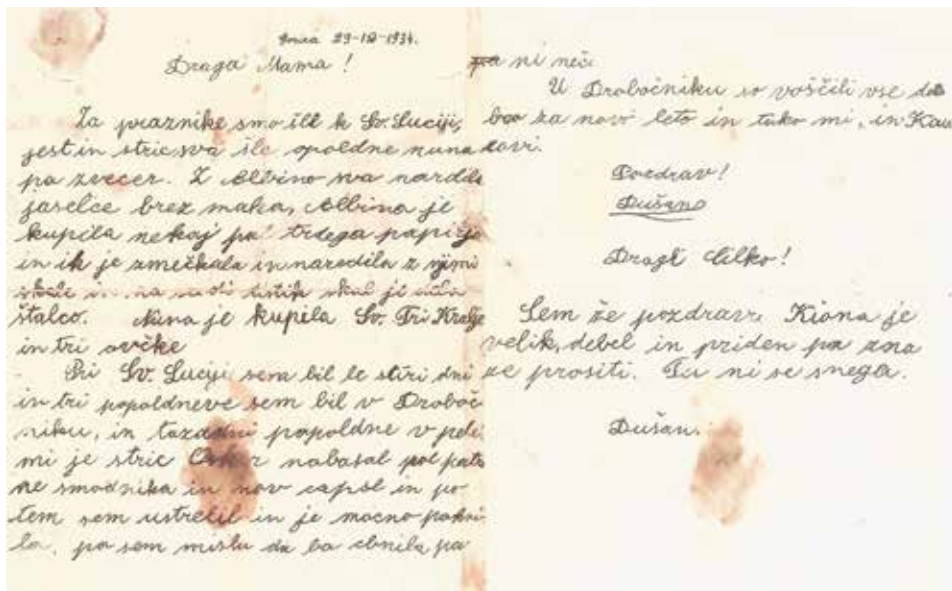
Poleti 1934 na Pečanovem robu ob Pečanovi hiši, levo spodaj: druga v vrsti sestrična Silvana, predzadnji Ciril, zadnji Dušan, ostali neznani. V ozadju italijanski vojaki pri jedi.

Dušanovo pismo mami 29. 12. 1934 priča, da božično-novoletnih praznikov to leto ni preživel v krogu rodne družine, ampak z goriškimi sorodniki štiri dni v Pečanovi hiši pri Sv. Luciji, popoldneve pa pri maminih sorodnikih v Drobočniku. V domači hiši so naredili jaslice, stric Oskar pa ga je v Drobočniku povsem navdušil s patrono in smodnikom. Dušan

mami pošilja voščila za novo leto v svojem imenu, v imenu sorodnikov iz Drobočnika, Gorice in sosedov Kaucovih iz Sv. Lucije. Nekaj vrstic nameni še bratu Cilku.

Zadnje ohranjeno Milino pismo v Munihovi družinski zapuščini je bilo napisano na začetku leta 1935.

Draga Justina.

Ves teden sem mu morala pridigati, da je vendar napisal dve vrsti. Je malo kašljal in ker je bil veter, ga nisem pustila v šolo. Mi imamo že od predbožiča krasno vreme malo mraza, solnce in veter, da dela mraz. Snega ni.

Tudi pri Sv. Luciji ne. Albina je dobro, zmeram kaj dela.

Bila sem gor prejšnjo nedeljo, sem šla Dušanu še po ene hlače čez koleno, mu je naredil krojač. V šoli mu gre kot ponavadi, ker ima istega učitelja, v kurzu malo slabše, ker so drugi učitelji, h katerim ne gre nič rad, vedno se jezi in brani.

Kako so otroci, so se privadili šoli? Zakaj nisi prej pisala, da rabiš cof sedaj, da bi ti ga bila lahko poslala. Pri Vas je vedno hud mraz in megla, kot piše Pikolo.

Dobro se imejte in pišite kaj. Srčne pozdrave od nas vseh

Tvoja Mila

Iz leta 1935 je ohranjenih več Dušanovih poštnih pošiljk v Bareggio.

Očetu se 21. 1. zahvaljuje za pismo in mu sporoča, da bo morda šel v kaposquadra³⁴ meseca marca, v popoldanskem času pa da sta z nekim dečkom naredila teater (gledališki oder), v katerem sta z marionetami stricu uprizorila kakšno igro. Zanima ga tudi, kaj dela bratec Puče.

21-1-'35.

Dragi Tati!

Hvala za pismo. Tu v Gorici je bilo danes ~~in~~ jutraj sedem popoldne in na širah je bil le. Tak sem imel kavičji in ves loto nisem šel v šolo. Karo dali si pričeval.

Kaposquadra ne bom šel, če je v marcu mogoče bom. Kedar imam popoldne proujam in en drugi deček sta naredila teater, sta naredila kakšno igro (imamo marionete in mecano) in jo prikazuje mo stricu.

Kako je kaj v Milanu?
Kaj dela Puče?

Pozdrav!
Dušano

³⁴ Usposabljanje za vodje ekip; v konkretnem primeru za vodenje skupine učencev ali šolske skupnosti v fašistični šoli, npr. vodja balille, tj. učencev v starosti 8–14 let. Za caposquadra so fašisti novačili nadarjene učence, ki so imeli tudi voditeljske sposobnosti.

Iz tega obdobja je ohranjeno tudi Dušanovo nedatirano pismo bratu Cilku v času poletja, v katerem mu vošči za god in ga sprašuje po zdravju vseh domačih v Bareggiu, po njegovem šolanju, vremenu in na koncu spet sprašuje, kdaj pridejo domov.

Iz časa okrog sv. Miklavža je ohranjen poseben list, iztrgan iz zvezka z Dušanovimi željami, namenjenimi sv. Miklavžu, in tudi pismo Cilku glede Miklavževega obdarovanja. Sveti Miklavž mu je izpolnil le nekaj želja.

Dragi Cilko!

Ti voščimo vsi vse dobro za god. Ali ti je kaj dobrega skuhalo mama za god? Ali si naredil dobro skušnjo? Ali ste zdravi? Ali je velika veselina v Bareggiu? Ste končali šolo? Kaj delate? Kdaj boste prišli domov?

Pozdrave vsem!

Dušano

Dragi sv.
Miklavže.

Te prosim lepo prosim da mi prineseš te stvari:

- Eno uniate torbo za šolo.
- Eno uniate škatlo za pero.
- En stilografijski svinec in pero.
- En avtomobil ali še kar, ki se lahko odere.
- En paket še nekaj fig, bombonov, izdelkov kakor pomaranče.

Dragi Cilko.

Škvala na pismo. Meni je prinesel sv. Miklavž, ski, jopico, datelne, mandarine, piškote, čokolatino, in še en blok za risat, nekaj stvari boš dobil tudi ti Maruška in mama. Kdaj pa Ti piši kaj ti je sv. Miklavž prinesel; jaz pridem v petek ob tedi.

Pozdrav.

Dušano

Skupno pismo Dušana in sorodnikov iz Gorice Dušanovim staršem v Bareggio 27. 4. 1935 sporoča o Dušanovem veselju ob obisku rodne Sv. Lucije, kjer se je igral ob reki Idrijci, obiskal sorodnike v Drobočniku, se udeležil procesije in se nasploh veliko veselil. Njegova teta Mila v istem pismu Justini vse to potrdi, a obenem sporoča, da jo skrbi, kako bo Dušanu šlo na skorajšnjih izpitih. Pa tudi glede njegove želje, da bi šel na vikend na Barbano, je v dilemi, ali naj ga pusti, saj je 11-letni Dušan zelo živahen in preradoveden.

21. septembra 1935 je Dušan Munih v Gorici opravil sprejemni izpit za vstop na realko v Gorici. Iz ohranjenih dokumentov je razvidno, da je v prvem poskusu uspešno opravil sprejemni izpit iz splošne kulture in risanja, kjer je dobil oceno 6, težave pa je imel pri sprejemnem izpitu iz italijanščine in aritmetike, kjer je dobil samo 4, kar je pomenilo nezadostno oceno, ki pa jo je lahko popravil. Na popravnem izpitu je iz italijanščine dobil 6, iz aritmetike pa 7. Iz športne vzgoje je dobil 6 in tako se je v šolskem letu 1935/36 vpisal v prvi letnik gimnazije v Gorici.

Iz tega obdobja je v Munihovi zapuščini na Mostu na Soči ostalo ohranjeno Dušanovo pismo očetu z datumom 18. 1. 1936, ki govori o Dušanovem ne najboljšem polletnem spričevalu v 1. letniku. Največ težav mu povzročata računstvo in italijanščina, je pa lepega vedenja in odličen pri verouku, nadpovprečen pa še v zgodovini. Povprečna ocena je tako nekaj nad 6. Ob pozornem branju lahko opazimo, da ima Dušan nekaj težav s slovenskim pravopisom, ki so gotovo povezane z njegovim šolanjem v italijanskem jeziku. Pri zapisu besede »ki« se mu je namreč avtomatsko vrnil italijanski zapis »chi«, ki pa ga je prečrtal in nad njim zapisal slovenski »ki«.

Dragi tati!

-18-1-1936-

Ali ste dobili tisto pismo ^{ki} ~~chi~~ je imela
 naslov in ananko odzadej? Ali je litko
 že dobil spričevalo? Jaz sem ga, sem dobil
 * iz italijanščine v pisanju 5 in ustno 4
 iz latinščine " " 6 " " 6.
 iz zgodovine 8 iz kemije 7
 iz računstva 4 iz telovadbe 6
 iz obravnavanja 9 iz verouka 10
 media je 6

Kaj delate? Kaj dela Fedrič? Ali ste
 sedevri? Copirite hitro in tisti dan bi
 pride tor dol in boste imeli ~~jea~~ ali ste dobili
 tisto pismo ki je bilo napisano odzad.

Božjubčke vsem!

Dušan

Ob koncu šolskega leta je Dušan imel v 1. letniku popravni izpit iz latinščine (Ripara: latino), spričevalo je podpisala Ljudmila Gerželj Fabijan. Na zadnji strani spričevala razberemo, da je bil vpisan tudi v fašistično organizacijo Balilla, saj piše, da je prejel izkaznico Balilla mušketirjev za XIV fašistično leto s št. 1895510. Kot starša sta na tem spričevalu vpisana Giuseppe Munih in Giustina Savli. Tako je potekalo poitalijančevanje ...

Zgoraj: Dušan in Ciril v zgodnjih dijaških letih
Spodaj: Dušanovo spričevalo – 1. letnik

MEDIE DEI VOTI RIPORTATI NEL CORSO DELL'ANNO												
MATERIE DI INSEGNAMENTO	I TRIMESTRE			II TRIMESTRE			III TRIMESTRE SCANDIZIO FINALE		TOTALE ANNO	ESAMI		RISULTATO FINALE IN ANNOTAZIONI
	SCANDIZIO	PROVA	AN.	SCANDIZIO	PROVA	AN.	SCANDIZIO	AN.		DELLA I° PROVA	DELLA II° PROVA	
Lingua italiana	buone	quattro	buone	buone	buone	buone	buone	buone				Ripara Latino
Lingua latina	buone	buone	cune	buone	cune	buone	cune					
Lingua greca												
Storia	buone			buone			buone					
Geografia	buone			buone			buone					
Matematica	quattro			buone			buone					
Lingua straniera (1)				buone			buone					
Cultura italiana				buone			buone					
Religione (1)	buone	buone		buone	buone		buone					
Religione (2)	buone			buone			buone					
Educazione fisica	buone			buone			buone					
Chimica	buone			buone			buone					
Firma del padre o di altri ex art. 10, n. 100. <i>L. Gerželj Fabijan</i>												
Per effetto dei voti ottenuti l'anno _____												
IL PRESIDE												

È iscritto alla organizzazione Fascista Balilla moschetto
Ferrara per l'anno XIV N° 1895510

Dušan je popravni izpit uspešno opravil in se v šol. letu 1936/37 vpisal v 2. letnik gimnazije v Monzi. Vendar 2. letnika ni izdelal, o čemer priča njegovo spričevalo iz šol. leta 1936/37, na katerem piše »*e stato respinto*« (je bil zavrujen).

Cirilova spričevala iz tega obdobja pa pričajo, da se je Munihova družina takrat preselila na nov naslov – v Sesto San Giovanni, prav tako blizu Milana. Tudi Cirilovo spričevalo iz šolskega leta 1936/37 kaže, da mu v šoli v tem kraju ne gre najbolje. V spričevalu prevladujejo zadostne ocene, a je 28. 6. 1937 v Monzi kar solidno opravil sprejemni izpit za vpis v srednjo šolo. Iz italijanščine je dobil 6, iz aritmetike, 7, iz splošne kulture 8, iz risanja pa 7. V šolskem letu 1937/38 je tako v Monzi obiskoval R. Istituto tecnico commerciale (realke), vendar razreda ni izdelal. Cirilovo spričevalo iz ponavljajočega 1. letnika ni ohranjeno, toda očitno ga je opravil, saj je bil v letu 1939/40 že vpisan v 2. letnik istovrstne šole v Gorici, leta 1940/41 pa v 3. letnik, ki ga je prav tako uspešno zaključil.

Ker je bil na Dušanovem nezadostnem spričevalu iz šol. leta 1936/37 podpisan oče Jože Munih, pa tudi dopisovanj med Dušanom in starši iz tega obdobja dobrih dveh let ni, je možno, da se je takrat tudi Dušan preselil k družini v bližino Milana. Vendar po drugi strani za to trditev obstaja tudi dvom, saj je Dušan 19. 6. 1938 prav na naslov v Sesto San Giovanni iz Gorice poslal dopisnico očetu in mami, naj ga pridejo počakat na »tamkajšnjo« železniško postajo. To je tudi zadnje ohranjeno Dušanovo dopisovanje s starši.

Čeprav se spričevalo ni ohranilo, je Dušan neizdelan 2. letnik zagotovo ponavljal, saj se je v 3. letnik realke v Gorici vpisal šele v šol. letu 1939/40, ko se je vsa družina že vrnila na dom v Sv. Lucijo. Iz Dušanovega spričevala iz tretjega letnika realke je razvidno, da potem s šolanjem v srednji šoli ni imel težav. 3. letnik je uspešno opravil z 58 točkami od 80 možnih, so ga pa v fašistični organizaciji uvrstili med »avanguardiste«.

Dušan v dijaških letih

Dušanova mladostna leta v Sveti Luciji in odhod v partizane

Leta 1939 se je Munihova družina vrnila iz Italije; natančni razlogi, zakaj ravno takrat, niso znani. Morda sta starša ocenila, da je 2. svetovno vojno, ki se je v Evropi že razplamtela, bolje pričakati doma. Morda je bil eden od razlogov ta, da je družina pričakovala še enega otroka. Jože Munih po vrnitvi domov ni opravljal učiteljskega poklica; družina je nekaj časa živela zgolj od kmetijskega posestva.

1. 10. 1939 se je Justini in Jožetu Munihu v Sv. Luciji rodila še hčerka Petra Rožica³⁵ in družina je končno po desetletju razseljenega življenja zaživela skupaj.

Leta 1939, ko je 2. sv. vojna vse močneje trkala na vrata, je sedemčlanska Munihova družina živela skupaj v Pečanovi domačiji v Sv. Luciji, št. 13.

Na desni fotografiji mala Rožica, Maruška, sestrična Alma Taljat in Cilko pred domačo hišo; v ozadju tenis igrišče in vzpetina Senica .

³⁵ V nadaljevanju se za Petro Rožico uporablja samo ime Rožica, ki ga tudi sama uporablja povsod, razen v uradnih dokumentih.

Najstarejši sin Dušan je bil v tem času dijak (takrat so rekli študent) 3. letnika realke v Gorici. Oba z bratom Cilkom sta se v šolo iz Svete Lucije v Gorico vozila z vlakom. Preden je Dušan realko končal, pa je že izbruhnila 2. svetovna vojna, ki je korenito spremenila tudi njegovo življenjsko usodo.

O obdobju tik pred začetkom vojne za družino Jožeta in Justine Munih obstaja malo verodostojnih dokumentarnih podatkov, enako velja za najstarejšega sina Dušana. V družinski zapuščini pri Rožici Sirk se je sicer ohranila na Dušanov domači naslov poslana razglednica, ki mu jo je 1. julija 1941 – torej že po začetku 2. sv. vojne – iz Trsta odposlal Luciano, vendar ni možno ugotoviti, kdo je ta oseba bila in v kakšni navezi sta bila z Dušanom. Ker so Munihovi imeli sorodnike tudi v Trstu, Rožica Sirk domneva, da bi ta razglednica lahko prišla od te sorodniške družine; zakaj je bila naslovljena prav na Dušana, pa ostaja skrivnost.

Jože Munih v svojem življenjepisu zapiše, da je bil od leta 1940 do 1941 brezposeln, od leta 1941 do 25. januarja 1943 pa je služboval kot občinski uradnik pri Sv. Luciji. Tega dne naj bi odšel skupaj s sinovoma v partizane³⁶, drugi viri pravijo, da je šel v partizane kakšen dan za njima.

³⁶ Jože Munih, lastnoročni življenjepisi, ki ga hrani sin Iztok Munih.

Poleg pričevanj Dušanove sestre Rožice in drugih še živečih sorodnikov se je bilo pri raziskovanju tega obdobja možno opreti na nekatere že objavljene zapise in izjave. Veliko jih najdemo v literarnih delih in govorih mostarskega rojaka pisatelja Saše Vuge. V njih je pogosto omenjal Pečanovo družino: zlasti Dušana, očeta Jožeta in brata Cilka, ki jih je osebno poznal. Po pisateljevih zapisih in pričevanjih sta se družila tudi Dušanov oče Jože in Sašev oče Milutin – oba narodno zavedna in goreča nasprotnika italijanskega fašističnega režima.

Postavnega in drznega mladeniča Dušana je šest let mlajši Saša Vuga naravnost občudoval: bil je njegov idol. Tako mu je že kot 11-letni deček leta 1941 iz Gorice, kjer se je šolal in bival v salezijanskem internatu Don Bosco,³⁷ poslal razglednico svojega razreda s pozdravi.

Saša Vuga je na razglednici tretji z leve v zgornji vrsti.

³⁷ Stjenka Vuga, pisna informacija Danici Taljat, maj 2024.

Razen najmlajše hčerke Rožice so vsi Munihovi otroci po vrnitvi domov obiskovali italijansko šolo: Cilko in Dušan kot dijaka v Gorici, Maruška in Feodor Scuolo elementarre di Carlo Marchesetti S. Lucija, ki je delovala vse do kapitulacije Italije 8. septembra 1943.

Fašistični režim je takrat v Sveti Luciji večino- ma že nastavljal italijanske učitelje in učiteljice, v njihovi pristojnosti je bilo celo poučevanje verouka. Vstop v fašistične otroške organizacije naj bi bil prostovoljen, a istočasno so bile predvidene ugodnosti (brezplačne šolske potrebščine, štipendije, brezplačno bivanje v domovih) za tiste, ki so v organizacijo vstopili. Mlajši učenci so bili vključeni v organizacijo Figli della lupa (otroci volkulje), starejši so bili Balilla. Ob sobotah so imeli Sabato fašista (fashista). Ta organizacija naj bi skrbela za fizični in idejni razvoj mladine. Kar je ostalo slovenskih učiteljev, so jih oblasti vključevale v fašistične sindikalne organizacije. Na steni v učilnicah pa je bila poleg razpela še slika kralja Emanuela III in fašističnega vodje Benita Mussolinija.³⁸

Mirjam (Maruška)

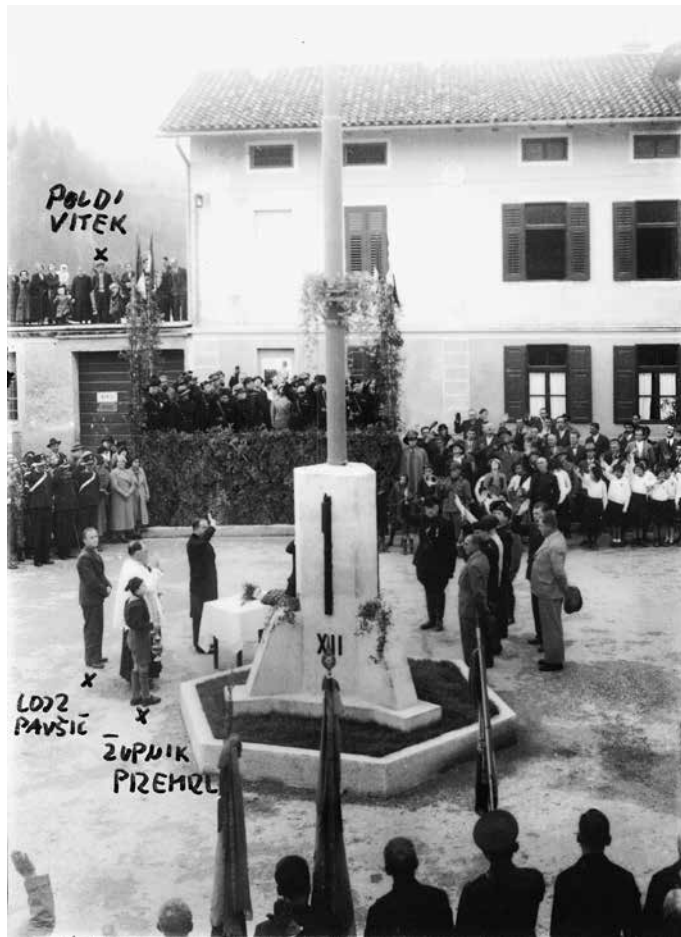
Feodor prvi desno
spodaj, tretji z desne
sorodnik Marko Munih

³⁸ Med šolskimi klopami, Zbornik ob 190-letnici šolstva na Mostu na Soči, Most na Soči, 2009, str. 21–23.

Fašistična raznarodovalna politika se je tudi sicer na vse možne načine zajedla v življenje prebivalcev Sv. Lucije. Ponižanje domačinov ob uničevanju slovenskega jezika in kulture in italijanskem podjarmljenju nasploh je moč občutiti v besedah takratnega svetolucijskega župnika Janka Premrla, zapisanih v Kroniki fare Sv. Lucije leta 1937: » ... Sledila so leta, ko je domača beseda zamrla, ne le v šoli, ampak tudi po gostilnah, na uradih, na trgu, v trgovinah. Pijani od imperialistične zmage fašisti poitalijančijo priimke, prirejajo shode, oblačijo otroke in mladino v »balilla in avantgardiste«, črne srajce gonijo v telovadnice in na šport ... «³⁹

O tem dogajanju pričajo fotografije ohranjene v zapuščini pisatelja Saše Vuge. Domačini so bili prisiljeni udeleževati se tudi fašistične parade v Sveti Luciji in ob sobotah prisostvovati dvigu italijanske zastave (alzabandiera). Na fotografijah je Saša Vuga označil osebe, ki so se teh manifestacij zagotovo udeleževale z mržnjo v srcu.

³⁹ Kronika fare Sv. Lucije, str. 238.

Med njimi sta poleg župnika Premrla in Alojza Pavšiča (organist, cerkovnik, kulturno-prosvetni delavec in fotograf) označena tudi dva med NOB padla borca, pokopana v skupni grobnici na Mostu na Soči: Eligij Marega in kasnejši narodni heroj Dušan Munih – na paradi v obvezni fašistični uniformi.

Večina domačinov je takšen odnos Italijanov do Slovencev ne le obsojala, ampak tudi vse težje sprejemala. Med njimi tudi narodno zavedna zakonca Justina in slovenski učitelj Jože Munih ter Jožetov prijatelj – somišljenik Milutin Vuga. Slednji je to dogajanje pokomentiral takole: »Kar naredi italijanski učitelj z mojim sinom v enem tednu, popravim jaz v enem samem deževnem popoldnevu.«⁴⁰

Poniževanje in prisila sta rodila odpor, vojna je vse bolj visela v zraku, upor je sčasoma prerasel v oborožen spopad. Ko so najbolj zavedni odhajali v partizane, o posledicah niso razmišljali ...

Postroj mladcev pred Filijevo hišo vodi Eligij Marega, četrti z leve v prvi vrsti najstnik Dušan Munih. Lastnik vseh treh fotografij je Stjenka Vuga.

⁴⁰ Saša Vuga je ob letnici 1936 zapisal vprašaj. Po starosti Dušana Muniha sodeč je to verjetno bilo kakšno leto ali dve kasneje.

Jože in Justina Munih kmalu po vojni

**Razobešanja italijanske zastave in večinoma
neprostovoljna udeležba domačinov na fašistični
paradi na osrednjem svetolucijskem trgu, verjetno
ob kakšnem pomembnem italijanskem prazniku⁴¹**

⁴¹ Vuga, S.: Učilna zidana, v: Med šolskimi klopmi, zbornik ob 190-letnici šolstva na Mostu na Soči, Most na Soči, 2009.

Mladost zna tudi v težkih časih zidati gradove v oblakih. Kdo ve, kaj vse se je podilo v glavah mladih svetolucijskih dijakov na naslednji fotografiji, ki naj bi se kot manjvredni Schiavi morali sramovati svojega slovenskega porekla in jezika in so bili prisiljeni nositi fašistične uniforme ... Fotografija je morda nastala že leta 1940 ali 1941, najkasneje leta 1942. Vsekakor gre za skupino dijakov, ki se je s svetolucijske železniške postaje z vlakom skupaj vozila v šolo v Gorico. Morda so imeli sabato fascista – fašistično soboto, ko so morali tako profesorji kot učenci v šolo prihajati v fašistični uniformi ali pa imeti vsaj značko GIL (Gioventu Italiana del Littorio – Mladinska zveza fašistične partije).

Iz oči jim sije mladostna zagnanost, tako značilna za tiste, ki so srečni – črni fašistični uniformi navkljub. Med njimi sta tudi Dušan in Ciril. In tudi komaj odrasla deklica z rahlo skodranimi lasmi v beli jakni s kravato na sredi fotografije. Ime ji je bilo Nada in bila je Dušanova mladostna ljubezen ...

**Skupina svetolucijskih dijakov:
spodaj desno Dušan, za njim v drugi
vrsti brat Cilko, dekle v beli jakni
s kravato na sredini fotografije
Nada Valentinčič**

Nada Valentinčič je bila rojena 12. 3. 1925 mami Mariji Kragelj iz Petrinove hiše v Modreju in očetu Francu Valentinčiču, izučnemu čevljarškemu obrtniku, v domačiji Pri Štefánu s hišno številko Sv. Lucija 1 na levem bregu Idrijce. Danes ta predel spada k Postaji. Je blizu železniške postaje Most na Soči in se mu reče V Luži. Neposredno mimo Štefánove hiše vodi Kosmačeva učna pot.

Oče Franc Valentinčič je kot vojak 1. svetovne vojne nadaljeval boj za svobodno Koroško kot Maistrov borec. Z Marijo sta imela dva otroka: Nado in Bogdana. Nada je bila po lastnem povojnem pripovedovanju hčerki Bogdani Herman zadnji otrok v teh krajih, ki je v rojstnem oziroma krstnem listu še smel imeti slovansko ime. Njen mlajši brat Bogdan se je uradno moral imenovati Matteo.

Prve razrede osnovne šole je Nada obiskovala na Idriji pri Bači, nato na Mostu na Soči oz. v Sveti Luciji. Po končani Scuola elementare je župnik staršem priporočil, naj gre za učiteljico. Nada se je tako vpisala na goriško učiteljsišče in se tja in nazaj vsak dan vozila z vlakom.⁴²

Verjetno je prav na tej poti vzknila ljubezenska iskrica, ki je povezala dvoje mladih, po duši in prepričanju sorodnih oseb.

Nada Valentinčič in Dušan Munih – dvojina

⁴² Bogdana Herman – Nadina hčerka, slavistka, pesnica, raziskovalka in pevka ljudskih pesmi; pisna informacija Danici Taljat, 27. 4. 2024.

Ko se je začela vojna, je Nada imela 16 let. Iz rodne družine je vedela, da je bilo že pred vojno treba skrivati slovenske knjige. Že prvo leto vojne pa je začela vsa Valentinčičeva družina z Nado vred prenašati in skrivati različna ilegalna gradiva in njen brat Bogdan je bil med najmlajšimi slovenskimi partizani. Tudi prvi mladi aktivisti OF iz bližnje okolice so se zbirali nedaleč od tod, v zaselku Hotešk, med njimi tudi Dušan Munih.

Ni nobenih pričevanj o tem, kdaj točno je ljubezenska iskrica med Nado in Dušanom vzplamtela. A ohranjene fotografije pričajo, da je pomladi in poleti leta 1942 bil čas za njuno dvojino: za sprehode in posedanje v travi pod krošnjami dreves, za vožnjo s kolesom, za sanjarjenje ob reki Idrijci. Zagotovo tudi čas mladostnih sanj o lepi skupni bodočnosti. Ki pa je ni bilo ... Mlado ljubezen je prestrelila vojna ...

Dušan je šel v partizane že januarja 1943 in najbrž se z Nado nikoli več nista srečala. Njo so Italijani zaprli 3. 4. 1943. Najprej so jo tri tedne zadrževali v zloglasni mučilnici tržaške policije, nato pa poslali v tržaški zapor Coroneo. 5. 5. so jo prestavili v koprski ženski zapor, 20. 6. so jo prepeljali nazaj v Trst, 15. 7. 1943 pa v taborišča v Zdravščinah in Gradežu. Tam je bila med drugim tudi skupaj s Tončko Bidovec, vdovo ali pa sestro Ferda Bidovca, ter Ljubko Šorli, ženo Lojzeta Bratuža. O tem, kaj vse je v zaporih doživela, ni govorila ...

V dvoje ob Idrijci

10. 9. 1943, dva dni po kapitulaciji Italije, je Nada prišla domov v zelo slabem stanju. Takoj ko si je malo opomogla, je spomladi 1944 odšla v partizane, v zaščitno četo IX. korpusa. Tam je imela med drugim na skrbi bataljonski žig. V zaščitni četi je bil tudi njen brat Bogdan, ki je umrl po vojni leta 1947 v prometni nesreči z motorjem na poti k angleški vojaški misiji.

Proti koncu vojne je bila Nada (s partizanskim imenom Tamara) nekaj tednov partizanska učiteljica v Slovenski Benečiji – predvsem v vasi Dreka (Drenchia).

V zaščitnem bataljonu 9. korpusa NOV in POS je spoznala partizana Dušana – Alojza Hermana, ki je bil prav tako že pred odhodom v partizane leta 1942 aktivist v Ljubljani. 29. maja 1945 sta se poročila na Travniku v Gorici, na tedanjem sedežu občine. V Ljubljani sta se jima rodili hčerki Dušica (leta 1946) in Bogdana (leta 1948). Nada je bila na rodni dom močno navezana in ga je po vojni z družino redno obiskovala. Zelo si je želela učiti v osnovni šoli, a spričevala o skoraj zaključenem učiteljskišču v Gorici ni mogla dobiti, čeprav je poizvedbe pošiljala celo v Rim. Umrila je 31. 10. 2014, pokopali so jo v Valentinčičev grob na Mostu na Soči. Obnovljeno Štefánovo domačijo zdaj še vedno redno obiskujeta hčerki.⁴³

Pečanova družina je bila med prvimi na Tolminskem, ki so začele delati za OF. Celotna družina je za partizane zbirala orožje, pa tudi hrano in druge potrebščine. Jože Munih je že pred začetkom 2. svetovne vojne skrivaj zbiral orožje iz 1. sv. vojne ter v to delo pritegnil tudi sinova Dušana in Cilka. Mama Justina, ki je tudi izvirala iz partizanom naklonjene družine, je njihovo delo podpirala, čemur je bil priča tudi takrat 11-letni pisatelj Saša Vuga:

... dobro pomnim svetlo jutro v aprilu 1941: Pred tremi meseci je savojska vojska s kričavostjo zagatila skednje, stoge. Bilo jih kot ščurkov. Na lepem, krog neke polnoči, pa čudna, pokopališka tišina.

Zjutraj vstanem, otrok. Odprem na dvorišče – nikogar. Stopim pod pristrešek. Se najdem med zaboji. Bili so leseni. Notri pa pločevinasti, podobni velikanskim sardinskim škatlam. Nekaj jih je zevalo, odprtih. Navrhanih z nabojniki za puške: Vojaki so si, tik pred hitenjem proti meji, tu polnili nabojnice. Ne vem, od kod je vame kresnila misel. Poiskal sem košaro za bero krompirja. Jo naložil z naboji. Jo pokrtil s prtičkom – čez prazni trg sta prišla vojaška karabinjerja v smešnih zelenih trirogelnikih. Če bosta vprašala, kaj nosim – nista. Oddirjal sem vzdolž Božičeve pekarnice. Mimo Pečenkove vinske kleti. Gor, do Pečanovih.

Mama Pečanka, Justina, je pri štedilniku kuhala. Kje je Dušan? Umiva se. Spominjam se ga, slečenega do pasu – pri zidani kadi za perilo se je otiral z brisačo. Ko je poskril strelivo, me je odvedel v kuhinjo. Prosil mamó, naj se odmakne za korak. Zasadil kaveljček v desko. Jo privzdignil iz poda – notri so čakali, skrbno namazani, karabinki s soške fronte, manliherica in mavzerica.

⁴³ Bogdana Herman – Nadina hčerka, slavistka, pesnica, raziskovalka in pevka ljudskih pesmi; pisna informacija Danici Taljat, 27. 4. 2024.

*Ob spominu se vsakič začudim: Bilo mi je vendar slabih 11 let! Mar ni nepremišljeno, na moč tvegano tolikanj zaupati otroku? Dušan pa – zaupljivo se je smehljajal. In desko mirno vrnil v pod.*⁴⁴

Dušan Munih je bil z organizatorjem OF na območju Mosta na Soči Mirkom Jeklinom – Stojanom, roj. leta 1912 na Postaji, soustanovitelj prve ciklostilne tehnike na Tolminskem. Tehnika je v začetku leta 1942 najprej delovala na Bukovem, nato so dva ciklostilna stroja prenesli v skrivni bunker na Postajo, kjer je letake na ciklostil razmnoževal Jeklin. Imeli so tudi ciklostil, ki so ga aktivisti OF, med njimi Otilija Medved, ukradli na občini na Mostu na Soči. Razmnoževali so tudi pri Jeklinovi zaročenki Tereziji Cvetrežnik, Kacijanovi z Mosta na Soči, in sicer Dušan Munih, Milan Podgornik z Vrat, Vilijem Štrukelj z Modrejc, Mirkova svakinja Marija Jeklin s Stopca. Letake so večkrat raztresli v naselja okoli Mosta na Soči do Trebuše, pa tudi v rudnik svinca v Rablju, kamor jih je nosil Viktor Kovačič z Mosta na Soči, ki je bil tam zaposlen kot kemik. Tiskali so tudi slovenske pesmi, ki so jih svojci pošiljali vojakom v enote italijanske vojske bataglioni speciale.⁴⁵

V Naših črticah, glasilu učencev Osnovne šole Dušana Muniha Most na Soči iz šolskega leta 1988/89, št 1/2 sta zapisana dva intervjuja, iz katerih zvemo marsikatero podrobnost iz Dušanovega življenja tik pred vojno in o začetnem obdobju njegovega partizanovanja. Zelo zanimiv je intervju z Dušanovim prijateljem iz otroških in dijaških let, nekaj časa tudi partizanskim sotovarišem Radkom Kovačičem, rojenim leta 1925 na Idriji pri Bači, sicer kasnejšim polkovnikom JLA v Beogradu. Intervju z njim je bil narejen leta 1988, ko je bil na dopustu v rojstnem kraju.⁴⁶ Učenci so tega leta opravili tudi intervju z Otilijo Medved z Mosta na Soči, mamu Dušanovega prijatelja Jelčija in istočasno tudi prijateljico Dušanove mame Justine.

Radko Kovačič je izpostavil, da je Dušana poznal nekje od njegovega dvanajstega leta dalje, to je v letih, ko je že dozoreval. Po njegovem pričevanju je bil Dušan izredno drzen, vedno pripravljen na akcijo in je rad vodil skupino. Na vprašanje učencev, ali se je rad igral vojsko, je odgovoril, da so takratni otroci zgodaj odrasli in se pri 12–14 letih niso več igrali vojske, ker so začenjali že resno razmišljati o drugih stvareh; so pa precej razmišljali o orožju. Tako je Dušan nekoč, ko so se z vlakom peljali v Gorico, iz torbe nenadoma vzel staro avstrijsko pištolo, tako na bobenček. Vsi so osupnili, on pa jo je dal nazaj v torbo in šel.

Leta 1942 so se dijaki Dušan, njegov brat Cilko, Julij – Jelči Medved in Radko Kovačič že organizirali v nekakšno skupino in v drugi polovici tega leta že razmišljali o odhodu v partizane. Sestanke so imeli v zaselku Hotešk na Idriji pri Bači. Tam so se sestajali tudi starejši aktivisti, med njimi že omenjeni Mirko Jeklin, ki so spodbujali sedemnajst in osemnajstletne fante, da bi se jim priključili k upor. Novembra

⁴⁴ Vuga, S.: govor ob 70. obletnici smrti Dušana Muniha, Most na Soči, 2015.

⁴⁵ Uršič, R.: Partizanski tisk na Tolminskem, Tolmin, 2003, str. 15–16.

⁴⁶ Radko Kovačič je bil skupaj z Dušanom Munihom v prvi skupini goriških dijakov, ki so januarja 1943 odšli v partizane. Po vojni je kot polkovnik JLA živel v Beogradu, ob delu pa leta 1965 tam dokončal še Akademijo za gledališče, film in televizijo. Bil je glavni in odgovorni urednik osrednje jugoslovanske vojaške revije Obramba in zaščita in je napisal več scenarijev za dokumentarne filme z obrambno vsebino.

Dušan malo pred odhodom v partizane, na drugi fotografiji pred Štefánovo hišo

1942 so ti fantje izpeljali eno svojih prvih akcij. Vedeli so, da je bil v Jermolovi hiši sedež italijanske mladinske fašistične organizacije, zato so vdrlj v njihovo pisarno in pobrali vse, kar bi lahko prišlo prav partizanom.

Po izjavi Radka Kovačiča so vsi omenjeni fantje z njim vred čutili, da je borba proti okupatorju njihova dolžnost. Še posebej potem, ko so fašisti začeli nasilno mobilizirati v italijansko vojsko vedno mlajše fante, so se zavedali, da bodo tudi sami kmalu morali oditi v partizane, sicer bodo postali italijanski vojaki. Januarja 1943 so Italijani začeli »pobirati« letnik 1924. Takrat je odločilni korak naredil tudi Dušan Munih. O njegovem odhodu v partizane obstajata dve varianti.⁴⁷

Po eni naj bi se Dušan 25. januarja 1943 vračal iz šole z vlakom iz Gorice domov na Most na Soči. Med tem so njegovo mamo doma obiskali karabinjerji in jo zasliševali, nato pa so šli skupaj z njo in Dušanovo sestrico Rožico na železniško postajo, da bi počakali Dušana. On naj bi ob prihodu vlaka na postajo to opazil, skočil z vlaka na drugi strani in zbežal v gozd.

Verjetno gre bolj verjeti drugi varianti: pričevanju Radka Kovačiča, ki se ujema tudi s pričevanjem Otilije Medved. Radko Kovačič naj bi konec januarja 1943 nekega jutra prišel na Most in izvedel, da karabinjerji Dušana niso odpeljali skupaj z drugimi fanti, ker je šel v Gorico. Ob 12. uri se je zato zapeljal z vlakom proti Gorici, v Kanalu izstopil in prestopil na vlak, ki je peljal iz Gorice. Tam je poiskal Dušana in mu povedal, da ga na mostarskem kolodvoru gotovo čakajo karabinjerji. Ko je vlak pred signalno hišico zmanjšal hitrost, je Dušan skočil z njega, zbežal po cesti proti Čepovanu in šel naravnost v partizane. Karabinjerji, pa tudi mama in Rožica, so ga na postaji čakali zaman.

⁴⁷ Fili, J.: Narodni heroj Dušan Munih – Darko, seminarska naloga iz zgodovine, OŠ Tolmin, šol. leto 2004/2005.

Partizanska leta Dušana Muniha – Darka (Vojka)

Mama Justina ni vedela, da je Dušan skočil z vlaka in odšel v partizane; zelo jo je skrbelo, ker se tri dni ni nič javil. Četrty dan se je doma ustavil samo mimogrede ...

»28. januarja ob 8. uri zvečer je Duško prestopil prag Jelijeve hiše v popolni italijanski oficirski uniformi z brzostrelko čez rame. Prišel je po brata Cirila in Jelčija. Odšli so proti Lomu,« se je tega Dušanovega »obiska« mnogo kasneje spominjala Otilija Medved.⁴⁸

Nekaj dni za njimi sta odšla v partizane še Dušanov in Cirilov oče Jože Munih in prijatelj Radko Kovačič.

Čeprav so vsi trije Pečanovi »fantje« odšli v partizane tako rekoč skupaj na isto zbirališče prvih partizanov v teh krajih (Grudnica), so se njihove partizanske poti kmalu ločile. Ne obstaja noben dokument, ki bi pričal o tem, da so kasneje v partizanskih vrstah kakor koli skupaj sodelovali. Morda sta se zgolj naključno kdaj srečala Dušan in Ciril, ko sta oba delovala na Tržaškem.

Partizanska pot očeta Jožeta Muniha pa je bila najprej povezana z izgradnjo in delovanjem partizanskih ciklostilnih tehnik in tiskarn na Tolminskem. Delovanje in pomen le-teh med 2. svetovno vojno je zelo izčrpno predstavil Rok Uršič, predsednik ZZB za vrednote NOB občin Bovec, Kobarid in Tolmin v knjigi Partizanski tisk na Tolminskem, izdani leta 2023. Vsi podatki o tovrstnem partizanskem delovanju Jožeta Muniha so povzeti iz te knjige.⁴⁹

Jožeta Muniha že marca leta 1943 najdemo v vojaški ciklostilni tehniki Soškega odreda pri Široki njivi v bližini Kanalskega Loma, ki je od januarja tega leta postala tudi tehnika Pokrajinskega komiteja KPS za slovensko Primorje oz. Pokrajinska tehnika KPS in je sledila premiku vodstva Soškega odreda iz Vogrskega v Tolminski Lom. Gradivo, ki ga je natisnila tehnika, so kurirji raznesli entotam SO, kasneje SPO, nekaj pa so ga mladinci Tolminskega in Kanalskega Loma raznesli družinam v okolici. Zadolžitev o tem so sprejeli na množičnem sestanku marca 1943 v Tolminskem Lomu.⁵⁰

⁴⁸ Medved Otilija v intervjuju za šolsko glasilo OŠ Dušana Muniha Most na Soči Naše črtice, šol. leto 1988/89.

⁴⁹ Uršič, R.: Partizanski tisk na Tolminskem, Tolmin, 2023, str. 76–83.

⁵⁰ Uršič, R.: Partizanski tisk na Tolminskem, Tolmin, 2023, str. 73–75.

Sredi aprila 1943 je bila na pobudo Pokrajinskega komiteja KPS za Slovensko primorje organizirana gradbena ekipa z nalogo, da gradi skrivne objekte za potrebe komiteja, ki se je premaknilo v Tolminski Lom. Prva naloga te gradbene ekipe je bila najti primerno mesto in zgraditi bunker za ciklostilno tehniko v bližini pokrajinskega političnega vodstva. Primerno lokacijo za partijsko tehniko so našli v bližini kaverne, v kateri je do januarja 1943 delovala vojaška tehnika SO nad kmetijo zavedne partizanske družine Žabar na Vrtačah – le 500 m stran od prejšnje kaverne z vojaško tehniko. Pri iskanju in gradnji nove lokacije so sodelovali domačini, končno besedo pa je imel črkostavec Viktor Ilovar, ki je imel zelo pomembno vlogo pri razvoju primorskega partizanskega tiska. Gradbeno ekipo so sestavljali: Martin Kokelj – Aleš iz Zakojce, Angel Kosovel – Peter iz Branika, Venčeslav Žižmond – Dušan z Vogrskega in učitelj Jože Munih – Srečko, Pečanov iz Sv. Lucije. Bunker je bil zgrajen v gozdu med dvema velikima skalama. Ker sta bila njegov vhod in zunanja stran zamaskirana z robido in brinjem, ga ni bilo moč zapaziti. Nahajal se je nad tunelom bohinjske železniške proge, ob kateri je bila italijanska postojanka, ki jo je ščitila. Ker je bila v bližini tudi železniška postaja Avče, sta bila v tehniki zapovedana strog režim in disciplina. Prepovedano je bilo glasno govorjenje, kašljanje, gibanje in kurjenje podnevi, prav tako odhod z območja tehnike brez vednosti vseh sodelavcev. Bunker je bil dokončan maja 1943. V njem so stalno delali: črkostavec Viktor Ilovar, učitelj Jože Munih – Srečko, Andrej Kumar – Stric Marko, mizar iz Huma pri Kojskem, ki je imel že veliko izkušenj z ustanavljanjem in organiziranjem ciklostilnih tehnik, Kumarjeva žena Emilija – Teta Majda, Irma Murovec – Barčica – po vojni poročena Golja iz Tolminskega Loma, študent tehnike iz Gorice Ljubo Komel, Bojan Modic iz Ljubljane in Zora Kravos iz Ljubljane. Občasno so se v tiskarni zadrževali še drugi sodelavci, ki so tu našli začasno skrivališče, preden so odšli v partizanske enote, ali pa so imeli kakšne krajše zadolžitve.

Partizani, ki so delali v bunkerju, niso vsi spali na istem mestu. V največji kaverni je običajno spalo 6 sodelavcev, drugi so spali v manjših bunkerjih, jamah, kavernah in šotorih v bližini. Tako sta Jože Munih in Andrej Kumar pogosto spala v bunkerju pod vasjo Zatrebež, ki je bil kakšnih 25 m pod potjo med Zatrebežem in Vrtačo. Življenje v tehniki je bilo tudi sicer zelo zahtevno. Običajno so jedli enkrat na dan, najpogosteje ponoči, in sicer močnejšo mineštro, ki so jo skuhalo ponoči, da se ni videl dim iz ognjišča. Kurili so s suhimi debli črnega trna, ki je bil na tem kamnitem pobočju najpogostejše grmovje. Pri tem so morali zelo paziti, da se ni videla svetloba ognja. Težave so imeli tudi s pitno vodo, saj je majhen izvir v bližini kmalu po dežju presahnil. Takrat so po vodo hodili h kalu blizu domačije pri Vrtačah, vendar so to vodo pred pitjem morali najprej precediti skozi robce, da so odstranili žabje zarodke in drugo nečistočo, potem pa so jo morali še prekuhati. Kljub pazljivosti sta Vrtaški dekleti Ana in Ivanka Žabar po naključju odkrili tehniko. Na srečo je šlo za partizanom naklonjeno družino, ki se je tedaj v celoti vključila v delo NOB. Družina jih je oskrbovala z vodo, hrano, pranjem perila, popravilom oblačil, skrbela za varnost in celo dostavo materiala za tisk v tiskarni.

Material za delovanje je tehnika dobivala iz različnih virov. Največ tehničnega materiala (karbid za luč, karbidovke, papir, pisala, črnilo-mastilo, matrice, pa tudi tobak ...) so prejeli iz škofijske knjigarne iz Gorice. Katoliško tiskovno društvo v Gorici je namreč združevalo tiskarno s knjigoveznicjo in knjigarno s papirnico, vodja knjigoveznice Alojz Hvalič pa je od vsega začetka delovanja tehnike sodeloval pri njeni preskrbi in posredoval tudi navodila za delo v tiskarni. Material za tehniko so dostavljali preko različnih dobavnih linij preverjeni sodelavci NOB iz različnih bližnjih krajev (Avč, Kanala, Seniškega brega, Lokavca, Čepovana, Solkana ...). Med njim so bili zlasti taki, ki so lahko to sodelovanje »skrili« zaradi svoje službe (poštni uslužbenec in uslužbenka, sprevodnik avtobusa, vaški pismonoša...).

Tehniko so partizani med seboj imenovali Možendol (po imenu križišča poti visoko nad tehniko), včasih so ji rekli tudi Grašče ali Puhovca (po delu hriba, ki se je dvigal nad pobočjem, kjer so delovali). Vodja tehnike je bil na začetku Andrej Kumar, kasneje je vodenje prevzel Jože Munih, Kumar pa se je ukvarjal z ustanavljanjem novih tehnik, zato je odhajal na teren. Ko se je vračal, je Munihu dajal navodila za delo, ki je bilo zelo zahtevno, nevarno in odgovorno.

Ciklostilna tehnika je delovala v bunkerju, ki je meril okrog 15 m². Svoje izdelke je, potem ko se je preselila v Stomaž, pošiljala na teren preko kurirske postaje P 9, ki je bila najprej nad dolino Avščka, kasneje bližje Trnovemu, in preko P 11, ki je bila do preselitve poverjeništvu KPS za Primorsko v Tolminski Lom osrednja kurirska postaja tega poverjeništvu v okolici Ozeljana. Javka za obe kurirski postaji je bila na gmajni nad Mešnjakom nad Vogrščkom, kamor so delavci v tehniki prinašali tiskani material in ga predajali kurirjem. Na tem mestu je delovala do kapitulacije Italije, potem se je preselila v Stomaž, kamor je odšel PK KPS za Primorsko, vendar le krajši čas, nato se je preselila v Trnovski gozd. Vodstvo Pokrajinske tehnike (PT), ki ga je predstavljal Andrej Kumar, se je konec junija 1943 preselilo v gozd Lozo na Kras na severno stran Vremščice, da bi bili bližje sredini Primorske in dogodkom pred že pričakovano kapitulacijo Italije. Tja so odšli tudi vsi trije voditelji tehnike (tudi Jože Munih), da bi uredili pogoje za delovanje PT in bivanje vodstva. Pokrajinsko politično in vojaško vodstvo se jim je pridružilo 20. julija 1943, vendar ta lokacija ni nikoli prav zaživela, saj je bilo težišče dogajanja ob kapitulaciji Italije na Vipavskem in okoli Gorice. Vodja tiska Andrej Kumar in pokrajinsko vodstvo sta se premestila k Podragi pri Vipavi, potem v Stomaž in na koncu na Vogrsko. Gradbena ekipa ni bila več potrebna in je razpadla. Osebe te tehnike je po kapitulaciji Italije postalo nosilec tiskarske dejavnosti v drugih ciklostilnih tehnikah na Primorskem: Tehniki Doberdob oz. Bojnik, Tehniki Jelenk na Vojskem, Tehniki Čaven nad Kanalskim Lomom ... Jože Munih pa je prevzel funkcijo v okrajni prosveti in kasneje pri OZNI⁵¹, kjer je dočakal svobodo.

Povsem drugače pa se je odvijala partizanska pot Jožetovih sinov Dušana in Cirila. V družinski zapuščini Rožice Sirk je ohranjeno pismo, ki ga je kot pogrebni

⁵¹ Uršič, R.: Partizanski tisk na Tolminskem, Tolmin, 2023, str. 86.

Jože Munih, partizan Srečko:
OZN-ovec leta 1944 na
neznani lokaciji

nagovor Justini Munih napisala Otilija Medved. Iz njega lahko razberemo, kako je mama Justina doživljala odhod sinov Dušana in Cirila v partizane:

... Strnila sem nekaj misli ob spominu na obdobje NOB. Upor se je rodil v mladih fantih. Odšli so v borbo konec januarja 1943. leta, z golimi rokami, slabo oblečeni, brez orožja, toda z velikim pogumom in upanjem, da se jim bodo pridružili tudi drugi, da preženejo okupatorja, ki nas je vsestransko zatiral.

Obujam spomine, saj si večkrat prihajala na moj dom. Vedno si upala, da bodo zmagali. Le tega nisi slutila, kako velika bo cena svobode. Z veliko skrbjo si zasledovala potek borbe. Srce se ti je trgalo, ko si videla armado oboroženega sovražnika, ki je strmela samo za tem, da jih uniči. Brez moči, da bi jim pomagala, si prebedela noči brez spanja. Kje so, zima, mraz, sneg, lačni, preganjeni ... Morda bolni ali morda tudi ranjeni ... ah, na kaj misli uboga mati, ki s skrbjo zasleduje korake sinov. Ali se bodo vrnili? Poteklo je leto dni, ko so odšli in nobenega sporočila nisi prejela ...

O začetnem partizanskem obdobju, ki sta ga z Dušanom Munihom preživela skupaj, je v intervjuju za Naše črtice leta 1988 spregovoril tudi Radko Kovačič:

»Logor smo imeli nad Mrzlo drago nad Grudnico. Naša četa je bila sestavljena iz samih domačinov, za svojega vodjo pa smo izvolili Dušana. To je bila četa Južno-primorskega odreda.

V klet financarske kasarne na Slapu smo nastavili bombo, ki je sicer eksplodirala, a ni porušila kasarne, tako nismo imeli vedno uspeha ...

V partizanih se je redko kdo bahal, ni bilo časa za to. Bahajo se danes. Takrat je vsak točno vedel, koliko je težak in tudi drugi so vedeli zanj. Dušan je bil izredno neustrašen, to je dokazoval z mnogimi drznimi akcijami.»

Zelo sporočilno za razumevanje partizanskega delovanja teh mladih fantov je pismo, ki ga je Radko Kovačič pisal Dušanovi mami Justini skoraj štiri desetletja po končani vojni, še preden je bil leta 1983 na Mostu na Soči Dušanu Munihu postavljen spomenik.

Draga mati !

Hitim Ti odgovoriti, da ne bi slučajno pozabil.

Vprašuješ me če se spomnim kateri dan decembra, oprosti, januarja 43. leta sem Dušana – Darkota obvestil, da ga čakajo orožniki na postaji. Točno dneva se ne spomnim, vem pa, da je to bil ponedeljek v tednu koncem januarja. Potrebno je samo ugotoviti kateri dan v mesecu je to bil. Toliko o tem.

Vem in res je žalostno, da Most na Soči ni uspel postaviti svojim padlim neko obeležje ali spomenik. Vendar je tako in vse manj je pričakovati, da se bo to kdaj uredilo. Prihajajo novi ljudje. Vojna pa je že štirideset let za nami. Saj je to že cela večnost.

Sicer pa kaj naj zmeraj iz nova pogrevamo iste stvari. Je že pač težko. Komu naj dopoveduješ in opisuješ tiste dni, tisto čudno raspoloženje nas sedemnajst-osemnajstletnikov, na skrivaj dogovarjanje in nekakšno, rekel bi, naivno gledanje v bodočnost ki še ni bila jasna, niti odrejena ali bomo sploh preživeli, zmagali. To se ne da opisati. To ve samo tisti, ki je doživel. Taki smo bili in Dušan in Cilko in Jelči. Ko kdaj pomislim res je bilo naključje da je nekdo od nas tudi preživel. Vsi smo se nekako zaletavali v smrt. Prve dni smo se ponoči premetavali v prenapolnjenih senikih, ali pa vlačili težke noge po Dovcu in Lokovcu, plegali po snegu in na mestu spali. Nobeden ne bo znal opisati tiste prve mesece partizanovanja ...

To sem napisal Tebi, mati, Ti boš to še najbolje občutila in razumela ...

Pozdrav Radko

Dušan Munih, ki si je nadel partizansko ime Darko, je s seboj v partizane odnesel 150 fašističnih uniform, ki so jih mladinci v občinski zgradbi na Mostu na Soči zaplenili lokalnemu fašističnemu šefu predvojaške vzgoje.⁵²

Najprej se je priključil Tolminski četi 2. bataljona (imenovanega tudi Tolminski bataljon). Tolminsko četo je vodil Ivan Manfreda – Jaka iz Huma pri Podmelcu, ki je bil istočasno poveljnik bataljona, Dušan Munih pa je postal komisar čete, ki se je večinoma zadrževala na območju Mrzlega vrha.⁵³ Dušan se je v njej že na samem začetku izkazal s svojim junaštvom in drznostjo.

Že v začetku februarja 1943 je Tolminska četa dobila prvo večjo nalogo, da napade italijansko karabinjersko postajo v vasi Drobočnik v bližini Mosta na Soči. Pričevalec Radko Kovačič je kasneje večkrat povedal, da je to bila pravzaprav čisto Dušanova akcija, čeprav je v njej sodelovalo še osem mladih partizanov – novincev.

V Toncovo hišo v centru vasi s pripadajočim hlevom in kozolcem v Drobočniku se je naselila skupina od 8 do 10 italijanskih karabinjerjev, ki so varovali oziroma nadzorovali železnico. To hišo je Dušan Munih dobro poznal, saj je iz nje izhajala njegova mama Justina Šavli. Šavlijevi so sicer imeli v Drobočniku še eno hišo na začetku vasi, v kateri je bila gostilna, v njej pa sta stanovala tudi neporočena brat in sestra. Ker je v Toncovi hiši sredi vasi sestra živela le občasno, so Italijani hišo spremenili v svojo karabinjersko postojanko. Partizani so postojanko večkrat poskušali napasti, a so se morali zaradi silovitih sovražnikovih protinapadov umakniti. O sami izvedbi partizanske akcije na to postojanko pod vodstvom Dušana Muniha in njenih posledicah obstaja vrsta pričevanj, ki se med seboj nekoliko razlikujejo glede na to, kateri opciji so bili med NOB pričevalci bolj naklonjeni. Nekateri pričevalci so bolj poudarjali uspeh akcije, drugi bolj posledice, ki so jih zaradi nje občutili vaščani Drobočnika. Vsem pričevanjem pa je skupno sporočilo, da je Dušan v tej akciji pokazal izredno drznost in pogum. Po enem izmed pričevanj naj bi se Dušan preko tete iz Drobočnika že proti koncu leta 1942 dogovarjal z enim izmed podoficirjev, da bi se italijanski vojaki iz postojanke predali partizanom. Tako je bila 2. februarja 1943 le nekaj dni po njegovem prihodu v partizane ta akcija zaupana prav njemu. Skupaj z ostalimi novinci je Dušan obkolil Toncovo hišo in od stražarja zahteval, naj se predajo. A do predaje ni prišlo, ker se je straža zamenjala in novi stražar ni bil seznanjen z dogovorom o predaji. Postavil se je v bran, zato ga je Dušan moral ustreliti. Prišlo je do zmede, streljati so začeli tudi drugi vojaki, ob hudem odporu sovražnika, so se mladi partizani ustrašili in umaknili. Dušan pa je v tej zmedi sam vdrl v hišo. Po eni varianti je to naredil tako, da je odkril streho postojanke, vrgel ročne bombe ter skočil med prestrašene karabinjerje, po drugi varianti naj bi ročno bombo vrgel na vrata, da so se razletela. Zaprepadeni nad tem drznim dejanjem, v katerem je bilo nekaj smrtnih žrtev, ostali niso niti utegnili nuditi nikakršnega odpora. Dušan jih je sam razorožil, še preden so se mu spet pridružili njegovi soto-

⁵² Letak Narodni heroj Dušan Munih – Darko, izdal Pripravljalni odbor za postavitev doprsnega kipa Darku Munihu, Tisk GP Soča, Nova Gorica 1983.

⁵³ Uršič, R.: Partizanski tisk na Tolminskem, Tolmin, 2003, str. 7.

variši. Enega izmed vojakov je pripravil do tega, da jim je iz postojanke nosil puške in ostalo orožje in pripeljal ven tudi ujetnike. Partizani so tako pridobili 11 pušk s strelivom in bombami ter se s celotnim plenom umaknili na varno.⁵⁴

Po tem dogodku so se Italijani vaščanom Drobočnika maščevali. Vse moške iz vasi so najprej internirali v Tolmin, nato v zapor Coroneo v Trst, od tod še v druga italijanska taborišča, po kapitulaciji Italije pa so jih Nemci poslali v svoja taborišča. Mnogi izmed njih se po vojni niso vrnili. Drobočnik je bil tudi kasneje večkrat tarča partizanskih napadov: včasih samo zato, da bi sovražnika vznemirili, včasih za zavarovanje, ker je bila akcija nekje drugje ob progi, tretjič z dejanskim namenom poškodovanja železniške proge, ki teče tik pod vasjo, ali pa zato, da so razstrelili rezervoar za vodo za potrebe železnice. Iz slednjega so napajali z vodo parne lokomotive na železniški postaji Most na Soči. Ker se je ta rezervoar nahajal v neposredni bližini hiš, so bile ob napadu nanj poškodovane tudi bližnje hiše in gospodarska poslopja, med njimi tudi hiša in hlev pričevalca Rajka Kovačiča.⁵⁵ V enem izmed takšnih napadov pa je pogorela tudi Šavlijeva oz. Toncova hiša s hlevom vred. V akcijah so poleg vodje Dušana Muniha sodelovali še drugi domačini: Ciril Jermol iz Gorenjega Loga, Karlo Urmoharjev (ali Armoharjev) Bremec iz Sel nad Volčami in drugi.

Napad na postojanko v Drobočniku je bil uvod v Dušanovo oz. Darkovo odmevno partizansko delovanje, ki ga je napravil za enega najbolj popularnih borcev na Primorskem. Za to akcijo je bil nagrajen: od Glavnega štaba partizanskih odredov Slovenije je dobil novo puško Mauser, ki je bila takrat ideal vseh primorskih borcev.

»Mi smo takrat imeli neke stare zarjavele puške iz 1. svetovne vojne ali tiste, ki smo jih uspeli odvzeti Italijanom. Mauser puška je bila v naših enotah velika redkost, zato je bil Dušan na to svoje orožje zelo ponosen. Lice mu je sijalo od zadovoljstva, kadar je čvrsto držal v rokah svojo puško«⁵⁶, je o vrednosti te nagrade kasneje povedal Radko Kovačič.

Kmalu po akciji v Drobočniku se je Dušan spet vzorno izkazal med spremstvom neoboroženih borcev na pohodu na Dolenjsko. Ob vrnitvi so ga izbrali za sekretarja SKOJ-a v Tolminski četi.

Struktura in obseg Tolminskega bataljona sta se v tem času hitro spreminjala, temu so se prilagajale tudi kadrovske spremembe.⁵⁷ Ob ustanovitvi Gradnikove brigade je Dušan Munih postal komandir minerske čete. Čeprav je bil komandant, se je vseh minerskih akcij tudi osebno udeleževal, nekatere je izpeljal celo sam. Tako je sam miniral in vrgel v zrak 34 metrski železniški most pri Podmelcu v Baški grapi.

S Tolminsko četo je izvedel še številne uspešne akcije, med drugim se je kot vodja in osebno udeležen odlikoval pri rušenju železniškega mosta pri kmetiji Lušin (s priimkom Kofol) v Bači pri Modreju. Most premošča reko Bačo in cesto

⁵⁴ Radko Kovačič v intervjuju za šolsko glasilo OŠ Dušana Muniha Most na Soči Naše črtice, šol. leto 1988/89.

⁵⁵ Ustna informacija Rajka Kovačiča z Mosta na Soči, rojenega v Drobočniku, predsedniku ZB za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin Roku Uršiču.

⁵⁶ Zapis Radko Kovačiča v prilogi k izjavi ob podanem predlogu za odlikovanje Dušana Muniha, 16. 2. 1948

⁵⁷ Uršič, R. : Partizanski tisk na Tolminskem, Tolmin, 2003, str. 6.

po dolini v smeri proti Baški grapi oz. v nasprotni smeri proti Mostu na Soči. Zelo zahtevne so bile že same priprave na miniranje. Del mosta čez reko Bačo je narejen iz kovinske konstrukcije, ki je naslonjena na kamnite nosilce, drugi del mosta, ki premošča cesto, je kamnit. Ob kamnitem delu mosta se je leta 1943 nahajala manjša lesena baraka z dvema prostoroma (kuhinjo in spalnico) ter sanitarijami, v kateri je bilo 9–10 vojakov, ki so varovali most. Pred akcijo skupine partizanov Gradnikove brigade je bilo potrebno zbrati čim več informacij o postojanki in gibanju njene posadke, zato so partizani postavili opazovalnico na nasprotnem, levem bregu reke Bače na pobočju hriba med vasema Logaršče in Bača pri Modreju. Opazovalnica je bila v bližini nekega senika, kamor je fantič Stane Kovačič, roj. leta 1930, prinašal partizanom hrano iz svoje vasi Logaršče. Viktor Leban iz Loj, ki je delal pri gradnji vojaške ceste na planino Lom, je tam iz skladišča vzel eksploziv za miniranje železniškega mosta. Italijani so ga pri tem dejanju osumili, ga ujeli in odpeljali na zaslišanje, a jim je ušel. V noči iz 7. na 8. junij leta 1943 so partizani Dušan Munih, Anton Hvala s Ponikev, Albin Kovačič z Logaršč, Maks Kogoj s Temljin, že omenjeni Viktor Leban iz Loj in morda še kdo okoli 10. ure zvečer napadli italijansko postojanko pri mostu. Skupina je najprej brez odpora zajela stražarja pred postojanko, potem pa je Dušan Munih z odpeto ročno bombo v roki stopil v postojanko in z njo zagrozil vojakom. Ti so se predali, partizani so jih razorožili in dva sta jih spremila k Lušinski kmetiji. Tam so se morali sleči, potem sta jih spustila, da so odšli proti Mostu na Soči. Medtem so drugi partizani nastavljali eksploziv pod železniški most na desnem bregu reke Bače. S pripravo eksploziva in njegovim nameščanjem na most so se precej zamudili, tako da se je začelo že daniti. Akcijo so morali prekiniti, saj so po cesti začeli prihajati civilisti in tudi vojaki. Že pritrjene vreče z eksplozivom so pustili pod mostom in naslednjo noč namestili še ostale ter aktivirali eksploziv. Kovinska konstrukcija se je zrušila in padla v vodo. Italijani so ob tej akciji seveda naredili napako. Po razorožitvi vojakov v postojanki namreč niso posumili, da bi partizani lahko minirali most, in njegove konstrukcije niso pregledali, sicer bi opazili eksploziv. Tako je Dušanovi skupini uspelo, da je bil železniški promet na tem koncu prekinjen celih 20 dni.

Po tem dogodku so se Italijani znesli nad Lušinsvo družino. Očeta Franca Kofola in sina Franca so internirali v Gonars, od koder sta se vrnila po razpadu Italije, za nekaj dni so zaprli tudi obe hčeri, prizanesli so le mami. Sama akcija pa je močno odmevala med domačim prebivalstvom, ki je občudovalo junaštvo partizanov in njihov uspeh. Most so popravili do kapitulacije Italije in Nemci so takoj ponovno naselili barako ob mostu s skupino vojakov, ki je bila zadolžena za njegovo čuvanje. Nad kmetijo Lovšin pa so Nemci zgradili še večjo postojanko, ki je obvladovala precejšen del proge na začetku Baške grape. V njej je bila naseljena skupina 80 italijanskih in 2 nemških vojakov, ki je zagotavljal varovanje obeh železniških mostov pri Lušinu in tudi občasne patrulje ob progi.⁵⁸

⁵⁸ Arhiv ZB za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin, predsednik Rok Uršič.

Dušan Munih je bil sprejet v KPS in maja 1943 v Prodirh dodeljen prvi manjši skupini varnostno obveščevalne službe (VOS) OF na Primorskem. V tem času je postajal pritisk italijanske vojske in policije na domače prebivalstvo vedno ostrejši, prihajalo je do številnih izdaj, vse to pa je slabilo partizansko gibanje. Potrebno je bilo oblikovati enote, ki so ščitile aktiviste OF, odkrivala ovaduhe, med njimi tudi domače izdajalce, in so znale izvajati diverzantske akcije. Tako so 24. 7. 1943 iz nekaj borcev Gradnikove brigade sestavili dve skupini VOS. Prvo je vodil Dušan Munih – Darko proti Vipavski dolini in Krasu, drugo Janez Učakar proti Tolminu in Benečiji. Vsaka skupina je štela 12 borcev. Njune naloge so bile enostavne, po vsebini pa sila težavne: diverzantske akcije in obračun z izdajalci.

Dušan Munih je sodeloval pri organizaciji VOS-a na Primorskem zlasti s tem, da je za varnostne skupine izbral in vanje vključil najboljše primorske borce. Njegove skupine so se izkazale v številnih akcijah ob kapitulaciji Italije. Tako je takrat skupaj s skupino sotovarišev zavzel letališče v Gorici in uničil večje število letal, da ne bi prišla v nemške roke. Napadli so tudi zgradbo fašistične mladine (Casa Ballila) v Gorici, a je bila akcija izdana, zato so se vosovci morali umakniti.⁵⁹

Aktivno je sodeloval tudi v znani akciji, v kateri so partizani ob kapitulaciji Italije tik pred nemškim zavzetjem Sv. Gore na varno v Ajdovščino odnesli oltarno sliko Matere božje. Pobudo za rešitev te slike pred Nemci je dal vipavski dekan Ignacij Breitenberger. Pred samo reševalno akcijo so vosovci na Žingarci⁶⁰ najprej zaplenili dve nemški vozili: majhen tovornjaček Opel Blitz in kabriolet DKW, ki so ju kasneje uporabili pri transportu slike. Frančiškani na Sv. Gori so bili predhodno obveščeni o premestitvi slike in so jo sami demontirali. V akciji sodelujoči partizani so se nanjo kot vedno skrbno pripravili in oborožili z brzostrelkami in enim puškomitraljezom. Reševanje slike je bilo zelo nevarno in napeto, saj so ob začetku akcije Nemci že zasedli Solkanski most. Partizani iz zaščitnice so jih obstreljevali in se umikali. Nemci so že prodrli na Preval, ko so partizani, ki so bili zadolženi za prevoz slike, prišli s patrom frančiškanom s Sv. Gore. Pater je pri sebi nosil sliko, zavito v papir in povezano z vrvico in jo predal partizanom na kraju, kjer so bili vgrajeni deli letala v spomin na italijanskega letalskega asa Francesca Baracca, ki so ga v 1. svetovni vojni sestrelili Avstrijci. Nemci so se s solkanske strani naglo približevali, zagledali partizane in jih začeli obstreljevati. Vse je kazalo, da bo akcija propadla s partizani vred. Pater se je prestrašil in pobegnil, nastala je silna zmeda, maloštevilni partizani niso vedeli, kaj storiti. V tej zmedi se je najbolje znašel Dušan Munih – Darko, ki je zapovedal umik. Pognal je svoje motorno kolo, partizani so mu sledili in se brez izgub umaknili nemški premoči. Nemci so tako imeli prosto pot na Sv. Goro, partizani pa so izpolnili svojo nalogo in sliko prepeljali v Ajdovščino.⁶¹

Po tej akciji se je Dušan nekaj časa zadrževal v partizanskih taborih, občasno pa zahajal tudi v Gorico, kjer mu neustrašen in drzen značaj nikoli ni dal miru.

⁵⁹ Fili, J.: Narodni heroj Dušan Munih – Darko, seminarska naloga iz zgodovine, OŠ Tolmin, šol. leto 2004/2005.

⁶⁰ Danes je tu cestninska postaja Razdrto.

⁶¹ Pelicon, C.: Po Vojkovih poteh, str. 197–201.

Nekega dne so tako v gostišču Kodermac v Rastelu v Gorici našli njegov listek »v zahvalo« za kosilo. Na njem je pisalo: »*Non mi troverete no vivo no morto, nemeno la cenere del mio corpo.*« (Ne boste me dobili ne živega ne mrtvega, niti pepela mojega trupla.)⁶²

Po kapitulaciji Italije je primorsko ljudstvo s svojim množičnim prostovoljnim vstopom v partizansko vojsko na nek način izvedlo plebiscit za neuklonljivo nadaljevanje neizprosne boje proti novemu okupatorju. Skupine VOS so prerasle v čete: Bovška, Beneška, Briška, Kraška, Vipavska ... Vodil jih je Pokrajinski komite VOS, ki mu je poveljeval Maks Perc. Maja 1944 se je VOS preimenoval v OZN (oddelek zaščite naroda). Kot izvrševalec ukazov te službe je bila ustanovljena nova vojaška organizacija VDV (Vojska državne varnosti). Osnovne naloge brigad VDV so bile tako vojaške kot policijske (boj proti okupatorju in izdajalcem, aretacije, preiskave, legitimacije partizanov in civilistov, diverzije, sabotaže ...).

Tako je bila 18. marca 1944 na Šentviški planoti ustanovljena 2. brigada VDV, ki je imela sprva 5 bataljonov. Njen komandant je bil Slavko Furlan – Dušan, politični komisar Miro Remškar – Boštjan, namestnik komandanta Branko Jerkič in namestnik komisarja Franc Pokovec – Poki. 1. bataljon je bil gibljiv, 2. je deloval v Brdih, Benečiji in okolici Tolmina, 3. v okolici Idrije, na Šentviški in Banjški planoti, 4. v Vipavski dolini in na Krasu, 5. na Gorenjskem. Ta brigada je imela v 5 bataljonih okrog 750 borcev in je bila ob ustanovitvi najmočnejša od vseh brigad VDV. 19. septembra 1944 je bil ustanovljen še 6. bataljon v bližini Gorice z nalogo, da v primeru izkrcanja Angloameričanov v Istri zasede Gorico in jo drži do prihoda močnejših partizanskih sil. Ker do izkrcanja ni prišlo, je bil ta bataljon razpuščen. V začetku januarja 1945 je bil razpuščen tudi 1. gibljivi bataljon. Brigade VDV so bile kot pehotne brigade razdeljene na čete, vode in desetine. 2. brigada VDV je ves čas vojne delovala po četah, redkeje po bataljonih, ker je bila tako učinkovitejša.

Po ustanovitvi 2. brigade VDV je štab te brigade sporočil tudi nove organizacijske in kadrovske predloge. Tako so sabotažne skupine VOS-a, ki so bile ustanovljene novembra 1943 na območju Vipavskega, Krasa, Istre in Trsta predvideli za posebne diverzantske oziroma sabotažne skupine VDV. Za poveljnika sabotažnih skupin v Trstu in Gorici so imenovali Dušana Muniha – Darka,⁶³ Politični komisar 2. bataljona te brigade pa je postal Radko Kovačič, ki je to funkcijo opravljal ves čas delovanja bataljona: od ustanovitve do vkorakanja v Trst.⁶⁴

Že za vključitev borcev v VOS, še bolj pa kasneje v VDV, so veljala izredno stroga moralna, politična, starostna in socialna merila.⁶⁵ Ta so zahtevala, da so borci stari od 18 do 27 let, da so že organizirani v Partiji ali SKOJ, da niso služili v nobeni

⁶² Fili, J.: Narodni heroj Dušan Munih – Darko, seminarska naloga iz zgodovine, OŠ Tolmin, šol. leto 2004/2005.

⁶³ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 26.

⁶⁴ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 112.

⁶⁵ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 27.

sovražni vojski, oziroma pripadali fašističnim ali nedemokratskim strankam in da so po socialnem poreklu predvsem iz delavskih in kmečkih družin. Pri izbiri so še posebej pazili, da so izbrali zdrave in krepke fante, ki so bili kos velikim telesnim naporom. Zelo pomembna je bila tudi nadarjenost in razgledanost, še zlasti pa dosledna idejna in politična opredeljenost in privrženost NOB. Tako je 2. brigado VDV sestavljala izključno mladina, saj je bilo v njenih enotah med 700 borci samo nekaj borcev, ki so bili starejši od 27. let. V štabu brigade so bili na primer komandant, politični komisar in njegov namestnik stari 23 let, namestnik komandanta pa samo 19 let. Prav takšna je bila tudi starostna sestava v poveljstvih bataljonov in čet, medtem ko so med borci prevladovali skojevci sedemnajstih in osemnajstih let. Starešine v štabu brigade in večinoma v vseh poveljstvih bataljonov so bili že izkušeni partizani ali aktivisti iz prvega obdobja vstaje na Primorskem leta 1942.

Biti pripadnik VOS in nato VDV, je veljalo za priznanje. Njihovo nenehno vojaško strokovno in politično usposabljanje pa ni dovoljevalo niti najmanjših napak v osebni obnašanju, še zlasti ne pri »kršitvah kolektiva«. ⁶⁶ V poročilih, ki jih je štab brigade pisal o akcijah svojih enot, zato skoraj ne najdemo podatkov o pogrešanih in dezertirjih. Takšna kršitev partizanske discipline in morale je pomenila zanesljivo izključitev iz VDV, pomenila je izdajo, za katero je bila predvidena najstrožja kazen. Poleg vojaških pravil VDV so predvsem borci sami onemogočali v svojih vrstah pijančevanje, nedostojno obnašanje, egoizem, zavračanje dobljenih povelj.

Za 2. brigado VDV je štab tako že na začetku ugotovil, da so borci 90-odstotno organizirani v Partiji in SKOJ, neorganizirani mladinci pa so bili predvideni za sprejem. Zaradi tega so bile enote 2. brigade VDV politično preverjene bojne enote, v katerih je bila obremenitev borcev zelo velika. Vsi člani bataljonskih in tudi nekaterih četnih poveljstev so morali opraviti tudi šolo VDV, ki sta jo Poveljstvo VDV in Odsek za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS sredi marca 1944 ustanovila na osvobojenem ozemlju v Gradcu v Beli krajini. ⁶⁷

Štab brigade je ob svoji ustanovitvi uvedel desetdnevna poročila, ki so obravnavala organizacijske in kadrovske razmere v enotah, politično in kulturno-prosvetno delo ter seveda tudi tako imenovana »vojaška poročila« o akcijah podrejenih enot na okupatorsko in kvizlinško vojsko. O teh akcijah so pisali tudi »posebna« ali »akcijska poročila«, ki po vsebini niso bila podobna poročilom operativnih enot NOV. Brigada VDV je takoj ob ustanovitvi vseh petih bataljonov spodbudila tudi tekmovanje v napadih na sovražnika. V teh akcijah so izstopali pretežno nenadni napadi bojnih in obveščevalnih patrolj, ki so jih poveljstva posameznih enot VDV načrtovala in izvedla sama ali pa v povezavi z organi Ozne ter o njih pisala tako imenovana »tekmovalna« poročila.

⁶⁶ Kot kršitve kolektiva so šteli prikrivanje hrane in opreme ter izogibanje skupno sprejetim odločitvam.

⁶⁷ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 28.

Štab 2. bataljona VDV (od leve):
politični komisar Radko Kovačič,
komandant Oskar Prinčič, administrator
Stanko Kuštrin (kleči), pomočnik
političnega komisarja Srečko Prelovec
in eden od bataljonskih kurirjev

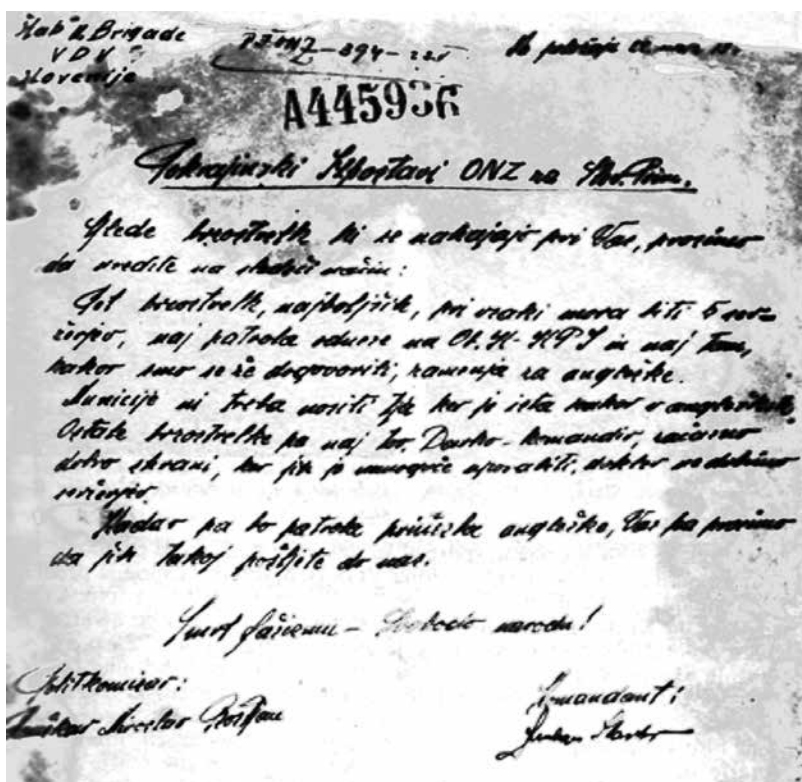
Zbor treh bataljonov 2. brigade VDV (1.,
2. in 3.) na Šentviški Gori, s katerim
so proslavili ustanovitev te brigade.
Zbranim borcem govori politični komisar
Poveljstva VDV Lado Riha – Tomaž .

Na žalost se je iz sicer objektivnih razlogov najmanj poročil ohranilo prav za posebne diverzantske in obveščevalne skupine, ki so jim na Primorskem nadeli ime »sabotažne skupine«. Obveščevalci iz sabotažnih skupin so namreč najpomembnejše podatke iz varnostnih razlogov sporočali samo ustno. Zelo tvegana bi bila pisna poročila o poveljih za napad na sovražnikove enote in postojanke, še bolj pa poročila o udeležencih in izvedbi napadov z vojaško oceno uspeha, napak in pomanjkljivosti.⁶⁸

V sabotažne skupine so bili vključeni mladi in nadarjeni borci, ki so imeli dovolj smisla za organizacijo obveščevalnega dela, hkrati pa tudi dovolj poguma za tvegane diverzantske napade na sovražnike v Trstu, Gorici ter drugih središčih s sovražnikovimi posadkami. Sabotažne skupine VOS in VDV v Trstu in Gorici so imele predvsem tri najpomembnejše naloge.

Prvi na roko napisan dopis štaba 2. brigade VDV, naslovljen 22. marca 1944 Pokrajinski izpostavi Odseka za notranje zadeve za Slovensko Primorje. V njem je omenjen tudi komandir Darko (Dušan Munih), ki mora poskrbeti za prenos in hrambo brzostrelk.

⁶⁸Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZR Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 40.

Najpomembnejša je bila organizacija obveščevalne službe v okupatorjevih postojankah, ki je zajela tako pripadnike NOB gibanja in protifašističnega boja slovenske in italijanske narodnosti kakor tudi zaupnike in obveščevalce iz nemške zasedbene uprave in iz nemških in kvizlinških vojsk. Največ dragocenih obveščevalnih podatkov na Primorskem so zbrali predvsem pripadniki goriških in tržaških sabotažnih skupin. Žal nam njihovo obveščevalno delovanje iz že navedenih razlogov posredno razkrivajo le zbirna obveščevalna poročila pokrajinskih političnih vodstev in obveščevalnih služb štaba brigad VDV, 9. korpusa in odseka Ozne za območje 9. korpusa. Je pa tudi res, da so bile nekatere sabotažne akcije že takoj po izvedbi tako odmevne, da so posamezni sabotažniki in njihove skupine postali že v času NOB na Primorskem žive legende. Eden izmed njih je bil tudi Dušan Munih – Darko, ki je bil v Trstu bolj poznam pod ilegalnim imenom Vojko.

Druga pomembna naloga sabotažnih skupin so bile diverzantske akcije na sovražnikove vojaške ustanove in naprave, na pripadnike vojske in policije ter domače izdajalce.

Tretja zelo pomembna naloga so bile preskrbovalne akcije, predvsem pridobivanje hrane, tehničnih pripomočkov za partizanske delavnice in tiskarne ter sanitetnega materiala za partizanske bolnišnice ter tudi drugega materiala, predvsem pisarniških pripomočkov za potrebe višjih poveljstev.⁶⁹

To je bilo v času, ko je marca 1944 večina obveščevalnih poročil dotedanje Pokrajinske komisije VOS za Slovensko Primorje ugotavljala, da se je nasilje nemškega okupatorja povečalo. Nastajale so nove postojanke iz preostalih enot italijanske fašistične vojske in policije, povečalo se je tudi število stalnih posadk nemške vojske in policije SS. V vodstvenem štabu za boj proti »bandam« v Trstu, ki ga je vodil višji vodja SS in policije Odilo Globocnik, je bil 26. novembra 1943 v Trstu osnovan SNVZ – Slovenski narodno varnostni zbor, ki je ustanavljal čete primorskega domobranstva. Do konca maja 1944 jih je nastalo enajst, šteje pa so od 70 do 150 domobrancev.⁷⁰ Na Goriškem se je razmaknilo tudi četništvo, tako imenovana »plava garda.«

Kriterijem za sprejem in nadvse predano delovanje v VOS in VDV sta povsem ustrezala oba Pečanova brata Munih iz svete Lucije, ki sta sicer bila po značaju zelo različna. Cilko je bil bolj nežen in umirjen, Dušan zelo drzen in vedno v akciji⁷¹, oba pa izjemno predana partizanskemu poslanstvu.

Mlajši Ciril (Cilko) je kmalu po prihodu v Tolminsko četo kot 17-letni fant začel delovati v VOS-u. Kot vosovec je bil poslan s skupino borcev v Trst, kjer so delovali v zelo težkih pogojih.

⁶⁹ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 189–190.

⁷⁰ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 28–29.

⁷¹ Ustna informacija Rožice Sirk Danici Taljat, januar 2024.

Zadnja fotografija Cirila
(Cilka) Muniha

Nemci so ga pri eni izmed akcij, ki je bila izdana, prve dni junija 1944 ujeli in zaprli v Rižarni. Ko je njegova mati Justina izvedela, da je ujet, je šla skupaj z najmlajšo hčerko 4-letno Rožico prosit za sinovo milost. Menda sta prišli celo do višjega vodje SS Odila Globocnika. Obisk brata Cilka v zaporu, kamor sta lahko vstopili, je edini Rožičin spomin na brata Cilka. Medlo se še danes spomni njegove podobe in tega, da jo je vzel v naročje, stisnil k sebi in pestoval.

Prošnje za milost niso bile uslišane. Ciril Munih je bil 9. junija 1944 na Opčinah pri Trstu ustreljen, star komaj 18 let. Menda so mu ponujali življenje v zameno za izdajo in za to, da bi oblekel domobransko uniformo, a je to odločno odklonil. Dan pred ustrelitvijo je mami napisal poslovilno pismo s tolažilnimi besedami, ker se je zavestno odločil za ta korak. Pismo je bilo napisano z navadnim svinčnikom, mami pa ga je dan po ustrelitvi izročil duhovnik, ki je Cirila spremljal na morišče. Ta ji je tudi povedal, da je sin umrl junaške smrti s prezirom v očeh. Ko so ga na morišču privezali k stebru in mu hoteli zavezati oči, je to odklonil in rekel: *»Jaz umrem z odprtimi očmi, in to za pravico! Streljajte!«*⁷² Poslednje Cilkovo pismo razkriva, da je pred smrtjo popolnoma spravljen sam s seboj in prežet z duhom partizanstva ponosen na svoje delo in odločitve. Njegove misli so usmerjene predvsem k mami in ostalim sorodnikom in znancem. Verjame, da bo vojne kmalu konec in se bo Dušan vrnil domov ...

⁷² Otilija Medved v pogrebnem nagovoru Justini Munih 13. 7. 1985.

Trst, 7. 6. 1944

Draga mama!

Zahvaljujem se ti za vse, kar si storila za svojega dragega Cilkota. Vse, kar imam, sem pustil svojemu prijatelju Dušanu, mislim onega iz Dorenberga, ki je bil z mano obsojen. Ako ti je mogoče, prinesi mu vsako toliko časa nekaj za jesti in preobleči, ker on še ni dobil nič od svojega doma.

Ne žalovati za Tvojim Cilkotom, saj ti bodo ostali še Maruška, Feodor, Rožica in tudi Dušan se bo vrnil. Prosim te, pozdravi vse pri Sv. Luciji in tudi v okolici. Vse, prav vse, ki so me poznali. Pozdravi pri teti vse, pri Jeliju. Pozdravi Vojko in Anči. Pozdravi pri Klohu, ako so doma. Nadalje na Idriji, v Modreju in tudi v Kanalu mojega sošolca Slavkota, ako ti je mogoče.

Bodite vsi pridni doma, saj bo kmalu konec vojne. Potem bo morda boljše na svetu. Bodite vsi korajžni in ne izgubite našega duha. Kadar pride nazaj Duško, povejte mu, da sem bil do zadnjega korajžen in zvest. Še enkrat pošiljam svoje poslednje pozdrave vsem doma. Maruški, Feodorju, Rožici, Almi, Kristjanu in vsem drugim, posebno pa tebi mama, ki si mi bila najdražja na svetu. Še enkrat Vas prosim, ne žalovati za mamo, saj to je bila moja usoda in sem vedel zanjo.

Prisrčen pozdrav Tebi moja mama in vsem drugim. Bodite korajžni.

Tvoj Cyril

Dan po ustrelitvi sta pred Cirilovim pokopom Justina in Otilija ponovno šli na Opčine. V stekleničko sta dali listek s Cirilovim imenom in jo zamašili z voskom ter s tem zaznamovali grob, da bi po vojni res odkopali pravega in prenesli domov pravo krsto. Cirila so pokopali na Opčinah.⁷³

Mamina prijateljica Otilija Medved se v pogrebnem nagovoru Justini Munih leta 1985 tega dogodka spominja takole:

»Resno smo se bali, da boš izgubila razum. To se ne da povedati. Nisi mogla dojeti, da je to res. Prosila si me in spremljala sem te v Trst na kraj dogodka. Šle smo peš do strelišča. Stražar naju je opozarjal, da so Nemci v bližini in naj se umakneva iz tega območja. Pognala si se k stebri, se vrgla na tla ter z roko razgrebla gramoz pod stebrom. Vzela prgišče in ga zavezala v robec. Nato sva šle na njegov sveži grob, da sva zaznamovale prostor, kjer je bil pokopan. Uničene do kraja sva se vrnil domov.«

⁷³ Otilija Medved v intervjuju za Naše črtice v šol. letu 1988/89.

Smrt Cilka je bil prvi težek udarec za Munihovo družino. Vest je Dušana dosegla v Trstu, očeta nekje v tolminskih gozdovih pri partizanih, mamo in mlajše Cirilove sorojence doma. Verjetno je bratova smrt Dušana v Trstu spodbudila k še bolj predanemu in zagnanemu boju proti vsem posameznikom, skupinam in organizacijam, ki so delovale proti NOB, o čemer pričajo ohranjeni dokumenti in pričevanja.

V knjigi Draga Vresnika je tako objavljen izbor akcij sabotažnih skupin, ki temeljijo na redkih ohranjenih pisnih poročilih, drugih listinah in pričevanjih preživelih borcev goriških in tržaških sabotažnih skupin. Še največ izvemo iz poročil o padlih in ujetih članih teh skupin (npr. ustreljenih v tržaški Rižarni). Izpostavljene so predvsem naslednje sabotažne skupine: biljenska in vrtojbenska, ki sta vesetransko sodelovali in se pogosto združevali v skupnih akcijah, ter goriške in tržaške sabotažna skupine. Avtor predstavlja tudi sestavo in način delovanja goriških in tržaških sabotažnih skupin.⁷⁴

Večina tržaških sabotažnikov je sicer bila iz zavednih slovenskih družin na Krasu in iz tržaških predmestij. Organizirati in voditi tako skupino je bilo zelo zahtevno delo. Najprej je bilo treba poskrbeti za njihove »baze« oziroma bivališča. Pri goriških sabotažnih skupinah je to bilo nekoliko lažje, saj so imele svoje baze na osvobojenem partizanskem ozemlju v bližini Gorice. V Trstu pa je bilo najprej potrebno priskrbeti ilegalna stanovanja ter zagotoviti skrivna bivališča po bunkerjih v mestu in najbližji okolici. Večino teh skrivališč so uredili borci sami, kar jim je vzelo kar nekaj časa. Za posamezni bunker so vedeli le dva ali trije borci. Najpomembnejše baze tržaških sabotažnikov so bile (poleg ilegalnih stanovanj v mestu) pri. Sv. Ivanu, v Borštu in Lonjerju.

Z načrtovanjem akcij so v Trstu začeli že decembra 1943. Sabotažne skupine je usmerjala okrožna komisija VOS OF, v kateri je Dušan Munih skrbel za varnostno službo, hkrati pa je bil tudi komandant vseh varnostnih skupin v mestu in okolici. Z ukinitvijo VOS so pripadniki skupin VOS v Trstu prešli v VDV. Pripadnike tistih VOS skupin, ki jih je v Trstu vodil Dušan Munih – Vojko, so tako organizirali v dveh močnejših vodih oz. skupinah VDV. V tržaške sabotažne skupine je Vojko sprva vključil 40 borcev, pogumnih in dobrih poznavalcev razmer v mestu Trst. Za vse borce je moral priskrbeti civilne obleke, uniforme sovražnikovih enot, zlasti pa primerno orožje, predvsem brzostrelke, pištole, ročne bombe ... Uporabljali so nemške brzostrelke MP 40 schmeisser (šmajzer), angleške brzostrelke Thompson, italijanske pištole Beretta, nemške pištole Luger in Walth in nemške ročne bombe stilhandgranate (štilarce), paradajzarice in italijanske balerine. Za obrambo izven mestnih bunkerjev pa so uporabljali nemške puškomitraljeze MG 34 (šarec) in MG 42 (hitri šarec) ter italijanske puškomitraljeze bređa in težka bređa. Uporabljali so tudi različne vrste razstreliv, s katerimi so razstreljevali mostove, minirali ceste, včasih tudi ladje. Nemška in italijanska orožja so bila iz akcij, ki so jih zaplenili

⁷⁴ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 190–209.

partizani sami, angleška in ameriška orožja so dobili iz zavezniških pošiljk. Enako velja za razstreliva.⁷⁵ Zaradi akcij v mestu pa so sabotažniki angleške brzostrelke predelali. Odstranili so jim zločljivo kopito in ga nadomestili s kratkim ročajem, da so jih lahko nosili pod plašči. To jih je mnogokrat rešilo, ko so jih poskušali ustaviti in legitimirati sovražnikove patrulje in agenti Collottijeve tajne policije. Navadno so na legitimiranje odgovorili: »Seveda pokažemo dokumente!«, dvignili cevi izpod plašča in patruljo postrelili.

Ob prihodu v Trst je Dušan najprej imel precej težav z vodstvi varnostnih skupin KPI (GAP) Italije, ki so zatrjevala, da v Trstu oborožene akcije niso možne. S svojimi številnimi akcijami pa je Dušan – komandant Vojko kmalu dokazal nasprotno in skupine GAP so same, v nasprotju z voljo svojih vodstev, začele sodelovati z njim. V sabotažnih akcijah so sodelovali tudi redki tuji državljani. Sledile so skupne akcije pisanja parol, likvidacije izdajalcev, miniranje železniškega viadukta v Trstu ... Med tržaškim prebivalstvom je zelo odmevala zlasti akcija, ko je Vojko sredi Trsta s svojo skupino uničil nemški avto s štirimi višjimi oficirji. Te akcije so pozitivno učinkovale zlasti na tržaško delavsko prebivalstvo, ki se je začelo bolj smelo in številčneje vključevati v NOB.⁷⁶

V eni takih akcij je bil Dušan Munih ranjen in je odšel na okrevanje na Goriško. Zdravil se je v Renčah; čim si je opomogel, pa je ustanovil bataljon VOS za Goriško. Poleti 1944 je bil tako hkrati komandant tržaških in goriških sabotažnih skupin. S kamionom je skupaj s svojimi borci vdrl v Gorico, bliskovito zavzel fašistični dom in zajel vse fašiste v njem. Medtem ko so njegovi sotovariši zbirali plen, je eden izmed ujetnikov pobegnul in pripeljal Nemce, ki so obkolili dom. Po večurni bitki po sobah in hodnikih so Nemci imeli precej ranjenih in mrtvih, Dušan pa se je s svojo skupino umaknil brez izgub.

Septembra 1944 so goriške in tržaške skupine spet doživele organizacijske spremembe, saj so poslej spadale neposredno pod poveljstvo Ozne, ki je tudi usmerjala njihovo dejavnost zlasti glede izvedbe aretacij in obveščevalnih nalog. Kljub organizacijskim spremembam njihovo akcijsko delovanje ni bilo nikoli prekinjeno. Akcije so bile skorajda vsakodnevne. Poudariti je treba, da so bile akcije sabotažnih skupin zmeraj skupno delo vseh članov skupin in zunanjih sodelavcev: zaupnikov in obveščevalcev na terenu, pa tudi terenskih aktivistov in funkcionarjev okrajnih in okrožnih političnih vodstev, še zlasti okrožnih izpostav OZN in nato Ozne. Sabotažne skupine so si v večjih sabotažnih nalogah med seboj tudi pomagale. Tako te nikoli niso bile izvedene spontano, ampak so bile dobro pripravljene in praviloma dalj časa kolektivno načrtovane. Ker so bili borci sabotažnih skupin povečini izkušeni partizani iz prvih partizanskih enot na Primorskem, ki so imeli že čin oficirja, življenje v sabotažni skupini ni poznalo običajne vojaške hierarhije, podrejenosti in

⁷⁵ Fili, J.: Narodni heroj Dušan Munih – Darko, seminarska naloga iz zgodovine, OŠ Tolmin, šol. leto 2004/2005, str. 9.

⁷⁶ Narodni heroji Jugoslavije, str. 568. Pripravil Institut za savremenu istoriju Beograd. Založba NIP Mladost, Beograd 1975.

nadrejenosti, ampak skupno dogovarjanje za naloge. Temelji takšnega kolektivnega dela so bili visoka bojna morala, izredno tovarištvo, mladost in pogum.

Svoje naloge so sabotažniki opravljali v različnih civilnih, delovnih in vojaških oblekah in uniformah. Partizanske uniforme so nosili v neposredni bližini svojih baz in na partizanskem ozemlju, za akcije v mestih, zlasti v Gorici in Trstu, pa so uporabljali obleke, ki so ustrezale značaju predvidene akcije. Pogosto so uporabljali tudi uniforme sovražnikovih vojakov in oficirjev. V akcije so odhajali posamič ali pa v manjših patroljah, navadno trojkah. Njihove zahtevne in tvegane akcije, v katerih so praviloma pokazali izjemno junaštvo in se bojevali do konca, so terjale tudi veliko žrtev. V goriških sabotažnih skupinah je tako padla dobra tretjina, v tržaških pa kar dve tretjini vseh borcev. Nekateri so večinoma ranjeni padli v ujetništvo v civilnih oblekah, kar jim je življenje podaljšalo le za kratek čas. Le redkim je uspelo na ta način prikriti svojo diverzantsko dejavnost; večino so kasneje ubili v tržaški Rižarni ali v koncentracijskih taboriščih v Nemčiji. To dokazuje tudi kartoteka RSNZ (Republiškega sekretariata za notranje zadeve) padlih in interniranih sabotažnikov goriških in tržaških sabotažnih skupin⁷⁷. V tej kartoteki so tudi njihovi življenjepisi, kartoteka z fotografijami padlih borcev pa je v arhivu brigade.⁷⁸

V ohranjenih dokumentih in pričevanjih je zelo pogosto omenjeno ime Dušana Muniha – Vojka, ki sta mu bila zaupana organizacija in vodstvo tržaških sabotažnih skupin v Trstu. Dušan Munih: uspešen obveščevalec, miner in diverzant, izredno nadarjen in izobražen, je postal komandant sabotažnih skupin. Neposredno se je udeleževal minerskih in drugih diverzantskih akcij v Trstu in organiziral izredno uspešno obveščevalno službo, ki je segla v sam okupatorski vojaški aparat in v organizacije izdajalske protirevolucije.

Iz tega obdobja sta ohranjeni dve Dušanovi fotografiji: ena v civilni opravi, edina s pištolo v rokah – verjetno v enem od skrivnih bunkerjev; druga v fašistični uniformi z brzostrelko v rokah. Njegova hrabrost je včasih prešla v pravo drznost. Da bi sovražnika pretental ali presenetil, je številne vojaške akcije izvedel oblečen v fašistično uniformo. Takšnega kaže tudi njegova fotografija iz začetka sabotažnih let. Očarljiv mladeniški nasmeh je pravo nasprotje črne fašistične uniforme in smrtonosne brzostrelke v njegovih rokah.

Po ohranjenih dokumentih je Dušan Munih – Vojko nekatere akcije goriških in tržaških skupin organiziral, usklajeval delo obveščevalcev in samih sabotažnih skupin in kot komandant o njih tudi poročal preko okrožnih izpostav ONZ pokrajinski izpostavi ONZ za Primorsko. V marsikateri akciji pa je tudi sam sodeloval. V nadaljevanju so predstavljene vse akcije, objavljene v knjigi Draga Vresnika Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, v katerih je omenjeno ime Dušana Muniha, in so dokumentirano shranjene v ustreznih arhivih. Ob tem

⁷⁷ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 196.

⁷⁸ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 330.

je potrebno povedati, da so številne sabotažne akcije ostale zabeležene zgolj kot vojaške, diverzantske akcije neposredno udeleženih sabotažnikov, obveščevalno delo Dušana Munih in njegovih obveščevalcev pa je ostalo skrito in neopazno, čeprav je bilo prav to delo najpomembnejše in neobhodno potrebno za uspešno izvedbo akcij.

Dušan Munih – Darko je kot komandant biljenske, tržaške in sabotažne skupine obveščevalnega centra 9. korpusa 6. aprila 1944 obvestil obveščevalno službo okrožne izpostave OZN za Kras o uspešni sabotažni akciji omenjenih skupin. Poročilo je 15. aprila prevzela obveščevalna služba pokrajinske izpostave OZN za Primorsko. V njem je o veliki sabotažni akciji rečeno, da je 2. 4. 1944 ob 21. 30 v kinodvorani na Opčinah eksplodiral peklenški stroj med predstavo, namenjeno nemškim vojakom. Eksplozija je odkrila streho. Po zadnjih poročilih naj bi bilo okrog 70 mrtvih vojakov in oficirjev, med njimi tri domače vlačuge. Točnega števila še ni bilo moč ugotoviti, ker je sovražnik v največji tajnosti odvažal mrtve in ranjene.

Sovražnikove izgube so bile verjetno večje, ker je v bolnišnicah podleglo večje število ranjenih. To se da sklepati tudi po nemških povračilnih ukrepih, v katerih so po tej akciji že naslednjega dne na Občinah ustrelili 71 talcev, nato pa v Trstu obesili še 52, v Proseku pa 11 talcev. Ker so se Nemci v povračilnem ukrepu navadno maščevali v razmerju 1 : 1, bi število ubitih talcev, ujetih partizanov in aktivistov ustrezalo nemškim izgubam.

Drugo podobno akcijo, ki izpričuje sodelovanje številnih skupin sabotažnikov, so isti udeleženci izvedli 24. aprila v Trstu. Tokrat je šlo za partizansko povračilo v nemških vojaških klubskih prostorih v Trstu. Za obveščevalno in zaščitno službo so poskrbeli tržaški sabotažniki, neposredno diverzantsko akcijo je izvedla ruska sabotažna trojka, ki je tudi delovala v Trstu. Tempirane mine je pripravila vrtojbenska sabotažna skupina. Po pripovedovanju pričevalcev so v breskovem nasadu pri Bukovici natlačili razstrelivo v aparate za gašenje požarov. Sabotažniki so jih nato prenesli v Trst s pomočjo kurirjev in obveščevalcev 1. goriške in tržaške sabotažne skupine VDV. Neposredni izvajalci so jih preoblečeni v delovne obleke prenesli v klubske prostore. O tej akciji je spet poročal Dušan Munih preko obveščevalne službe okrožne izpostave ONZ za Kras. Poročilo je povzel obveščevalni oddelek pokrajinske izpostave ONZ za Primorsko 15. maja 1944. V njem je rečeno, da je pri zadnjem »*atentatu na Deutsches Soldatenheim bilo ubitih 11 Nemcev; 8 mrtvih takoj, 3 so umrli v bolnišnici.*«

Ob obveščevalnem delu, pridobivanju zaupnikov in obveščevalcev v okupatorskih in kvizlinških vrstah so morali tržaški sabotažniki tudi v tvegane akcije. Nekaj so jih opravili v sodelovanju s korpusno obveščevalno skupino in goriškimi sabotažniki. Pogosto so se morali sredi dneva spopasti s sovražnikovimi patruljami, ki so jih poskušale ustaviti in legitimirati. Ob vsem tem so se morale lotevati tudi preskrbovalnih akcij, pomembnih za partizansko saniteto, zveze in tehniko. Svoje baze so v tem času imeli v zavednih slovenskih vaseh blizu Trsta, zlasti v Dolini in Borštu.

Avtor knjige Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe Drago Vresnik izrecno poudarja, da »*na podlagi pričevanj neposrednih udeležencev sabotažnih*

akcij med njimi zlasti izstopajo akcije, ki jih je neposredno vodil Dušan Munih – Darko ali pa izvedel s posameznimi borci, pogosto pa kar sam.«

Nekaj najodmevnejših akcij je v tem viru navedenih v približnem kronološkem zaporedju.

Na začetku delovanja tržaških sabotažnih skupin je imel njihov vodja Dušan Munih, največkrat omenjen kot Vojko, kar precej težav s povezavami z zaledjem (s Krasom, Istro, Brkini). Posamezni obveščevalci so problem z »motorizacijo« reševali vsak po svoje, kakor so vedeli in znali. Tako si je Vojko konec leta 1943 »sposodil nemški tovornjak in šoferja«, ki je prevažal živež iz Sežane proti Kozini. Prisilil je nemškega šoferja, da je odpeljal iz Lokev proti Brkinom. Med potjo mu je nemški šofer prijazno ponujal pivo, a je Vojko pijačo odklonil. Bilo je toplo in zaradi neprespane noči se ga je loteval dremež. Šofer je to opazil in ga s prazno steklenico piva udaril po glavi. Čeprav je bil omamljen od udarca, je Vojko sprožil rafal iz brzostrelke. Tovornjak je zapeljal s ceste in se zaril v jarek. Šele zdaj se je Vojko povsem ovedel, vzel pot pod noge in srečno peš prispel v Brkine.

Naslednja ohranjena akcija je bila izpeljana proti pripadnikom SS in domačim izdajalcem. V začetku leta 1944 sta vodji tržaških sabotažnih skupin Dušan Munih – Darko in Slobodan Šumenjak – Feks, pozneje oba proglašena za narodna heroja, razglabljala o načrtih za napade na nemško živo oboroženo silo, predvsem na pripadnike SS in gestapa, fašiste in domobrance. Poseben poudarek sta dala na načrte za prijetje domačih izdajalcev. Na podlagi podatkov obveščevalnih služb in ob spodbudi okrožnega vodstva OF za Trst so akcijo izpeljali na predvečer Rdeče armade.⁷⁹ Napad je bil namenjen pripadnikom SS in Kokaljevega domobranstva v gostilni pri Subanu v Sv. Ivanu, kjer so ti ob večerih običajno popivali. V skupini, ki sta jo vodila Darko in Feks, so bili: Olga Pirjevec – Albina, Oskar Petelin, Pavle Petvar in Albert Dougan – Vinko. Oborožili so se z angleškimi brzostrelkami s skrajšanimi kopiti, ročnimi bombami in pištolami. Razdelili so se v dve skupini; prva je pričakovala Nemce v ozki ulici od gostilne navzdol, druga je udarila s hrbtne strani. Pred začetkom policijske ure so oficirji in podoficirji SS skupaj z domobranci odšli iz gostilne in veselo razpoloženi napolnili ulico. Sabotažniki so udarili z vsemi brzostrelkami in na tleh je obležalo 17 sovražnikov. Preostali so se pognali v beg, kar je sabotažnikom omogočilo, da so se brez izgub umaknili na varno. Nemci so nenaden partizanski napad v mestu opravičevali s poskusom vdora večje partizanske enote v Trst, ki pa so jo »po junaških bojih odbili.«⁸⁰

Znani tržaški sabotažnik Marcel Kralj se je takole spominjal svojega komandanta Dušana Muniha – Darka, ko je uspel uničiti manjšo nemško in karabinjersko postojanko v Pliskovici: »Bilo nas je vsega sedem ali osem borcev. Darko je izdelal takšno razporeditev in poveljeval pred sovražno postojanko, kot bi nas bilo nekaj bataljonov. Kmalu zatem ko smo obkolili postojanko, je iz nje poskušal zdrveti na motorju nemški vojak, bržkone

⁷⁹ 23. februar

⁸⁰ Pisno pričevanje Vidka Hlaja – Žižiča. Arhiv brigade – sabotažne skupine.

kurir, ki je hotel po pomoč. Darko ga je pokosil z brzostrelko. Sovražni vojaki po tem dogodku niso poskušali s prebojem, nas pa je bilo premalo, da bi jih naskočili. Držali smo jih v šahu toliko časa, da je prišla močnejša enota partizanov, ki so nam nato pomagali uničiti sovražno postojanko. Nekaj je bilo mrtvih in ranjenih, nekaj ujetih.«

Pripadnik Ozne Franc Špacapan – Črt se spominja: »Vse vojaške in varnostne akcije, ki jih je povečini vodil Vojko, smo izvedli na podlagi podatkov obveščevalne službe okrožne komisije VOS, pozneje pa izpostave OZN in Ozne. Pri tem se je Vojko izkazal z izredno hrabrostjo in domiselnostjo.«

Dušanova oz. Vojkova iznajdljivost se je tako pokazala tudi v zamisli, kako bi čim hitreje in varneje raztrosili propagandne letake. Pri pešačenju po mestnih ulicah in trošenju letakov je namreč bilo treba biti zelo pazljiv, da jih ne bi zalotile sovražnikove patrulje; akcije velikokrat niso bile uspešne. Potem se je Dušan domislil, da so v eni večjih garaž v Trstu »najeli« več parkiranih avtomobilov, s katerimi so krenili po mestnih ulicah in v kratkem času raztrosili propagandno gradivo.

Spomladi 1944 je s svojimi varnostniki zaplenil 10 avtomobilov nacistične uprave »Adriatisches Kustenland.« Šoferji so namreč avtomobile umaknili pred letalskimi napadi izpred zgradbe na manj izpostavljenem kraju. Vojkov načrt za zaplembo je bil zelo temeljit in skupaj z desetimi sabotažniki je v bliskoviti akciji uspel zajeti vseh deset avtomobilov s šoferji vred.

Sledilo je uspešno miniranje železniške proge pri predoru v Barkovljah, kjer je nastal občuten zastoj v železniškem prometu.

Zelo je uspela tudi akcija pri Obelisku, kjer so sabotažniki z rafali iz brzostrelk ubili 5 fašistov tako imenovane X. MAS⁸¹ in se umaknili brez izgub.

Vojko se je s sabotažniki lotil tudi tajnih agentov zloglasnega policijskega komisarja dr. Collottija. Zasedo so jim postavili ob cesti iz Sv. Ivana proti Lonjeru. Po prvih rafalih sabotažnikov je obležalo na cesti več mrtvih agentov, preostali so iskali kritje in se začeli upirati. Boj je trajal nekaj ur. Ko so obkoljenim prihiteli na pomoč fašisti in Nemci, so se sabotažniki umaknili brez izgub.

Nekatere akcije pa so se tudi ponesrečile – včasih zaradi izdaje, včasih je zatajila oprema, ki so jo pošiljali zavezniki. To se je zgodilo v primeru velike sabotažne akcije, ki jo je Dušan Munih načrtoval skupaj s sabotažnico Olgo Pirjevec – Albino. Z večjo količino razstreliva 808 sta se v tržaškem pristanišču vtihotapila na ladjo – tanker z gorivom in razstrelivo namestila na primeren kraj. Toda kemični svinčnik – vžigalnik ni deloval. Tudi poskus vžiga z ostalimi kemičnimi svinčniki ni deloval, saj so bili vsi »pokvarjeni«.

Napad na fašiste na trgu S. Vito je Vojko načrtoval skupaj s pripadniki sabotažne skupine GAP (gruppi azione patriotica), ki je delovala v Trstu leta 1944, vendar le kratek čas, saj se je potem spojila z našimi skupinami. V tej akciji je bilo ubitih 5 fašistov.

⁸¹ X Mas je bila elitna enota, ki se je med drugo svetovno vojno v sklopu oboroženih sil fašistične t. i. Salojske republike oz. Italijanske socialne republike, nastale po padcu fašističnega režima in kapitulaciji Italije, skupaj z nacističnim okupatorjem borila proti partizanom tako v Italiji kot na slovensko-italijanski meji. Znana je bila po nasilju nad lokalnim slovenskim prebivalstvom in je veljala za izrazite nasprotnike partizanov.

Zalo vznemirljiva je bila akcija na nemški tovornjak, ki je prevažal sir in drug živež iz Trsta proti Reki. Sabotažniki so ujeli šoferja in sovražnikove vojake, ki so spremljali tovor. Tovornjak so najprej odpeljali v Boršt, kjer so živež razložili in ga predali gospodarski komisiji NOO. Ker so bili v tovornjaku dokumenti za prevoz na Reko, so sabotažniki to izrabili in se peljali mimo vseh nemških kontrol proti Brkinom, pri čemer so jim nemški vojaki služili za odlično kritje. Po opravljeni vožnji na partizansko ozemlje so nemške vojake izpustili.

Zelo uspešna je bila tudi akcija na potniški ladji Rex, ki je bila ravno takrat zasidrana v tržaškem pristanišču. Vojko se je z nekaj tovariši pritihotapil na ladjo, na kateri so demontirali vso radijsko oddajno in sprejemno opremo ter jo uspeli tudi odnesti. Kasneje so te oddajnike in sprejemnike uporabljali za zvezo s štabom 2. brigade VDV.

Dolg je seznam velikih Vojkovih podvigov v boju z gestapovci in Collottijevo policijo. Čeprav ga večina tržaškega prebivalstva osebno ni poznala, je zaradi njegovih drznih podvigov njegovo ime preraščalo v mit zlasti med tržaškim proletariatom. O njem se je ohranilo kar nekaj oznak njegovih soborcev, v katerih ga opisujejo v superlativih. Iz teh pričevanj se izriše podoba mladeniča, ki je svoje mlado življenje resnično povsem podredil boju za svobodo. Poleg naravne bistrosti in empatičnega značaja je imel karizmo, zaradi katere je lahko postal uspešen vodja. O tem pričajo tudi že omenjene izjave Dušanovega prijatelja od otroških let dalje Radka Kovačiča in sovaščana pisatelja Saše Vuge.

Laura Ferligoj, tudi članica tržaške sabotažne skupine, pa se Dušana Muniha in drugih sotovarišev več desetletij po vojni v zapisu V spomin dogodkom ob 35-letnici v slovenski vasi Boršt pri Trstu spominja takole: *»Bili so lepi, rosno mladi fantje, hrabri, ponosni in sposobni. Vojko je s posebnim užitek kot dijak prebiral literaturo, ki je govorila o tem, kar se je dogajalo na Tolminskem, v njegovi ožji domovini. Na pamet je poznal v podrobnostih vse o tolminskih uporih, rad je govoril o tem v predahih med eno in drugo akcijo. Bil je energičen in vztrajen, ni poznal odstopanj.«*

Njegova kurirka Marija Metlika por. Pavček pa: *»Veliko spominskih utrinkov me veže prav na Darka, našega Vojka, najbrž mi je nadomeščal očeta, čeprav je bil od mene starejši le sedem let ... Nanj me vežejo najgloblje čustvene vezi, saj je bil blag, do vsakega pozoren in skrben, hkrati pa neustrašen, hiter in odločen borec ... meni je bilo takrat 15 let, Vojko jih je imel ob smrti enaindvajset. A meni se je ves čas, kar smo bili skupaj, že od prvega srečanja, zdel mnogo starejši in pametnejši. Tako velik in zrel je bil, tako lep in junaški, tako odločen in neomajen, a tudi tako dober in skromen ... je bil tak, kot da bo zmeraj živ in ga ne more zadeti nobena krogla ... za vsakega je imel lepo besedo, za vsakega je skrbel, vsakega čakal, da se je vrnil z akcije, bil je blag in dober in skrben z nami, kot da nam je oče in mati hkrati, zmeraj preprost in prepričljiv in ne komandant, ki mora ukazovati. Zato smo ga imeli radi ...«*

Za sovražnike pa je Dušan Munih postal strah in trepet, zato sta delovanje sabotažnih skupin VDV začela načrtneje zasledovati nemška varnostna služba in policija, ki je to nalogo še posebej zaupala Collottijevi tajni policiji. Slednja je sklenila, da ga mora dobiti živega ali mrtvega. Kot so kasneje poročali nekateri neposredni

udeleženci dveh spopadov v Lonjerju⁸² in Borštu, je bila nemška varnostna služba že poleti 1944 Dušanu na sledi. Na zvezo z njim je pošiljala »partizana Slavka«, ki je v Trst prišel po utečenih kurirskih zvezah. Obveščevalec Franc Špacapan – Črt je Dušana oz. Vojka opozoril, naj ne hodi na sestanek z neznanim človekom, ker gre za očitno past gestapa ali pa Collottija. Vojko pa je kljub temu odšel na sestanek, češ da se zna varovati in se ne boji provokacije. A sestanek je bil v resnici nastavljena past! Policijski agent »partizan Slavko« je prišel v družbi še dveh agentov v civilu, da bi prijeli slovitega komandanta Vojka. Vendar je bil Vojko dovolj pazljiv, takoj je ocenil situacijo, obema agentoma bliskovito izbil pištolo iz rok ter se pognal v beg. Tretji agent je streljal za njim in ga zadel v nogo nad gležnjem. Na srečo rana ni bila prehuda in Vojko se je rešil iz nastavljene gestapovske pasti.

⁸² Tu je bila zaradi očitne izdaje uničena še ena začasna baza VDV. 21. 3. 1945 so Collottijeva tajna policija in fašisti iz X. MAS skupaj z domobranci obkolili bunker, ki so ga sabotažniki uredili v opuščnem vodnjaku, kar je bil po uničenju bunkerja v Borštu naslednji velik udarec za tržaške sabotažnike.

Smrt na pragu svobode

Ko s časovno distanco osemdesetih let brskaš po poročilih, pričevanjih in zapiskih diverzantskih akcij, ki so bile izvedene pod poveljstvom Dušana Muniha – Vojka, se šele v celoti zaveš pomena besed njegovega prijatelja Radka Kovačiča. Res je: Dušan se je v vseh svojih akcijah nekako ves čas, po bratovi smrti verjetno še siloviteje, zaletaval v smrt! Bilo je samo vprašanje, kdo izmed njiju bo zmagal ...

Skoraj neverjetno je, da kljub številnim izjemno drznim in tveganim akcijam nihče od tržaških sabotažnikov ni padel v odprtem boju s sovražnikom. Padli so na poti iz ilegalnega stanovanja ali vanj, krive pa so bile izdaje.⁸³

Vse zgleda, da je bila (nikoli do konca povsem razjasnjena) izdaja neke domačinke kriva tudi za največji udarec, ki je tržaške sabotažne skupine doletel 10. januarja 1945 v skritem bunkerju v Borštu pri Trstu. Boršt je prgišče hiš, stisnjenih v strmo pobočje na vzhodnem robu tržaškega zaliva, ki skupaj z Zabrežcem tvori eno samo strnjeno naselje. Boršt z Zabrežcem je bil med NOB pomembna partizanska postojanka in eno od žarišč tisočerih poti Vojske državne varnosti, vaščani pa izjemno zavedni Slovenci. 53 jih je bilo iz obeh vasi aktivnih borcev v enotah Nov, od tega jih je 26 dalo življenje za svobodo. Tako visoka patriotična zavest in predanost prebivalcev tega kraja narodno osvobodilnemu gibanju je privedla vodstvo VDV do odločitve, da v Borštu postavijo eno od postojank vojaškega značaja z radijsko oddajno postajo. Po nekaterih pričevanjih je bil predlagatelj prav Dušan Munih – Vojko. Priprave so v dogovoru z nekaterimi najbolj zavednimi domačini stekle že sredi leta 1944 in do jeseni tega leta so zgradili več skrivališč oz. podzemnih bunkerjev. Pri gradnji sta v glavnem sodelovala domačina Roman Ropotec in Pepi Furlan.⁸⁴

O teh bunkerjih in življenju v njih veliko izvemo iz intervjuja,⁸⁵ ki ga je leta 2017 z Marijo Metliko za Svobodno besedo opravila Maca Jogan. Marija Metlika, nekdanja partizanka Saša, kasneje soproga pesnika Toneta Pavčka, je bila rojena leta 1930 v bližini Kozine v zavedni partizanski družini in se je že kot 13-letna deklica vključila v delovanje OF. Septembra leta 1944 pa je postala kurirka VDV in pozneje OZNe za Trst. Njen komandant je bil Dušan Munih – Vojko.

⁸³ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZR Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 207.

⁸⁴ Bradaškja R.: Smrt na pragu svobode, v Primorski dnevnik, januar 1980.

⁸⁵ Maca Jogan, Otroci božji, kaj bom dala v potico, intervju z Marijo Metliko, por. Pavček, v Svobodna beseda, 24. 4. 2017.

... kurirka sem bila do osvoboditve. Moja zadolžitev je bila prenašanje pošte in različnih sporočil na območju Trsta in širše okolice. Redko sem potovala z vlakom, avtobusom ali tramvajem, navadno sem šla peš, pretežno ponoči, po stranskih poteh in stezah, ki sem jih poznala, večkrat sem se orientirala po strugi potoka, saj skozi našo vas Klanec teče Glinščica, ki se v tržaškem zalivu izteka v morje in te potke mi že od malih nog niso bile tuje. Nosila sem navadna dekliška oblačila in obutev, vse je bilo darilo mladink, saj domov nisem mogla.⁸⁶ Z dolgimi črnimi kitami in aktovko v rokah sem bila videti kot običajna šolarka, navaden otrok, tako da nihče ni slutil, kakšno delo opravljam.

Naša baza je bila v Borštu pri Trstu ... Naš komandant je bil Dušan Munih – Darko. Kdo ve, zakaj smo ga vsi klicali Vojko? Nanj me vežejo najgloblje čustvene vezi, saj je bil blag, do vsakega pozoren in skrben, hkrati pa neustrašen, hiter in odločen borec. Zaradi varnosti smo se skrivali po bunkerjih ali v zemljankah, ki so bile skrite v vinogradih ... Občasno sem stanovala pri somišljenikih v Trstu v različnih stanovanjih ... Včasih smo spali po hišah, največkrat pa v zemljankah na golih tleh, pokriti z odejo po dva in dva, včasih pokriti le z jopicami, plašči ... Na tleh so bila koruzna stebila, srčine, smo jim rekli. V dežju je kapljalo na glavo, pod nami so bile luže, majhne zemljanke so bile polne vode. Tisti soborci, ki so bili dovolj veliki, so se z nogami oprli na stene zemljanke in se niso dotikali mokrih tal; neverjetno, kako so se izurili, da so lahko celo zaspali v tem nenavadnem položaju. Jaz sem bila majhna in sem imela vse telo v vodi...

... Nekoč, ko smo bili natlačeni v zemljanki, je tako oprt zaspal tudi Vojko. Da bi se lahko malo dvignila iz vode, sem se naslonila na njegove noge in zaspala. Zjutraj ga je tovariš pri umivanju vprašal, kako je spal, Vojko pa je rekel: »Slabo, Mala je spala na meni.« Bilo me je zelo sram, čeprav onadva nista vedela, da sem ujela njun pogovor ...

13-letna Marija Metlika
(Pavček) leta 1943
(fotografija, objavljena v
Svobodni besedi)

⁸⁶ To bi bilo prenevarno: njena mama je bila kot aktivna članica AFŽ zaprta v zaporu Coroneo, oče mobiliziran na prisilno delo v Istro, doma je ostal le 10-letni brat, za katerega je skrbel teta.

Zadnja fotografija Dušana Muniha decembra 1944 pred bunkerjem v Borštu. Na obrazu 20-letnega mladeniča po dveh letih neizprosne partizanskega delovanja ni več deškega nasmeha. Na njem so izrisane poteze v težkih bitkah prekaljenega odraslega moža.

... Jedla sem v javkah, kjer smo se zbirali kurirji, ali pa kakor je naneslo ... tudi v bunkerjih smo se večkrat pogovarjali o hrani, saj smo pogosto bili lačni; smejali smo se, ko smo si izmišljevali, kaj vse bi jedli ...

Vem, da so vsi pazili name, saj sem bila najmlajša, štirinajst let sem imela. Nikoli me niso obremenjevali s podatki, da me sovražniki ne bi mučili, če bi me ujeli. Čutila sem, da me hočejo obvarovati, morda je Vojko kot naš vodja čutil še posebno odgovornost ... Da bi bila potrebna starševske tople roke, so mislili tudi drugi in skrbeli zame. V Borštu smo imeli kuhinjo, kjer so nam kuhale mladinke. Kadar koli sem prišla, sem našla vsaj malo hrane na štedilniku. Spala sem pa kar na štirih stolih. V Lonjerju pri družini našega soborca so vedno hranili zame mleko ali malo žitne kave. Še zdaj se spomnim, da me je njihova stara nona vso premraženo povabila k sebi v posteljo. Imela je preko 60 let, kar se mi danes pri mojih 87 ne zdi nobena starost, a takrat se mi je zdela zelo stara in betežna. Kljub temu sem stisnila svoje premraženo telo k njej in od utrujenosti zaspala ...

Umivala in kopala sem se navadno pri družinah simpatizerjev in članov OF. Velikokrat kar v hlevih v lesenih čebrih za pranje perila, včasih samo z mrzlo vodo. Posebno sitno je bilo, ko smo imeli garje in uši. Imela sem dolge črne kite, ki so mi jih nekateri tovariši z roževinastim glavnikom česali in mi tako trebili uši ... V vasi Lojner so imeli velike štale in v kotlih, ki so jih uporabljali za žehnte, so pripravili žvepleno kopel, od las navzdol smo se razkuževali z žveplnim pripravkom, ki nas je pekel ...

Osrednji in najbolj »zakamufliran« bunker je bil v hlevu ob hiši št. 89 zavedne družine Petaros sredi Boršta; pred morebitnimi pogledi s ceste ga je varovalo zaprto dvorišče. V hlevu nasproti stanovanjskega poslopja sta omenjena graditelja skopala 2,5 m dolgo in 2 m široko in globoko luknjo in jo obložila proti vlagi z lesom. Tudi tla so bila leseno tlakovana, nanje so postavili dvonadstropni pograd in leseno mizo, na kateri je bil radiooddajni in sprejemni aparat. Ta postaja je oddajala in sprejemala informacije za vse ozemlje Južne Primorske in Istre. Nad bunkerjem so bile jasli in dve kravi, pod njimi pa je bil vhod v bunker. Da bi prestopanje krav ne odmevalo, so del, pod katerim je bilo skrivališče, Petarosovi prekrili s peskom in odpadnim materialom. Če je bila nevarnost v bližini, pa je lastnik hiše Mihael Petaros še debelo postlal kravama.⁸⁷

Vhod v bunker je bil sicer tesen, da si se komaj splazil skozenj v hlevu pod jaslimi. Spodaj pa je bil prostoren, imel je električno luč, da je bilo v njem svetlo kot podnevi, čedne pograde z majhnimi lučkami za delo in odlično radijsko postajo.⁸⁸

Preskrba in opremljanje bunkerja je bilo v domeni domačega sina Danila Petarosa, ki ga je že septembra leta 1943 Dušan Munih pritegnil v delovanje tržaške VDV in ga tudi nagovoril, naj bunker zgradijo pri njihovi domačiji. Tako je Danilo Petaros poskrbel za napeljavo elektrike in akumulatorje za redno in brezhibno delovanje radijske postaje. Ta bunker je bil dokončan in predan svojemu namenu novembra 1944. Za ozemlje, ki ga je nadzoroval, je bil važen člen v verigi južnopri-

⁸⁷ Suli, M.: Govor ob 70-letnici smrti Dušana Muniha, 14. 6. 2015, na Mostu na Soči.

⁸⁸ Ilegalka Anuška: Junaki iz Boršta, v Jadranski koledar 1954.

morske in istrske ilegale, saj leži Boršt točno na razvalu med Istro in Krasom. Za ilegalce, ki so v njem našli zatočišče, je skrbela domala vsa Petarosova družina. Oče Miha je vseskozi oprezno stražil, mati Minca je partizanom kuhala in prala. Sin Danilo je poleg že omenjenega skrbel tudi za hrano in posteljino posadk v bunkerju. Te so se stalno menjavale, vendar se je tu največkrat nahajala četverica: Dušan Munih – Vojko kot komandant tržaškega bataljona varnostnikov, radiotelegrafist Ivan Grzetič – Žitomir iz Podgorja na vznožju Slavnika, Stanislav Gruden – Strela iz Šempolaja pri Nabrežini (mlajši brat narodnega heroja Alberta Grudna – Bliska) in Danilo Petaros – Lisjak, sin Mihaela Petarosa.⁸⁹

Radiotelegrafist Žitomir je od septembra 1944 z radiooddajnikom dnevno vzdrževal zvezo z Ozno za Slovenijo in odsekom Ozne za oblast 9. korpusa. Za varstvo radijske postaje je Vojko dobil nekaj varnostnikov, ki so skrbeli za zvezo z okrožno izpostavo Ozne za Trst. Z radijskim oddajnikom so se stalno selili iz enega predmestja v drugega, da bi čim bolj zamešali sledi nemškim prisluškovalnim tehnikom in goniometričnim iskalcem, ki so jih imeli Nemci montirane na avtomobilih. Verjetno je bila prav prepočasna selitev radijskega oddajnika vsaj posredno usodna za sabotažnike v borštanskem bunkerju.⁹⁰

Radiooddajna postaja v Borštu je šla nacistom v Borštu strašno na živce.⁹¹ Dobro so namreč vedeli, da njene oddaje ne pomenijo samo obvestil partizanskim štabom, marveč tudi letalske napade anglo-ameriške vojske na preskrbovalna središča in komunikacije v zaledju nemške fronte v Italiji oziroma na vsej obali v širšem zaledju severnega Jadrana. Proti koncu leta 1944 so se intenzivno lotili njenega iskanja, to nalogo pa naložili tudi tajni fašistični policiji v Trstu pod vodstvom zloglasnega Gaetana Collottija. Oboji so že prej pogosto prišli v Boršt in vsakič zasejali strah in žalost. Nikoli niso odšli praznih rok oziroma kamionov in vedno so se zverinsko znašali nad vaščani. Nemci so z goniometri na posebnih vojaških kamionih prečesali Trst in vso okolico in po dobljenih sekantah ugotovili, da se radiooddajna postaja nahaja v središču Boršta.

S temi in še nekaterimi drugimi podatki je Collotti pridrvel v Boršt 8. januarja 1945 in ob nemški blokadi vasi preiskal vse hiše v vasi. Policisti so zasliševali in močno strahovali domačine, jih pretepali in tri ob odhodu tudi odvedli s seboj v Trst. Ljudem so razlagali, da iščejo ranjenega partizana, ki naj bi se zatekel v vas, v resnici je to bila samo pretveza za dopolnitev podatkov, ki so jih o partizanskem radijskem oddajniku že imeli. Ta dan je neki policist, morda malce bolj človeški od ostalih, mimogrede opozoril nekega vaščana, da se bodo kmalu spet vrnili in da bo še huje, čeprav sam ne more nič pomagati. Tega sporočila nihče ni vzel zares, tudi Vojkovi fantje v bunkerju ne. Ostali so v vasi, se po odhodu sovražnika še naprej

⁸⁹ Pangerc, B.: Danilo Petaros – Lisjak, Boršt, oktobra 1976, str. 10–11.

⁹⁰ Vresnik, D.: Druga brigada vojske državne varnosti Narodne obrambe, založila in izdala RKZRV Slovenije – Naša obramba v sodelovanju z odborom Skupnosti borcev 2. brigade VDV-NO, Ljubljana, 1987, str. 208.

⁹¹ Bradaškja, R.: Smrt na pragu svobode, v Primorski dnevnik 10. 1. 1980.

sprehajali po njej, ta in naslednji večer so šli spat v bunker, domači sin Danilo pa je 9. januarja prespal na podstrešju domače stanovanjske hiše.

Nikoli ne bomo izvedeli, zakaj so ti sicer zelo izkušeni in oprezni fantje zanemarili osnovna pravila ilegalnega dela ... Kljub nevarnosti in povečani vojaški dejavnosti nacifašistov bunkerja niso zapustili. Morda so verjeli, da so v dobro zamaskiranem bunkerju nedotakljivi; najbrž nihče ni pomislil na možnost izdaje. V mladostni zagnanosti niso želeli pretrgati svoje dejavnosti – zdaj, ko se je že svitala svoboda in je bil vsak trenutek pomemben za končno zmago. Ko jih je Mihael Petaros zjutraj prišel obvestit, naj bežijo, je bilo že prepozno, zato so se morali spet potuhniti v bunker.

Ko je večina vaščanov še spala, so v zgodnjem jutru 10. januarja 1945 fašisti in Nemci prihrumeli v vas, katere strehe in dvorišča so bili prekrite s tanko snežno odejo.⁹² Prišli so z dveh strani: boljunške in ricmanjske. Bilo jih je ogromno, točnega števila nihče ne ve (po nekaterih navedbah 300, 400 ali morda celo 500), zagotovo toliko, da so lahko blokirali vse izhode iz vasi in s puškami in brzostrelkami nadzirali mesta, kjer bi se dalo izmuzniti skozi obroč in ulti na prostost. Vaščane, med njimi so bili predvsem starci, otroci in ženske, so iztrgali iz sna in jih kot čredo živine gnali na dvorišče pred gostilno pri Ljeni, ki je stala na zgornjem delu vasi. Mučenje ljudi pri Ljeni in iskanje bunkerjev po vasi se je nadaljevalo cel dopoldan. Tudi na Petarosovo dvorišče je vdrlo okrog 20 Nemcev in fašistov, ki so temeljito pregledovali, kje bi bil bunker. Ker ga niso takoj našli in se jim je iskanje zdelo tudi prenevarno, so z elektriko skoraj na smrt izmučili 18 vaščanov in jih potem kot talce vodili po vasi, naj jim pokažejo, kje so bunkerji. Eden izmed njih je bil takrat komaj 16-letni Jordan Zahar, ki je to zverinsko mučenje preživel in ga kasneje opisal v pretresljivem članku Moj najdaljši dan.

Nihče od talcev ni hotel izdati prehoda pod jaslimi, mnogi tudi niso vedeli zanj. Vsi skupaj so tudi upali, da se bodo Nemci naveličali, saj je iskanje trajalo že več ur. Ovadba pa je morala biti precej natančna, zato so Nemci in fašisti vztrajali točno na Petarosovem dvorišču, tudi druge bunkerje so imeli popisane. Vedeli so, da se bunker, ki ga iščejo, nahaja v hlevu ali pod hlevom Mihaela Petarosa, zato so kar s kolone dvoriščnih vrat z brzostrelkami poslali v hlev nekaj strelav, nato pa kot talca nagnali Romana Ropotca, naj gre odpret bunker. Ko se je ta na hlevskih vratih obotavljal in se obrnil, kot bi se hotel vrniti, so ga prerešetal z brzostrelkami. Partizani iz bunkerja se niso oglasili. Medtem se je Ropotec z zadnjimi močmi odplazil čez dvorišče pod cesto. Collotti je med tem ukazal, naj okrog bunkerja postavijo sedem domačinov, ki jim bodo za kritje, ko ga bodo odpirali. Vsakemu izmed njih je za hrbet postavil svojega policista z brzostrelko.

Ko so partizani v bunkerju zaslišali korake okovanih škornjev, so se odločili, da se bodo poskušali za vsako ceno prebiti iz njega. Bliskovito so odprli vhod v

⁹² Pangerc, B. : Danilo Petaros – Lisjak, Boršt, oktobra 1976, str. 13–16.

bunker, zagnali ven bombo, nato pa še sami skočili na plano.⁹³

»Bilo je proti poldnevu, ko se je odprl pekel. Nihče, tudi med takrat prisotnimi in danes še živečimi pričami, ne more točno povedati, kako se je pravzaprav začelo, kdo in kako je odprl dvižni pokrov na vhodu v bunker, kako je iz bunkerja priletela ročna granata in kako se je takoj za njo v vhodu pojavil Vojko s svojo rusko brzostrelko in z njo sejal smrt med fašistično policijo. Domačini okrog vhoda so svoje glave tiščali v tla in tako niso mogli videti, kako je Vojko izkoristil presenečenje in zmedo med fašisti. Z orjaškimi skoki je bil v hipu iz hleva in čez dvorišče, nakar jo je ubral po strmini pod vas v globel med ograde in škarpe, kjer bi se rešil ... Sredi skoka ga je tik pred železniško postajo doletela smrt iz nemškega puškomitraljeza. Fašisti so pokosili tudi Žitomira in Strelo. Prvi je obležal na grmadi drv ob zidu nad vrtom, medtem ko je drugi padel pri hlevskih vratih.«⁹⁴

Vsi trije so morali mrzlično vrteti strojnice v strahotnem samoohranitvenem naporu, kajti na Petarosovem dvorišču je obležala več kot polovica sovražnikov, na žalost pa je bilo ranjenih tudi nekaj domačinov, ki so bili tja privedeni.

Danila Petarosa, ki je noč prespal na podstrešju, je zjutraj zbudil oče in mu povedal, da so vas obkolili Nemci. S podstrešja se je spustil na domači senik in tam čakal na priložnost, da se morda lahko reši. A nekdo je na vrata senika obesil bombo, ki naj bi eksplodirala, če bi jih kdo odpiral. Ko je pri bunkerju zapokalo, je Danilo odprl vrata, da bi skočil na cesto, a mu je v obraz eksplodirala nastavljena bomba in ga močno ranila pod enim očesom, neki policist pa ga je še ustrelil z revolverjem v trebuh. Policisti so ga odvedli k Ljeni, ga za prvo silo obvezali, nato pa z mnogimi drugimi vaščani odpeljali v Trst. Obenem so domala obe naselji (Boršt in Zabrežec) še povsem oplenili. Pobrali so oblačila, hrano in z živino celo seno, gnoj in nastilj. Radijski oddajnik pa so odnesli Nemci.

Sosedje, ki so se vrnilo na razdejano Petarosovo dvorišče, so bili priče še enemu ostudnemu primeru nacistične krvoločnosti: Nemci so mrtvega Grzetiča sede naslonili na drva, mu zasadili star zarjavel nož v prsi in mu v posmeh potisnili v naročje Lisjakov brač (tamburico).

Danilo Petaros je močno zastražen prebil dvanajst dni v tržaški bolnišnici, nato so ga prepeljali v zapor Coroneo, dokler ni skoraj okreval. Nato so ga vsega izmučenega po številnih zaslišanjih na hitro prepeljali 5. aprila 1945 v zloglasno Rižarno in tam takoj upepelili.

Padle tri junake iz bunkerja, Dušana Muniha, Stanislava Grudna in Ivana Grzetiča, so po ukazu collottijevcev naslednje jutro domačini z vozom odpeljali na domače pokopališče, kjer jih je domačinka pripravila na pokop, zagreblji pa so jih collottijevci sami.⁹⁵

⁹³ Pangerc, B.: Danilo Petaros – Lisjak, Boršt, oktobra 1976, str. 14. pričami

⁹⁴ Bradaškja, R.: Smrt na pragu svobode, v Primorski dnevnik 10. 1. 1980 in Vidko Hlaj – Žizič: Pisno pričevanje (Arhiv VOS, 2. brigada VDV), Koper 19. 3. 1983.

⁹⁵ Bradaškja, R.: Smrt na pragu svobode, v Primorski dnevnik 10. 1. 1980 in Pangerc, B.: Danilo Petaros – Lisjak, Boršt, oktobra 1976, str. 15–16.

Po pričevanju ilegalke Anuške v prispevku Junaki iz Boršta v Jadranskem koledarju leta 1954 pa naj bi »bil vtis štirih junakov, ki so sami prizadejali tako znatne izgube veliki SS edinici še večji od zagrizenega sovraštva. Na vaškem pokopališču so nemške salve izkazale zadnjo čast primorskim borcem, ki so tako junaško dali svoje življenje v borbi proti nemškemu okupatorju.«

Po osvoboditvi so bili vsi trije prekopani in počivajo v svojih domačih krajih.

ODŠEL JE, DUŠAN.
NI GA, MOSTARJSKE LEGENDE, VEČ.
ČEPRAV – NA VEK BO Z NAMI.

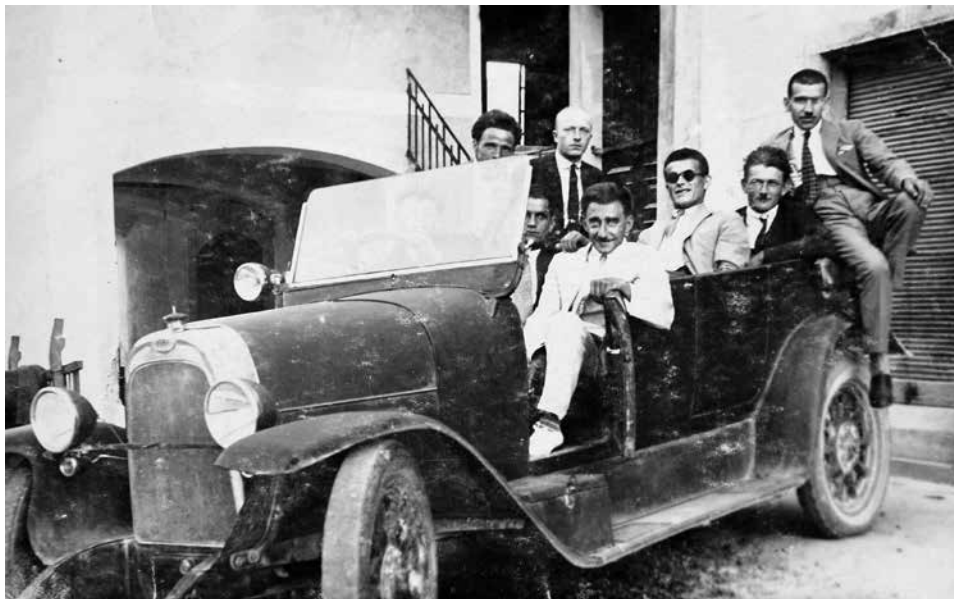
SAŠA VUGA

MUNIHOVA DRUŽINA PO VOJNI

Strašna je bila cena, ki jo je Munihova družina plačala za našo svobodo. Spomine, vtise in razmišljanja o življenju družine po vojni sta posredovala najožja sorodnica te družine, Dušanova sestra Rožica Sirk, ob koncu vojne stara šest let, ter Dušanov polbrat Iztok Munih, rojen konec decembra leta 1949.

Rožica pred domačo
hišo, stara deset ali
enaajst let

Jože Munih v beli obleki v
ospredju avtomobila v družbi
nepoznanih prijateljev

Rožica pravi, da njena družina nikoli ni živela kot prava družina. Zagotovo ne takrat, ko so zaradi očetove kazenske premestitve v Italijo družinski člani živeli razseljeni na tri strani. A tudi takrat ne, ko so vsi člani družine po letu 1939 po vrnitvi iz Italije in pred odhodom moških v partizane živeli skupaj v Pečanovi hiši na Mostu na Soči. In tudi ne po koncu 2. svetovne vojne.

Rožica kot majhna deklica ni poznala očetovega naročja, saj je bil ves čas odsoten, dejaven v raznih društvih in organizacijah, v veseli družbi se je rad zadrževal v gostilnah. Za otroke je skrbela izključno mama, ki je sama opravljala tudi vsa gospodinjska dela in dela na polju.

Tragična izguba sinov Dušana in Cirila staršev ni zbližala, prej razdvojila. Bolečino sta oče in mama, tudi značajsko precej različna, predelovala vsak po svoje.

Oče Jože je bil inteligenčen, veseljak, zelo družaben, malce umetniške, morda celo boemske narave, izjemno narodno zaveden, vendar ne dober gospodar in tudi ne družinski človek. Ogromno je naredil za družbo in domovino in je temu podredil svoje življenje in življenje celotne svoje družine.

Mama Justina se je po koncu vojne povsem zaprla vase, kot strastna bralka se je verjetno med branjem zatekala v vzporedni svet, srečnejši od tistega, ki ga je bila primorana živeti. Bila je razgledana in zelo skrbna mama. O smrti sinov Dušana in Cilka z ostalimi otroki nikoli, res nikoli, ni hotela govoriti. Prav tako ne o možu oz. očetu Jožetu Munihu. Je pa nenehno v žepu svojega krila nosila poslednje Ciri-lovo pismo in ga držala ali morda celo božala z roko, ki jo je ves čas imela v žepu.

Pismo je bilo umazano od zemlje in že povsem zmečkano, ob Justinini smrti pa ga ni bilo nikjer. Rožica ne ve, kaj je mama z njim naredila; morda ga je uničila, da ne bi travme prenesla na preživele otroke. Pismo se je vseeno ohranilo v prepisu pri edini osebi, s katero se je Justina po vojni družila – pri Otiliji Medved. Tako je Rožica naredila prepis prepisa Cilkovega pisma in ga za bodoče rodove hrani v družinski zapuščini. Rožica se spomni, da jo je mama vedno, ko je šla k Otiliji na dom, vzela s seboj. Tudi njen sin Jelči je 9. septembra 1943 kot partizan padel pri Gračaricah v bližini Ribnice. Obe nesrečni ženski sta vedno znova obujali spomine na svoje padle sinove in tolažili druga drugo ...

Po vojni je Jože Munih do avgusta 1945 služboval pri okrajni Narodni zaščiti v Tolminu.⁹⁶ leta 1945 je poučeval tudi v Drežnici in na Žagi,⁹⁷ verjetno že takrat ni več stalno prebival doma. Od avgusta 1945 do februarja 1946 je opravljal tudi delo šolskega nadzornika v grgarskem okraju, kjer je bil 15. 1. 1946 sprejet tudi v KPJ.⁹⁸

Leta 1945 je v okviru Narodne zaščite sodeloval v posebni komisiji Odsek

**Jože Munih s sinom Feodorjem
in hčerko Rožico ob jezeru
na Mostu na Soči leta 1946;
najbrž ravno na dan ločitve**

⁹⁶ Jože Munih, lastnoročni življenjepis, ki ga hrani sin Iztok Munih.

⁹⁷ Lavrenčič Pahor M., Primorski učitelji, prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem, izdal Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, 1994, str. 284.

⁹⁸ Jože Munih, lastnoročni življenjepis in lastnoročno izpolnjen Anketni list, ki ju hrani sin Iztok Munih.

za prehrano, ki je skrbela za povojno oskrbo prebivalstva s prehrano oz. pravično razdelitev le-te po okrajnih trgovinah.

Justina in Jože Munih sta tako vse bolj živela drug mimo drugega in sta se kmalu po vojni ločila. Zakon je bil razvezan 13. 6. 1946 na okrožnem sodišču v Postojni. Rožici je ostalo v spominu, da sta mama in oče na neko obravnavo ob ločitvenem postopku v Tolmin s seboj peljala tudi oba najmlajša otroka: njo in brata Feodorja. Nazaj so se vračali peš: Feodor je hodil skupaj z mamo, Rožica in oče sta hodila posebej in se med potjo nista nič pogovarjala. Bila je še premajhna, da bi se zavedala, kaj točno se z očetom in mamo dogaja. Poslej je oče izginil iz njenega življenja in ga je vse do mladostnih let videla zelo poredko, pa še takrat zgolj ob naključnih srečanjih, ob katerih pa jo je vselej nagovoril.

Jeseni leta 1946 so posmrtno ostanke Dušana in Cirila Muniha ter Jelčija Medveda prenesli domov in vse tri pokopali v skupni grobnici padlih partizanov na mostarskem pokopališču.

**Prenos posmrtnih ostankov narodnega heroja
Dušana Muniha – Darka leta 1946 izpred cerkve
Sv. Lucije na pokopališče na Mostu na Soči.
Na čelu častnega voda sta znana partizana Ciril
Pelicon – Rado in Jože Fakin – Orel.⁹⁹**

⁹⁹ Fotografija vzeta iz: Fili, J.: Narodni heroj Dušan Munih – Darko, seminarska naloga iz zgodovine, OŠ Tolmin, šol. leto 2004/2005.

Spomenik padlih borcev na pokopališču na Mostu na Soči

Oče Jože Munih ob prekopu sinov pred njunim grobom na Mostu na Soči leta 1946

Jože Munih je v Grgarju služboval do leta 1948; tu je spoznal tamkajšnjo učiteljico Ano Gregorač iz Ljubljane, rojeno 30. 10. 1911 na Reki, kjer je njen oče služboval kot strojevodja državnih železnic. Z Jožetom Munihom sta se poročila 9. avgusta 1947 na matičnem uradu v Tolminu. Tudi žena Ana je bila od začetka do konca vojne skupaj z bratoma vključena v ilegalno delo za NOB.¹⁰⁰

Od leta 1949 do 1951 je Jože Munih spet poučeval v Drežnici.¹⁰¹ V zakonu z Ano Munih se je decembra leta 1949 rodil sin Iztok, februarja 1952 pa še hči Bojana. Družina je leta 1953 stanovala na Žagi, leta 1954 pa v Volčah, kjer je oče poučeval.¹⁰² Jože Munih je bil na lastno prošnjo razrešen imenovanja šolskega nadzornika in premeščen na državno osnovno šolo na Idrijo pri Bači. Na prošnjo učiteljskega sotovariša Stanka Murovca, ki je izhajal iz Podmelca in je tu tudi služboval, sta delovni mesti zamenjala. Jože Munih je tako poslej služboval v Podmelcu¹⁰³, žena Ana pa na Idriji pri Bači, nekaj časa tudi ona v Podmelcu.

Od konca leta 1956 pa do avgusta 1960 je družina stanovala v šolskem stanovanju v prostorih osnovne šole na Idriji pri Bači.

Iztok Munih je tako osnovno šolo od 1. do 4. razreda obiskoval na Idriji pri Bači, kjer ga je nekaj časa učila mama, sicer pa učiteljica Kristina Žakelj. Iz tega obdobja mu je ostalo v spominu, da je oče od občine na posodo dobil kolo, s katerim se je vozil v Tolmin urejat neke zadeve v Tolminski muzej. S tem kolesom se je tudi sam naučil voziti kolo.

Iztok se spomni, da se je oče v tem času tudi sicer kar precej ukvarjal z njim in sestro. Spomni se zlasti plavanja v reki Idrijci in tega, da sta s sestro prva v vasi dobila kupljene smučke (rdeče elanke). Vsi ostali vaški otroci so imeli še doma narejene smučke.

Jože Munih s sinom
Iztokom v Ljubljani
27. 7. 1951

¹⁰⁰ Življenjepis Ane Gregorač 15. junija 1951 in Iztok Munih, pisna informacija Danici Taljat, 18. 4. 2024

¹⁰¹ Zbornik ob 40-letnici šole OŠ Simona Gregorčiča Kobarid, september 2008, str. 40

¹⁰² Iztok Munih: ustna informacija Danici Taljat, 7. 5. 2024

¹⁰³ Jože Munih, lastnoročni življenjepis, ki ga hrani sin Iztok Munih.

Avgusta leta 1960 se je družina Jožeta in Ane Munih preselila v Ljubljano v družinsko hišo Aninih staršev Gregorač. V Ljubljani sta oba otroka obiskovala OŠ Spodnja Šiška. Sin Iztok se spomni, da mu je oče velikokrat pripovedoval tudi o padlih polbratih Dušanu in Cilku. Kot odrasel človek razmišlja, da je ta nesrečna

Leta 1951 je bil Jože Munih po sklepu Prezidijskega zbora Narodne skupščine FNRJ odlikovan z medaljo za hrabrost in z redom zasluge za narod III R (s srebrno zvezdo).

Skupina učiteljev na partizanski proslavi na Predmeji leta 1956. Skrajno desno Jože Munih, ob njem žena Ana Munih, na sredini fotografije z belo torbico v roki hčerka Kristine Žakelj.

usoda očeta močno obremenjevala in verjetno povzročila, da se je vse bolj vdajal alkoholu. To je bil tudi glavni razlog, da se tudi očetov drugi zakon ni obnesel.

V tem času je mama Ana hudo zbolela; malo pred njeno smrtjo aprila 1967 sta se z Jožetom Munihom ločila. Ker sta bila ob njeni smrti oba otroka Iztok in Bojana še mladoletna, je vlogo njunih skrbnikov prevzel mamin brat.

Bojana Munih je dokončala ekonomsko administrativno šolo, se poročila, a ni imela otrok. Sprva je živela v Ljubljani, nato se je preselila v Celje. Umrla je relativno mlada – leta 2008.

Sin Iztok Munih je doštudiral na Fakulteti za upravo, se najprej kratek čas zaposlil v Litostroju, nato pa do upokojitve v podjetju IMP Ljubljana v Ivančni Gorici, kjer je opravljal tudi vodstvena delovna mesta. Je poročen, ima eno hčerko in tri vnukinje.

Jože Munih se je po ločitvi vrnil v domače kraje, a s prvo družino ni imel stikov. Naselil se je na Idriji pri Bači in je po pripovedovanju nekaterih domačinov živel zelo osamljeno. Hči Rožica ga je takrat kot dekle srečevala zgolj mimogrede. Ko je obnemogel, je šel v Dom upokojencev v Podbrdo, kjer je 24. 5. 1969 umrl. Pokopali so ga na Mostu na Soči v grob mame Tereze Munih. Pogreba so se udeležili sorodniki obeh družin, sin Iztok v vojaški uniformi, ker je takrat ravno služil vojaški rok.

Iztok Munih še vedno približno enkrat letno obišče očetov grob na Mostu na Soči. S sestro Bojano sta polsestro Rožico po očetovi smrti nekajkrat obiskala, ko je z možem Renzom še stanovala v stanovanju nad zdravstvenim domom na Mostu na Soči. Pozneje so vzdrževali občasne predvsem pisne stike, v zadnjem času so se ti omejili zgolj na njegova novoletna voščila.¹⁰⁴

Vzporedno z družino Jožeta Muniha v Ljubljani je teklo življenje njegove prve družine na Mostu na Soči. Z očetom so se člani te družine srečali le ob izjemnih redkih priložnostih.

Jože Munih s hčerko
Bojano v Ljubljani
2. 10. 1960

Iztok Munih ob
Ljubljanici
14. 3. 2024

¹⁰⁴ Iztok Munih, pisna informacija Danici Taljat 18. 4. 2024 in telefonski razgovori april, maj 2024

Oba brata, Ciril in Dušan Munih sta 29. novembra 1950 na predlog Zveze borcev NOV Jugoslavije od Ministrstva Narodne obrambe Vlade Federativne ljudske republike Jugoslavije prejela spomenico padlih borcev.

Zaradi svoje hrabrosti med NOB je bil Dušan Munih – Darko decembra 1951 proglašen za narodnega heroja. Pobudo za odlikovanje je dal njegov sošolec in prijatelj ter nekaj časa parti-zanski soborec Radko Kovačič.

Fotokopija imenovanja za narodnega heroja in odlikovanje red narodnega heroja

Spomenica padlih borcev

Na tej in na naslednjih dveh straneh:
 Pobuda Radka Kovačiča, na osnovi katere je bil
 Dušan Munič - Darko proglašen za narodnega heroja.

Kovačič Radko
 kapetan - Politične Uprava KNOJ-a
 dana 16 febr, 1948 god.

I z j a v a

Da bi se pravilno rešilo pitanje odlikovanja pelog boreca kap. M u n i č Dušana -Darka, dejem sledeču izjavo :

Peli drug rodom je iz Sv. Lucije , Tolminski kotar , Slovensko Primorje . V NOV stupio je januarja 1943 god. Aktivno je sodeljival na terenu veš od 1942 god. od vsega početka razvoja borbe u Slovenskem Primorju , u Tolminskom kotaru.

Za vreme borbe ponosao se je hlabro te izvršio junaške podvige zbog kojih je smatran je bio kao jedan od najpoznatih i popularnih boreca u tim krajevima . Međutim ni za vreme borbi nije dobio ikakvih odlikovanja , niti kasnije njegove porodice .

Smatram zbog toga da je potrebno da se odlikuje u njegovu uspomenu njegovog oca Munič Franca , istetako boreca od 1943 god.

Navodim sledeće hlabre poduhvate , koje je izvršio imenovani drug i koji su meni lično poznati :

U mesecu februaru 1943 god. u jednoj skoci u fašističku posedku u selu Brobočnik (Tolminski kotar) , sam je upao u kasarnu i lično rezorirao 11 fašista i zaplenio 11 pušaka , bombe i municiju i se sa sitavom plenom izvleo iz sela i ušao u jedinicu . Zbog to bio je negredjen od strane Glavnog Štaba NOV Slovenije sa pukom Heuser.

U junu 1943 lično je vodio skociju za miniranje mosta na pruzi Ljubljana - Gorica . Veliki seljeaniški most bio je uništen i prekinut saobraćaj za mesec dana. Preko ovog mosta išli su veliki transporti njemačkih trupa .

Nakon toga postavljen bio je za komandira diverzantsko- sabotažna Jete Južno Primorskog Ošreda i vodio razne skocije i miniranje. Učestvovao je u skocijama i borbama kod Gorice septembra 1943 god. Kasnije bio je u grupi VOS-a za Gorico . 1944 god. premešten je za komandanta sabotažnih grupa VDV u gradu Trst, gdje je smelo vodio razne diverzantske skocije u samom gradu .

Poginuo je u borbi marta 1945 god. u selu Lonjer kod Trsta. Izdet bio je obkoljen sa drugim drugovima u jednom bunkeru od oko 100 SS-ova. Sa bombama uspeo je odbiti prvi napad ali pri povlačenju nije mogao prebiti obruč te je pao boreći se .

Pored navedenih drug je izvršio i druge smele poduhvate koji meni nisu toliko poznati. Sa drugom bio sam ukoliko u partizanima od početka i kasnije u istoj brigadi kao komesar II bat. II brigade VDV Slovenije.

Mislenje sam da je potrebno odlikovati njegovu porodicu , koje se sa sitavu vreme borbe dobro ponosala i gubila u borbi dve sina. Ovo odlikovanje imale bi i veliki odrez na narod u tim krajevima , gdje je bio drug vrlo poznat.

Smrt fašizmu - sloboda narodu !

Kapetan *Radko Kovačič*
 / Kovačič Radko

U proleće 1943 godine VI slovenska udarna brigada nalazila se po Julijskim Alpama na sektoru gornjeg dela reke Soče. Tada je dolazio koš nas u četu drug Darko i jednom nam je pričao o svom prvom saelom podvigu na neprijateljem. Skromnim recima obradio me je kao je on u toku nekog napada na italijansku kasarnu kod Bobochnika /Slovensko Brinorje/ potpuno sam upao u bunker neprijatelja i razorio ga li fašista. Zaprepašeni takvom smelošću nisu imali ni vremena da me u otpor. Očuseo im je brušje i kroz vatru neprijatelja izvlacio se iz bunkera i vratio se u svoju jedinicu prepun pušaka i municije. Kao potvrdu svojih reci volio je pokazati svoju novu Mauser pušku koju je tada dobio kao poklon od Glavnog štaba NOV Slovenije za vanredno uspeli podvig. Nije mi je lice sijelo od zadovoljstva i vratilo je trono u rukama svoju pušku. Mi smo tada imali po neku staru američku pušku iz I Svetskog rata i one koje smo otimali od Italijana. Mauser puška bila je retke pojava u našim jedinicama i zbog toga je on bio ponosan na svoje brušje.

Kasnije se naša brigada prebacila na sektor Slovenije i od tada nisam više video drug Darka ali čuo sam o njemu i kroz novine pratio njegove odvažne poduhvate. On je tada vođio jednu četu i pravio niz napada i diverzija na sektoru gornjeg dela reke Soče. U junu 1943 godine bacio je u vazduh železnički most na pruzi Jesenice – Trst. Sve noći je radio sa grupom минераца, na mostu koji je bio stalno kontrolisan od neprijateljskih patrols. Uložio je u gvođenim armaturama mosta pet stotina kgr. eksploziva i most je otišao u vazduh. Za mesec dana bio je prekinut saobraćaj na ovoj veoma važnoj komunikaciji između Nemačke i Italije baš u vreme kada su se kretali konvoji nemačkih trupa na front u Severnoj Africi. Tako sjajna izvršena akcija donela je još veću popularnost drugu Darku među partizanima i stanovništvom tih krajeva. Neobicnom otpornim i smeloljiv on se stalno kretao sa svojom četom VOS-a, izvršavao posebne zadatke u borbi protiv pete kolone i napao neprijatelja gdje god mu se pružala mogućnost. Za vreme kapitulacije Italije učestvuje u borbama oko Gorice i tom prilikom na aerodromu kod Mirna njegova četa potpuno uništi 90 italijanskih avijona. Darko se specijalizuje u vođenju jedinica na borbu u gradovima. U jesen 1944 godine prelazi na sektor grada Trsta gde je preuzima

- 2 -

ne¹ specijalne grupe V⁴V koje su operisale u samom gradu. Te je¹ jedinice ~~su~~ stavljene imo¹ bronih boraca vratile su posebne nametke u borbi protiv petokolonskih elemenata i ^{diverzantske} akcije. Bilo je to ustvari nužan oblik borbe u uslovima velikih gradova. ~~U tim grupama koji su stalno bili po¹~~ Borba po¹ tim uslovima te koje okolnostima, u gradu koji je bio prepun njemačkih fašističkih trupa tražio je lju¹ta bezgranično o¹šne svojoj stvari i neustrajivog nestraha. Drug¹ Darko je dobro odgovorio na svoju dužnost. Kasnije su svi drugovi iz tih grupa priznali kako je on bio omiljen vo¹đu njima zbog svog junaštva i podržavanja. Vo¹đio je grupe u akcije i uvek prvi išao u napo¹ i poslednji se povukao. Neprijatelj je ta¹ vrlo oštro aktivnost tih grupa koje su su u sred¹ belog¹ dana pobijale na ulicama njegove oficire, vratile atentate i uopšte organizovale i povezivale masan pokret otpora tražanskog re¹ništva. Uvi¹deo je organizovanost tih skotija i po¹ svakom cenom htio uništiti te grupe. Po neki put¹ selovi tih grupa bili su pronajeni u bunkerima a nikad nije bio uhvaćen jedan član tih grupa jer je kod njih¹ držao princip borbe do krajnosti. Tako je drug¹ Darko poginuo u ^{neprijateljskom} ~~nekom~~ napo¹ u bunker g¹de se on nalazio sa je¹nom svojom grupom. Bilo je to nekog jutra u Aprilu 1945 go¹dine kada su o¹ra¹ti Nijemci ke 83 ~~divizije~~ policije saokružili bunker g¹de se nalazio drug¹ Darko sa svojom grupom. Njih je bilo ko 300 ^{10. jama} dok je svega bilo sa¹ Darkom 12 drugova. Nijemci su navalili na otvor podnesnor bunkera i bili su bačeni natrag sa bombama. Neare¹đom je¹na borba palo je natrag u bunker i ubilo 9 drugova. Darko ranjen juritao je u ostelima, izvleo se iz bunkera, bacio bombe i u posled¹njem naletu još streljao na neprijatelja. S njih su pali bore¹ti se¹ do kraja svi drugovi.

Bilo je to u proleće 1945 go¹dine, mesec¹ dana kamije Jugoslovenske Armije oslobodila je Slovenačko Primorje i Trst i do kraja¹ dovrtila veliko¹ delo oslobodjenja u koju je do¹ivot drug¹ Darko i svi ostali. Jed¹ina sa ko¹kolosi¹ u Kontover, r¹ničko pre¹gr¹dje Trsta narod¹ narod¹ te ti pri¹eti o¹drugu¹ Darku i kako je on po¹ u onim danima aprila 1945 go¹dine.

Drug¹ Muniš Muniš - Darko bio je kapetan Jugoslovenske Armije. Njegove grupe bile su u sastavu divizije V⁴V Slovenije kao¹ delo Korpu sa narod¹ne o¹brane Jugoslavije.

Majof:
Dagros Kolbaruk

Darko Korić -
Zauja pu Baci

Новембар 1957 1000 дин.	Децембар 1957 1000 дин.
Септембар 1957 1000 дин.	Октобар 1957 1000 дин.
Јули 1957 1000 дин.	Август 1957 1000 дин.
Мај 1957 1000 дин.	Јуни 1957 1000 дин.
Март 1957 1000 дин.	Април 1957 1000 дин.
Јануар 1957 1000 дин.	Фебруар 1957 1000 дин.

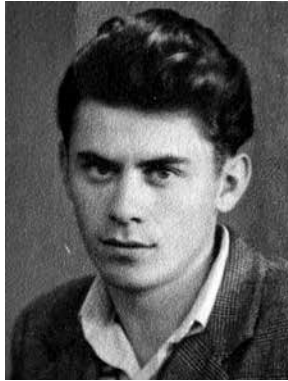
Izkaznica nosilca narodnega heroja in priloženi vrednostni kuponi za leto 1957

15. 3. 1952 je Dušan Munih po sklepu Prezidija Narodne skupščine FNRJ posmrtno prejel še izkaznico nosilca narodnega heroja. Kot je iz priloženih dokumentov razvidno, so bili nosilci izkaznic narodnega heroja (po njihovi smrti pa najožji družinski člani) upravičeni do 12 kuponov letno – vsak mesec v vrednosti 1000 dinarjev. V Dušanovi izkaznici so iz neznanega razloga do danes ostali shranjeni vsi kuponi od leta 1956 do 1960.

Rožica Sirk se spomni, da je njena družina po vojni živela zelo težko. Najprej zaradi smrti dveh sinov, potem še zaradi ločitve staršev. Pri hiši tako ni bilo delovne sile, ki bi obdelovala zemljo. Mama se je trudila, kolikor je mogla, da so tudi v tem času čim več hrane pridelali na lastnih njivah in v sadovnjaku, še vedno so redili tudi domače živali.

Po njenem pričevanju mama Justina izgube dveh sinov do konca življenja ni prebolela; neizbrisljivo bolečino pa je dodatno poglobila še prezgodnja smrt tretjega sina Feodorja.

Feodor je bil zelo nadarjen fant, a od otroštva dalje bolehen. Kot otrok je prebolel revmo in ta mu je pustila posledice na srcu. Dokončal je nižjo gimnazijo v Tolminu, opravil računovodske tečaje in se zaposlil kot računovodja v tovarni pohištva na Kneži. Bil je strasten bralec, zelo dober šahist in ljubiteljski igralec na bobne v lokalnem ansamblu, s prijatelji je veliko hodil v hribe. Zaradi srčnega popuščanja je umrl leta 1960, star komaj 26 let. Pokopan je na mostarskem pokopališču tik zraven grobnice padlih borcev, v kateri počivata njegova brata. Njegova mnogo prezgodnja smrt je bil še tretji velik udarec za Muniho družino.

Levo:
Justina Munič
po vojni

Desno:
Feodor Munič

Na skrajni levi Feodor Munič s prijatelji
(sošolci) pred dijaškim domom v Tolminu

Ob vsem hudem je po koncu vojne prišlo še do poskusa razlastitve dela Muničovega zemljišča tik ob hiši. Justina Munič je bila pogumna ženska: ko ni vedela, kako bi ob izsiljevanju situacijo rešila, se je obrnila naravnost na predsednika države – tovariša Tita. Na list iz zvezka A4 formata je z navadnim svinčnikom napisala osnutek pisma, ki ga je potem nekdo od domačih¹⁰⁵ prepisal in odposlal na naslov v Beograd. Osnutek maminega pisma pa je ostal v Pečanovi zapuščini do danes:

¹⁰⁵ Ime pošiljatelja je pričevalcem neznano.

Tovariš predsednik Josip Broz – Tito

Oprostite prosim, ker se obračam naravnost do Vas, toda slučaj je tak, da si ne vem več kako drugače pomagati. Pri hiši imamo 2 ha in 40 arov zemlje in smo trije solastniki: sin, hčerka in jaz. Že lansko leto nas je vprašalo Remontno podjetje na Mostu na Soči okraj Tolmin, da bi jim prodali en del zemljišča, in to ravno pri hiši, za izgradnjo neke delavnice. Ker pa mi zemljišče sami rabimo, ga nismo hoteli prodat. Ker remontno podjetje ni moglo ničesar doseči, se je obrnilo na občinski ljudski odbor na Mostu na Soči kateri je enostavno predlagal razlastitev istega. Vsa stvar je zdaj že v postopku in se bojimo, da bi kljub vsemu izgubili zemljišče, čeprav mislimo, da nimajo pravice, ker je tako posestvo že itak majhno. Poleg tega imajo na razpolago tudi zemljišče, ki so jim ga drugi lastniki pripravljeni odstopiti.

Tako ravnanje z našo družino se nam zdi zelo krivično. Pristojni organi bi se lahko zavedali in upoštevali, da je naša družina ena najbolj zaslužnih in prizadetih v vasi in vsled tega vredna pomoči, ne pa kljubovanja pri vsaki stvari, kot se to dogaja. Izgubila sem namreč dva sinova, ki sta bila z možem v NOV od 28. 1. 1943, od katerih je eden proglašen za Narodnega heroja.

Naj omenim še to, da imamo hišo vsled bombardiranja in vojaštva od druge svetovne vojne v razpadajočem stanju in je bila temu primerna tudi ocena vojne škode. A do danes nam niso še čisto nič popravili, medtem ko so drugim, ki niso nič sodelovali v NOV in so bili njihovi sinovi v italijanski armadi do konca vojne, obnovili njihove hiše, ki niso bile toliko pokvarjene kakor naša, da so danes kakor nove. Mislim, da to ni prav.

Nam so pred par meseci nakazali potom banke 100.000 Din za popravilo hiše. Ta denar pa moramo vrniti v 10 letih. Kje naj ga jaz pridobim? Sin je bolan in zasluži 6000 Din mesečno, hčerka pa hodi še v šolo.

Obračam se na Vas Tov. predsednik in prosim Vas pomoči, ker upam, da nas boste Vi razumeli, pomagali in preprečili razlastitev, ki sem jo zgoraj omenila.

*S spoštovanjem
Munih Justina
Most na Soči 26
Slovensko Primorje*

Ne ve se, ali je pismo prišlo do tovariša Tita, vendar do razlastitve omenjenega zemljišča ni prišlo ...

Maruška se je izžolala za poštno uslužbenko, kmalu po vojni rodila sina Dušana, ki danes z družino oz. potomci živi v hiši na mestu stare Pečanove domačije. Eden od Dušanovih sinov z družino živi v novozgrajeni sosednji hiši, drugi z družino v Baški grapi.

Kasneje se je Maruška poročila z Milanom Carlijem in imela še tri hčerke. Ti njeni potomci živijo na Tolminskem, Goriškem in v Ljubljani. Maruška je umrla leta 2004.

Najmlajša hči Rožica je bila bistra in zelo pridna učenka. Najprej je obiskovala gimnazijo v Ajdovščini, nato je na Pedagoški fakulteti v Ljubljani študirala slovenščino in angleščino. Imela je veliko oboževalcev, nazadnje je njeno srce osvojil študent medicine Renzo Sirk.

Maruška in Milan Carli

Od leve proti desni:
Feodor, Rožica in Renzo s psičkom
Pikijem na Munihovem kuku

Rožica Munih v mladostnih letih

Na Munihovem kuku so se pogosto družili in tudi fotografirali sorodniki, takrat še študentje Renzo Sirk, Marko Munih in Rožica Munih.

Leta 1961 se je Rožica Munih poročila z domačinom, zdravnikom, kasneje specialistom pediatrom Renzom Sirkom. Tudi možev rod izvira iz zavedne partizanske družine iz Goriških brd, ki je med 2. sv. vojno prav tako doživela zelo tragično usodo. Esesovci in kozaki so namreč skoraj celo Sirkovo družino skupaj s še nekaterimi sovaščani kot maščevanje za ubitega nemškega oficirja žive zažgali v domačiji Pri Peternelu. Mladi par je najprej stanoval v najemniškem stanovanju nad zdravstveno ambulanto na Mostu na Soči. Hišo sta si Rožica in Renzo kmalu po poroki zgradila v soseščini stare Pečanove domačije. Rožica je nekaj časa poučevala na OŠ Most na Soči, kasneje se je zaposlila na Davčni upravi v Tolminu, potem pa do upokojitve na Soškem gozdnem gospodarstvu v Tolminu. V zakonu so se jima rodili trije otroci, potomci večinoma živijo na Tolminskem.

Rožica in bratranec v 2. kolenu (mrzli bratranec) Marko Munih leta 1958 ter Rožica Munih in Renzo Sirk na Munihovem kuku leta 1957

Spomladi leta 1964 je skupščina Občine Tolmin na predlog šolskega odbora sklenila, da se šola na Mostu na Soči poimenuje po narodnem heroju Dušanu Munihu.

Za dan mladosti – 25. maja 1965 je bila v sodelovanju OŠ Dušana Muniha in Krajevne organizacije Zveze borcev Most na Soči v šolski veži (stare šole) v Dušanov spomin odkrita spominska plošča z verzi pesnika Karla Destovnika – Kajuha.

4. julija 1983 je bil na Mostu na Soči na trgu pred cerkvijo odkrit Dušanov doprnski kip, delo kiparja Zdenka Kalina. Spomenik so prejeli v varstvo učenci OŠ Dušana Muniha Most na Soči.

Častna straža ob
odkritju doprsnega
kipa Dušanu Munihu
leta 1983, Senad
Biščanin in
Jože Mulič

Udeleženci proslave
ob odkritju spominske
plošče Dušanu Munihu
(Arhiv OŠ Most na Soči)

Dušan Munih ima skupaj s padlimi tovariši tudi spominsko ploščo v Borštu pri Trstu – na hiši, v kateri se je nahajal bunker, kjer so ti štirje pogumni borci za svobodo dali svoje življenje.

Spominska plošča v Borštu pri Trstu

Mama Justina s hčerko Maruško in njenimi potomci, na levi Maruškin sin Dušan z ženo Cvetko in sinovoma Davidom in Dimitrijem; na desni Maruškina hčerka Mirjam z možem in njunim otrokom

Leta 1985 sta ob 40-letnici zmage nad fašizmom brata Dušan Munih in Ciril Munih posmrtno prejela spominski znak in priznanje II. brigade vojske državne varnosti-narodne obrambe

Justina Munih je težkim življenjskim preizkušnjam navkljub dočakala visoko starost. Ob njej je ves čas živel vnuk Dušan, tudi kasneje, ko si je v Pečanovi hiši osnoval svojo družino. Justina je umrla leta 1985 v starosti 89 let, pokopali so je v grob k sinu Feodorju, leta 2004 pa v isti grob še hčerko Maruško.

Po dokončni izgradnji in ureditvi okolice nove šole je bil spomenik Dušana Muniha z začasne lokacije na trgu pred cerkvijo premaknjen na mesto, ki je bilo že vnaprej predvideno – na vhod osnovne šole, ki nosi njegovo ime: Osnovna šola Dušana Muniha Most na Soči. Za spomenik tako skrbi šola, vsako leto ob dnevu mrtvih 1. novembra še posebej s polaganjem ikebane. Od leta 2006 dalje se 1. novembra na pobudo dirigenta Marka Muniha po zaključeni maši v bližnji cerkvi Sv. Lucije pred spomenikom Dušana Muniha začne skupna žalna komemoracija v kraju. Ob praporščakah krajevne organizacije ZZB za vrednote NOB Most na Soči učenci OŠ izvedejo krajši recitatorski program, nato krajani v sprevedu za župnikom in praporščaki skupaj odidejo na pokopališče. V žalnem programu ob grobnici padlih borcev organizacija ZZB Most na Soči poskrbi za govor, Cerkevni pevski zbor Svete Lucije zapoje nekaj pesmi, mostarski župnik izvede svoj žalni nagovor in na koncu blagoslovi vse grobove.

Spomenik Dušanu Munihu na vrhu
stopnišča pred vhomom v novo šolo
(Arhiv OŠ Most na Soči)

BOG NE DAJ, DA BI PRIMORSKIM
LJUDEM KDAJ uSAHNIL
ZGODOVINSKI SPOMIN.

SAJA VUGA

DA NE BI POZABILI

Jordan Zahar ¹⁰⁶

Moj najdaljši dan

**Jordan Zahar s soprogo ob
60-letnici smrti Dušana Muniha
leta 2005 na Mostu na Soči
(Arhiv OŠ Most na Soči)**

¹⁰⁶ Jordan Zahar, roj. leta 1928 v Borštu pri Trstu danes 96-leten živi na Katinari (Trst). Gimnazijo je začel obiskovati ob začetku vojne v Trstu, po vojni je kot prvi dijak končal Slovensko pomorsko akademijo v Kopru, kot inženir ladjedelništva pa je diplomiral v Zagrebu. Kot ladijski konstruktor je delal v Švici, Nemčiji in Italiji. Njegov največji projekt je hidrokrcilec PT-150, vpisan v Guinnessovo knjigo rekordov kot najhitrejši gliser na svetu. Njegovo pretresljivo življenjsko zgodbo od šolanja v času fašizma, mučenja v ulici Cologna, študija, velikih uspehov mladega konstruktorja, do povratka v rodni Trst, kjer so ga imenovali aborigin, je novinar Miloš Ivančič opisal v knjigi Peruti tržaškega aborigina.

Boršt je bil za takratne razmere, ko se je bližala vojna h kraju, na zelo povoljni točki med Trstom in tako imenovanim Banditen Gebientom. Služil je kot prva postaja aktivistom, ki so prihajali iz mesta, partizanom pa kot izhodna baza njihove diverzantske akcije v mestu. Tu so se borci odpočili in okrepcali, plen pa so morali naglo čez noč poskriti. V ta namen so domači aktivisti pripravili več bunkerjev.

Dottore Collotti, ki je kot gestapovski hlapec vodil zloglasni Ispettorato Speciale Politico v Trstu, je skušal večkrat prodreti na to področje, a brez uspeha. 8. januarja 1945 je prišel po sledovih ranjenega partizana, ki so ga tovariši odnesli po bliskoviti akciji pri Sv. Soboti (S. Sabba). Aretiral je mojega očeta na poti v službo in Danila, sina iz Petarosoove gostilne, ter ju odpeljal v Trst na mučenje. Njegova tolpa pa je ves dan strahovala vaščane in vse preiskala, a zvečer so odšli praznih rok.

10. januarja 1945 zgodaj zjutraj, ko s je Vojkova skupina ravnokar vrnila z zadnje akcije, so Nemci začeli obkoljevati vas z vseh strani. Nujno je bilo poslati naprej sveženj važnih dokumentov in pošte. Kurirki Zmagi jo je uspelo še zadnji trenutek prenesti čez zapirajoči se obroč. Takoj zatem so prišli collottijevci in začel se je moj in naš najdaljši dan.

Jutro je bilo zelo hladno, zunaj je škripal leden sneg in nebo je bilo temno sivo. Tisti dan sem zgodaj bil na nogah, ker se je mati odpravila iskat očeta v tržaške zapore, ki ga že dva dni ni bilo domov. Vse je bilo ledeno, odpravljaj sem se na Kolužo po vodo, ko nenadoma vpade na dvorišče tolpa civilno oblečenih in do zob oboroženih ljudi. Za njimi pride mladosten človek z dolgo pištolo v rokah, zelo lepo oblečen, s skrbno počesanimi z oljem namazanimi lasmi. To je bil dottore Gaetano Collotti.

Že pred dnevi me je spraševal po vsem mogočem, sedaj pa me je zagrabil kar za prsi in skoraj odnesel v klet: Kje so bunkerji? Kje so partizani? Drugega nisem slišal, ker so bili njegovi spremljevalci zelo nestrpni in so me kar s palico obdelovali. Ko sem prišel k sebi, so me na dvorišču drgnili s snegom; zgubil sem tri zobe in kri mi je lila iz ust po belem snegu.

Odpeljali so me v Petarosoovo gostilno. Po poti sem opazil, da so Nemci obkolili vas. Obšla me je groza, ker sem vedel, da so italijanski fašisti neverjetni junaki, kadar so dobro zaščiteni. V gostilno so že začeli naganjati ljudi iz cele vasi. Peljali so me v prvo nadstropje, prav v sobo nad točilnico.

»Temu aparatu ne boš nič utajil!« so mi rekli in pokazali na čudno napravo, podobno pisalnemu stroju. Na mizi je rdeče lakirani stroj poln svetlih gumbov in električnih odpornikov, na vrhu pa je imel sedem žarnic, vsaka drugačne oblike in drugačne barve; to je bil stroj za mučenje ljudi z električnim tokom. Iz njega sta viseli dve žici: ena privezana na jeklene verižice s škopci, druga pa je svobodno bingljala v zraku. Privezali so me na stolico, plegli na tla in dottore se me je osebno začel s svobodno žico dotikati po prstih, nohtih in obrazu. V strašnih električnih sunkih sem videl prvo, drugo in tretjo žarnico svetiti, potem pa samo temo. Padel sem v nezavest. Prebudili so me z moko cunjo in spet nadaljevali: »Kje so bunkerji? Kje so bunkerji?« je odmevalo nestrpno vprašanje v plamenih električnega toka. To je trajalo skoraj petinštirideset minut po kazalcu na uri zraven tistega strašnega

stroja. Živalsko mučenje mi je rodilo naravni odpor, nisem hotel več odgovarjati v italijanščini. V istem trenutku mi je bilo skoraj žal, ker sem se zbal, da bodo z menoj še bolj strogi. Dottore Collotti pa je bil fin človek, pravi sin svoje ... matere, s sladko govorico in čudovitim potrpljenjem. Po vsakem mučenju si je uredil obleko; si popravil žepni robček na jopiču temne obleke modernega kroja, si popravil kravato in obrisal kapljo krvi na lakiranih čevljih. Nič se ni začudil mojemu nenadnemu odporu, poklical je mladega oficirja Bele garde in mu ukazal, naj prevaja. To je bil Milan, doma iz Klanca pri Kozini. Približal se je skoraj užaljen za vlogo, ki so mu jo dodelili; bilo ga je sram govoriti po slovensko pred Collottijem, zato me je od časa do časa udaril po obrazu z mokro cunjo. V trenutku mi je šinilo v glavo, da je mala luknja v zidu pod železnico, kjer smo septembra 1943 skrili dolge italijanske puške, ki jih partizani niso nikdar marali odnesti. Če to povem, me bodo za nekaj časa pustili na miru in konec bo tega pekla. Tako sem na tihem upal in medtem ko smo hodili do tja, sem si nekoliko opomogel. Pred luknjo pa so me spet naklestili do nezavesti iz čistega razočaranja, ker to ni bil tisti bunker, ki so ga iskali. Odmor je bil res kratek za napor, ki sem ga preživel.

Spet so me privedli pred tisti stroj. V moji odsotnosti so mučili še druge vaščane, tako so jih obdelali kot mene. To so bili: Pepi Pičonov, Romano Rapotec in Lojze Kenda. Sam nisem prišel takoj na vrsto, ker so ravno mučili Venceta Jurčkovega. Tu sem videl, kako je vse to potekalo. Dottore Collotti se je elegantno in sproščeno dotikal s tisto svobodno žico žrtve po telesu. Ob vsakem dotiku je električni tok sprožil plamen in pustil za seboj opeklino, katero so od časa do časa ovlažili z mokro krpo. Tako so izginili sledovi žganja in prebudili žrtev iz nezavesti. Kri je kapljala iz nosa in ust. Tiste goreče lučke pa so kazale jakost napetosti. Ko sem drugič prišel na vrsto, je vse skupaj trajalo manj časa. Izkoristil sem izkustvo in se takoj spomnil na drug bunker, za katerega sem vedel, da je prazen. Odpeljali so me v grad Moko, tam so me postavili s Pepco pred odprtino kot talca, bunker je res bil prazen. Znašel sem se tako tretjič pred električnim strojem. Pod je bil ves krvav in v sobi je strašno zaudarjalo po ožganem mesu, osmojenih laseh in nohtih. Kako se bo to končalo, sem razmišljal. S Collottijem sva se spogledala kot stara znanca. Zjutraj je imel pred seboj komaj šestnajstletnega dečka, sedaj pa že zrelega človeka. Collotti začne v tretje svoje neizprosno poslanstvo. Naenkrat se iz sredine vasi sliši dolg rafal. Počil je kot odrešenje v tistem peklu; to je bil Vojkov rafal iz ruske brzostrelke, saj smo jo vsi dobro poznali. Ni moglo biti drugače. Naši so nastopili – to je bilo maščevanje nad to fašistično tolpo. Rafal je neverjetno dolgo trajal. Molk, ki je sledil, pa je bil še daljši. Potem pa dva ostrata strela iz nemškega šarca in tragedija je bila zapečatenata. Odkrili so bunker, katerega so iskali. Dva tovariša sta padla pred njimi, Vojka pa je smrtonosna krogla zadela nedaleč od tam, na polju pod vasjo.

Collotti ni zgubil svoje mirnosti, nadaljeval je z mučenjem, dokler ni prišel nekdo poročat: Odkrili smo jih, štiri žrtve imamo, sedem trupel leži tam in dva bandita sta ranjena! Collotti je pritisnil na električni stroj do kraja in sedma lučka se je prižgala čisto na kraju lestvice in na kraju človeške vzdržljivosti ter za en sam las do večnosti. Ko sem se prebudil iz nezavesti, se je nad menoj globoko sklanjal

tisti belogardist, mogoče je hotel tudi on nekaj prispevati k veliki zmagi. Držal je v rokah tisto svobodno žico in se me dotikal po prstih; izza pa slišim Collottija, ki ga svari, naj ne napravi kratkega stika, če noče imeti še enega trupla. Oficir se je še bolj sklonil in zlati križec na verižici okrog njegovega vrata je bingljaj nad mojim obrazom. Kmalu potem so pripeljali Danila Petarosa, ranjenega od drobca ročne bombe na licu in s prestreljenim trebuhom, zraven pa še Romana s prestreljeno roko in ramo na več mestih. Odstrigli smo mu rokav in val krvi se je izlil po podu. Tončka je razrezala rjuho, da smo ga obvezali; naslednji dan se je pocedila kri skozi strop v točilnico. Zvečer so nas osemnajst ljudi naložili na kamion, poln naropanega blaga in odpeljali v Ul. Giulia.

Na velikem hodniku Collottijeve kasarne so nas prešteli in razporedili; v sredini, na tleh, je ležal v omotični vročini Romano, na stolici blizu njega je sedel Danilo, sklonjen nad njegovo trebušno rano, okrog njiju pa je 16 deklet, žensk in moških nemo gledalo predse. Vsakdo je mislil na lastno kalvarijo in čakal naslednje postaje. Nikdar več nismo o tem govorili.

Porazdelili so nas po tržaških zaporih. Kot mladoletnik sem prišel v Coroneo. Pahnili so me v majhno celico, kjer je bilo že sedem fantov, zajetih v božični ofenzivi na IX. Korpus, dva otroka iz Novakovih kmetij iznad Cerkna, Ivan in Konrad, drugi pa mladoletni borci Gregorčičeve brigade. Njih komandant je ostal še nekaj mesecev v kletah na Trgu Oberdan. Nazaj so ga morali prinesli, ker je imel vse ude polomljene. Čepel je kot kup mesa na slami v celici št. 100. Trpljenje je bilo naš skupni imenovalac, divjanje fašizma je uklonilo naša telesa, ne pa vere v zmago in svobodo. Slava padlim. Tisti pa, ki so ostali živi, naj povedo mladini, kakšen je bil boj proti fašizmu, da se ne bi več povrnili.

To poglavje na žalost še ni končano. Združeni narodi so takoj po vojni strogo obsodili mučenje z električnim tokom. Iznajditelja stroja za mučenje so obsodili na smrt. Dottore Gaetano Collotti je delal v Trstu za Einsatz kommando Reinhard in kadar bo prišel dr. Allens pred sodišče, bi bilo pošteno, da bi bila tudi Collotti in njegova banda obsojeni kot vojni zločinci, ker so stotine in stotine italijanskih, predvsem pa slovenskih borcev in civilistov zverinsko mučili in premnogo jih je po njihovi zaslugi umrlo na Opčinah ali pa v Rižarni. Collotti je padel prve dni maja 1945 v bližini Mester pod pravičnim strelom traških aktivistov, današnja Italija pa je to zverino nagradila z medaglia d'oro.

Torej naš boj še ni končan! Naprej z geslom: Smrt fašizmu za pravico in za naš obstoj!

Marija Metlika por. Pavček

Govor ob 50-letnici smrti Dušana Muniha – Darka

Marija Pavček je bila slavnostna govornica tudi ob 60-letnici smrti Dušana Muniha, kjer je nastala fotografija pred OŠ Most na Soči: Marija Pavček v prvi vrsti v sredini med pisateljem Sašo Vugo in možem, pesnikom Tonetom Pavčkom, v ozadju med Sašo Vugo in Marijo Pavček Justinin vnuk Dušan Munih, za Tonetom Pavčkom sorodnika družine Petaros iz Boršta, v tretji vrsti mlajša generacija Munihovih sorodnikov (*Arhiv OŠ Most na Soči*)

Dragi domačini Dušanovi rojaki! Dragi šolarji šole Dušana Muniha – Darka
Prišla sem med vas na prošnjo, da bi rekla nekaj besed na današnji slovesnosti. Kot boste lahko kmalu sami videli, nisem govornica. Še nikoli nisem javno govorila na kakšnem javnem shodu. Če to počnem danes pred vami, delam to iz enega samega vzroka: Iz lepega spomina na svojega partizanskega komandanta, na vašega Dušana, na narodnega junaka Darka ali na Vojka, kot smo ga klicali mi. Ne bom vam govorila o njegovih junaštvih in podvigih, ampak kot o človeku, ki ti je blizu po duši, po prepričanju, po hotenjih in ciljih. Tako bo moja beseda bolj intimna, osebna.

Bilo mi je štirinajst let, ko sem Vojka videla prvič, in še ne petnajst, ko sem ga malo pred njegovo smrtjo gledala zadnjič. Bila sem deklica takrat, a tudi kurirka varnostno-obveščevalnega bataljona za Trst. Zdaj stoji pred vami petdeset let starejša ženska, upokojenka, nona, ki hoče zase in za vas priklicati iz pozabe drobce tistega časa.

Spomin je sicer nezanesljiv, ampak na Vojka in na tisti čas je ostal čist in lep. Rekla sem, da mi je bilo tedaj petnajst let, Vojko jih je imel ob smrti enaindvajset. A meni se je ves čas, kar smo bili skupaj, že vse od prvega srečanja, zdel mnogo starejši in pametnejši. Tako velik in zrel je bil, tako lep in junaški, tako odločen in neomajen, a tudi dober in skromen. Misel, ki me je ob njem prešinjala, je bila od doma in seveda ne iz italijanskih šol, ta misel pa je Vojka uvrščala med tolminske puntarje. Zdel se mi je eden izmed njih, samo trdno sem verjela, da se ne bo z njim in z nami vsemi zgodilo tako, kot se je na Goriškem travniku nekdanjim tolminskim puntarjem. Kajti zdaj je bil z nami ves svet v borbi zoper fašizem, in v nas je bila mogočna vera v pravičnost in zmagovitost našega boja. Za to smo bili pripravljene vsak hip žrtvovati svoja življenja. Nikoli, niti za hip ni nikogar obšlo malodušje, da naša stvar ni pravična in sveta. Več: za vse nas je bila samoumevna kakor dihanje ali kakor življenje, ki je terjalo, da smo na svoji zemlji gospodarji samo mi sami, Slovenci, nikomur podložni, nikomur hlapci. To morda zdaj zveni kakor nekakšna velika parola. Tistikrat je bila najčistejša in najbolj preprosta resnica: Kdor ni smel govoriti slovensko, kogar so Italijani zaničevalno ogovarjali sciavo, kogar je goriška ali tržaška gospoda gledala zviška kot reveža z deže, ki naj bi polnil vrste njihove služinčadi, ta je vedel, da ni druge izbire kakor upor, če hočeš nekaj biti, ali če hočeš še sploh biti. To je bila takrat naša usoda in naša edina možnost.

A naj raje povem še o zadnjih dnevih, ko smo bili skupaj v Borštu pri Trstu. Vojko je bil tak, kot da bo zmeraj živ in ga ne more zadeti nobena krogla. Bilo je o božiču leta 1944. Praznovali smo v hiši poleg našega bunkerja. Z isto vnemo in zanosom smo peli božične in partizanske pesmi in si praznik olepšali še z darili, ki so nam jih poslali terenci iz Trsta in okoliških vasi. Vem, da smo dobili doma pletene nogavice, spodnje perilo, jaz celo obleko, vsi pa potic in drugih dobrot, kar za tisti čas ni bila majhna stvar. Eni so šli potem z dekleti k polnočnici, drugi na stražo, vsi pa smo si voščili srečen božič in tako novo leto, ki nam bo že v prvih mesecih prineslo svobodo. V to smo bili trdno prepričani. Verjeli smo, da se bodo vsi vrnili iz taborišč in zaporov, da bomo vsi v miru pozidali porušeno, šli v svoje slovenske šole in seveda, da bosta Trst in Gorica naša.

Nekaj dni po božiču so Italijani in Nemci iz Trsta in Doline z oddelkom specialne policije obkolili Boršt. Vedeli so, da so v vasi partizani in radijska oddajna postaja, ki so jo iskali. Neko jutro, ko smo hoteli iz bunkerja po svojih dolžnostih, nas je presenetil sneg, nenavaden pojav v teh krajih, ki je pobelil vsenaokrog ceste in bregove, še bolj pa so nas presenetili obveščevalci z naročilom, naj ostanemo v bunkerju, ker da prihajajo policisti. Ostali smo v bunkerju. To je bila zemljanka, trikrat dva metra velika, v katero si prišel plazeč se po trebuhu, pokrita pa je bila z deskami in z 20 cm zemlje. V Bunkerju smo si dolge ure negotovosti odpravljali s

pripovedovanjem vsebine knjig, ki smo jih prebrali, z ugibanjem, kakšna bo svoboda, ki smo jo čakali, kaj bomo vse postorili in kaj postali po osvoboditvi. Ko se je oglašila lakota, smo govorili o jedeh, ki jih najboljše pripravijo doma naše mame in jih imamo najrajši. V tem smo zaslišali nad seboj trde vojaške korake, ki so hodili po strehi iz desk in zemlje prav nad nami. So nas že odkrili? V trenutku smo bili vsi pripravljeni za preboj, a potem so se koraki oddaljili. Imeli smo srečo. Niso nas našli, ker je novozapadli sneg zvečal sloj plasti nad bunkerjem in ni dajal občutka, da je pod njim skopano zaklonišče. Tako se je vse umirilo, le v nas je še ostala tesnoba in negotovost, saj smo vedeli, da bodo policisti zopet prišli. Zvečer smo varno prišli iz bunkerja, da se po nalogu štaba umaknemo na Kras. Naša skupina je odšla iz Boršta že v pravem snežnem metežu. Če se prav spominjam, je bilo ravno na Silvestrovo. Burja se je razbesnela, sneg je gosto naletaval, bilo je mrzlo, da so nam zmrzovale obleke, da so bile veke nad očmi zaledenele, roke otrple. Nismo imeli ne primerne obleke ne obutve za tako vreme, samo v nas je tlel živ ogenj, da moramo priti na varno. Preden smo odšli, se je Vojko, ki je ostal še s tremi tovariši v drugem bunkerju, prišel posloviti od nas. Meni je ostalo v spominu, kako se je od mene dvakrat poslovil. Dal mi je roko in me pobožal po licih, kot se poboža otroka, in rekel: Mala, pazi nase! Potlej pa mi je, kakor da mu je žal zame, ko grem v mraz in vihar, dejal, naj ostanem pri njih v njihovem bunkerju. Odšla sem v zamete in sneg, kot da me kdove kakšna sila podi stran od bunkerske ujetosti v zimsko prostranstvo. Takrat sem Vojka slišala in videla zadnjič.

Bil je tak, kot zmeraj, smehljajoč, za vsakega je imel besedo, za vsakega je skrbel, vsakega čakal, da se je vrnil iz akcije, bil je blag in dober in skrben z nami, kot da nam je oče in mati hkrati, zmeraj preprost in prepričljiv in ne komandant, ki mora ukazovati. Zato smo ga imeli radi.

In ta ljubezen je ostala. Zatrepetala je kakor pretrgana struna tistega dne po novem letu, ko smo zvedeli, da je padel in z njim še Žitomir, Strela, Lisjak. Vojko se je prebil iz bunkerja, stekel čez cesto in so ga med trtami v vinogradih pokosili. Obležal je mlad, lep, enaindvajsetleten na svoji slovenski zemlji. Toda verjeli, da je Vojko res padel, tistikrat nismo. Nismo mogli. In nismo hoteli. Fantje s takimi sanjami ne padajo. Oni živijo.

Po petdesetih letih ostaja naš Vojko, narodni junak Darko, za zmeraj enaindvajsetleten. Tudi njegove sanje se niso postarale. Ostale so čiste in nedotaknjene. Njemu in nam jih nihče ne more ne vzeti ne umazati. Položil jih je vase in ko so ga položili v grob, so ostale – mlade in čiste – z njim. Zagotovo še take tudi zdaj klijo iz njega. Le videti jih je treba, le čutiti jih je treba, le doživeti jih je treba z njegovo silo mladosti, z njegovo vero, z njegovim neskončnim zaupanjem v svobodo.

Vam, njegovim domačim in rojakom, je pot k tem Dušanovim sanjam lahko bližja in jo lažje najdete. Vi, učenci šole, ki nosi njegovo ime, pa ste zakoniti dediči njegovih sanj. Negujte jih in bodite s svojimi sanjami sami lep in živ spomin nanj.

Saša Vuga

Govor pisatelja ob 70-letnici smrti Dušana Muniha – Darka

Zadnja fotografija pisatelja Saše Vuge

Spoštovani, dragi rojaki, spet bi rekel: Narod brez mučenicov, pesnikov, bojevnikov je pleme. In spet bom rekel: Mi smo jih imeli! Pesnike. Bojevnike. Mučenike. Na primer junake iz Boršta pri Trstu: Našega Pečanovega Dušana – Dušana Muniha. Pa Ivana Gerzetiča s Podgorja. Stanka Grudna iz Šempolaja – 10. januarja 1945 jih je ubilo izdajstvo. Omahnili so med prebojem iz bunkerja na domačiji družine Petaros. Ranjenega Danila Petarosa so pandurji Collottijeve bande odgnali v Trst. In tam, v zloglasni Rižani, zažgali.

Ti mladi padli so zvesto čutili po biblijski priliki o talentih: Da morajo svoji deželi dati več, kot so od nje prejeli. In po pravici – svoji domovini so hoteli biti dolžni za vse rane. Žalost. Za vso nemoč in duhovno opustošenje. Zakaj geslo z nagrobnika Simona Gregorčiča *Naš čolnič otmimo* se je zaneslo v sleherni primorski dom. In tam pogvalo živahen cvet.

Nakba je po arabsko katastrofa. Naša nakba se je začela z doslej največjo primorsko zgodovinsko nesrečo – z italijansko okupacijo 1918. Sicer se je pa že bližal ne samo židovski, marveč tudi naš holokavst. Zakaj bili smo edina naroda v Evropi, ki so jima namenili popolno izničenje – pogin.

Koliko nepopravljivega so nam prizadeli v svojih ostudnih dvajsetih letih. Pod Italijo so zgolj naše sanje ostale neponižane – pa smo jih peli. Peli v hribih. Peli v hlevih. Peli v cerkvah. Spominjam se prireditve, bilo je tu blizu, nad Sočo. V vasi

Modrejce: Na eni strani tako imenovana publika. Na drugi krava in dve ovci. Čez vse pa, previdno, mrmravo: *Lipa zelenela je*. In *Buči, buči morje Adrijansko!* Kaj smo bili, da smo se morali skriti, če smo hoteli zapeti? Cestni razbojniki? Najbrž! Naša pesem ni bila več pesem, marveč je rasla, skoz muke in smrt zalita s solzami, v molitev. Ne vem, kateri pesmi se je tako obrnilo. Morda ruski. Gotovo črnski.

V Sloveniji pa – molk. Kranjska cerkev, ki jo je 1461 potrdil diplomat, od veseliga življenja izžeti papež Pij II., Ennea Silvio Piccolomini, ni bila slovenska. Bila je cerkev ljubljanskega particiata. Prvi škof je bil nemški aristokrat Lamberg – In tako skoz veke. Samo umazana dela so zaupali Slovencem. Na primer Tomažu Hrenu, preganjalcu protestantov.

Slovenija me kdaj spomni na ljubeljski predor: Veselo vozimo skozenj. Pa vsakič pozabimo, da so ga pod gorjačami rabljev izvrtali sužnji.

Preveč pozabljamo – dobro pomnim svetlo jutro v aprilu 1941: Pred tremi meseci je savojska vojska s kričavostjo zagatila skednje, stoge. Bilo jih kot ščurkov. Na lepem, krog neke polnoči, pa čudna, pokopališka tišina. Zjutraj vstanem, otrok. Odprem na dvorišče – nikogar. Stopim pod pristrešek. Se znajdem med zaboji. Bili so leseni. Notri pa pločevinasti, podobni velikanskim sardinskim škatlam. Nekaj jih je zevalo, odprtih. Navrhanih z nabojniki za puške: Vojaki so si, tik pred hitenjem proti meji, tu polnili nabojnice. Ne vem, od kod je vame kresnila misel. Poiskal sem košaro za bero krompirja. Jo naložil z naboji. Jo pokrtil s prtičkom – čez prazni trg sta prišla vojaška karabinjerja v smešnih zelenih trirogeljnikih. Če bosta vprašala, kaj nosim – nista. Oddirjal sem vzdolž Božičeve pekarnice. Mimo Pečenkove vinske kleti. Gor, do Pečanovih. Mama Pečanka, Justina, je pri štedilniku kuhala. Kje je Dušan? Umiva se. Spominjam se ga, slečenega do pasu – pri zidani kadi za perilo se je otiral z brisačo. Ko je poskril strelivo, me je odvedel v kuhinjo. Prosil mamu, naj se odmakne za korak. Zasadil kaveljček v desko. Jo privzdignil iz poda – notri so čakali, skrbno namazani, karabinki s soške fronte, manliherica in mavzerica.

Ob spominu se vsakič začudim: Bilo mi je vendar slabih 11 let! Mar ni nepremišljeno, na moč tvegano tolikanj zaupati otroku? Dušan pa – zaupljivo se je smehljajal. In desko mirno vrnil v pod.

Čas je brzel. Dramatično, zlovešče napenjal že tako napete razmere. Mejno področje so Lahi varovali bolj kot punčico, z nekaj kordoni, pred vstajniškim vdorom iz Slovenije – natančno so vedeli, da bi tak vdor bil, in bil je, vžigalna kapica. Zakaj Primorci so plebiscitarno čakali na boj.

Dušan se je z vlakom zvečer vračal iz Gorice: Dol se je vozil že teden, na realko, polagat izpite. Stal je pri oknu. Oprezal. In jih opazil, ki so prežali nanj: Dva kvesturina in trije karabinjerji. Preden je lokomotiva ustavila na mostarski postaji, je skočil z vagona. Desno. V gosto grmovje. In prek čepovanske ceste strmo gor. Policaji so čakali, čakali, da bi jim priletel v pest – se vzpeli. Živčno pretaknili kupeje. In v avtomobilu oddivjali.

Ko se je razvedelo, so v noč izginili še trije fantje: Dušanov brat Ciril, klican Cilko. Jelči, sin vaškega izvoščka Jelija. In Štefajev Pavel. V ponedeljek se je, skrivnostno, prikazal v gostilno, polno tobačnega dima in vojakov, Dušanov oče Jože,

učitelj. Z mojim očetom sta sedla v mračino. Počasi srkala četrtno vipavca. Se dolgo, stišano menila. Se v veži objela – ko sem očeta vprašal, čemu ta objem, si je položil prst prek ustnic. Naslednji dan je tudi učitelj Pečan izginil. K sinovoma.

Prešel je mesec, morda dva, ko je na večer okrog devetih zapokalo – na dvorišču me je oče stisnil h kostanjevemu deblu. Skoz krošnje so rezko žvižgale krogle. Zjutraj smo zvedeli: Naši so napadli posadko v Drobočniku. Jo zaklenili v klet. Ji zaplenili orožje, hrano, obleko. Ji zabičali: *Do sončnega vzhoda nikamor* – ob zornem zvonjenju so Lahi pricapljali s klanca. Do Lipičarja. In čez most prek Idrije. Deset jih je bilo, zmršenih. Bosih. V dolgih spodnjicah. Do pet pretresenih – mimo na zunaj zresnenih, notri pa hahljavih, bi se tudi reklo: Upravičeno privoščljivih ljudi.

Italijanska surovost se je krvavo poglabljala. Ni bilo dneva brez aretacije. Ustrelitve. Požiga. Zaman! Vstajniške vrste so se množile. Se širile. Gostile. In – 8. septembra 1943 je odjeknila najbolj krepčilna novica v zgodovini Primorcev: Sporočilo radia London, da je Italija kapitulirala.

Od sreče in veselja je Primorska dobesedno ponorela!

Vstala. Se kot 1713. puntarji pognala celo nad Gorico.

Je pa evforiji sledila golgota – Nemci. Ljudi, oborožene ponajveč z navdušenjem, je prihitel krotit sam generalfeldmaršal Erwin Rommel, ki je pokrajino natančno poznal še iz kobariških dni v 1917. letu. *Goriška fronta* je popustila. Razpadla. Bilo je veliko – žal, docela nepotrebnih žrtev.

Vtem je na Kočevskem, pri Grčaricah, v boju s slovenskimi četniki, padel Jelijev Jelči, mitraljezec – krogla mu je predrla čelo.

Pretrsljivo junaški je konec drugega Mostarja, Dušanovega brata, Pečanovega Cilka – ujeli so ga med Rommlovo ofenzivo. Pečanova mama se je z muko prebila v Trst. Tam so ji povedali: *Rešil bi se, če bi oblekel domobransko uniformo!* Ciril se je uprl: Uniformo? Prešito iz sicilske! Z nekakšnim kranjskim praporcem in s podeželskim morjem na rokavu – na daleč viden nič! Pred vrati ječe je mama padla na kolena. Ga prosila kot boga: Obleci jo! Zunaj kod jo boš že hitro slekel! Odvrnil je: Sramota bo ostala – ne! Ječar je gledal uro. Zaklenil. In mami pokazal do stopnic. Streljali so ga v hrbet. Na tržaškem poligonu. Zasukal se je. Si strgal črno krpo. Jim vrgel v krogle klic po svobodni Sloveniji – ni prišel v zgodovinske knjige, čeprav gre za zgled najbolj pokončne, klasično herojske smrti.

Dokler bo Primorska zmogla tako vzgojene, pogumne, trdne, tako značajske sinove, naših dedov in očetov ne bo sram za nas.

Naše kraje so prekrstili v operacijsko področje *Adriatisches Kuestenland*. Jih trebili. Požigali. Česali z ovaduhi. Nad nesrečno prebivalstvo so pošiljali cvetober vsakršnih vojsk, kaj vem: Lahe, Srbe, Špance, Mongole, Ukrajince, ustaše, Čerkeze, Francoze, kozake – in tako dalje. V tem sršenjaku se je bojeval Pečanov Dušan. Premišljen, trezen. Nikdar se ni tipal skoz temo. Je raje čakal dne. Soproga pesnika Toneta Pavčka, Marija, Dušanova kurirka s partizanskim imenom Saša, mi je pravila, kako se je o njem že širila legenda – kot svoj čas o Janku Premrlu: Da je, na primer, z orožjem pod mondenim dežnim plaščem prihajal v Trst. In tam, v *modrasjem gnezdu*, likvidiral. Samotar, kot večina obsoških grap.

Ga je pa turobnega, žalostnega dne izdaja, ta klavrna slovenska specialiteta iz druge vojne, spotaknila v vasi Boršt. Burja je brnela v oknih – vrgel je granato. Se zaletel skozi loputo v bunkerju. S pištolo. Ven. In prek dvorišča. Se pri smokvovem drevesu zavihtel čez zid. Pa se sesul od skrite strojnice, ki mu je na prsi obesila pet rdečkastih medalj.

Tak je naš Dušan sred Krasa čakal prostost. In se nam 1946. vrnil kot spomin. Najboljši, obetavni, lepi so razjahali. In v krstah prikorakali v domačo vas. Cvetje jim je kinkalo s pokrova. Prek škripavih železnih vrat se je ponujala pokopališka cerkev. Gledal sem na Dušanovo rakev – saj ni res: Skoro bo pripeketal na belem konju, kot je prav za zmagovalce. Blag in trd. Ves mil in strog v orlovskih obrveh! Pa sem se zdramil od udarcev grud v grob. Uzrl krog in krog oči v solzah. Pokopališko stezo. Trave ob Ruščevi bezi. Sonce nad Kosovdom. V slivah vrh Cungovega griča vrane. V ovinku vrsto revežnih cipres – kot sulic, skrušenih v bitki.

Pred zeleniko se je k zborovodjevi trobentici stiskal pevski zbor.

Ne maraj, Dušan, dobre ure kažejo samo naprej.

Ubili so vas, pač – ustavili pa ne.

Drago nas je veljala ta svoboda. In kaj počnemo dandanes z njo?

Danes, sred nečednih igrice. Na razpotjih brez moralnih smerokazov. Kdo vodi ta narod? Iz kakšnega testa je ta kdo? A ga sploh kdo vodi? In – vodi kam? Ali nas bo zgodovina spet oropala? Ugotavljajo, da nas sedanost ropa: Pa kot zmeraj z našo pomočjo. Doktor Ahac, partizanski polkovnik, je pogostoma ponavljal resnico: *Ni najbolj važno, kako ravnajo drugi z nami. Pomembno je, kako s seboj ravnamo mi – sami!*

Pa četrti iz Dušanovih prvoborcev, Štefajev Pavel?

Pavel je, po treh letih boja in črnega trpljenja, preživel – rad je, osamel, gorjup, posedal na klopi pred našo hišo. Mi v tegobnih povojnih večerih nizal iz postaj svojega križevega pota. Občinski majski hrošči so, zaslužnega, trpina, velikodušno oskrbeli z bogato službo: *Kidanje premoga na železniški postaji Most na Soči*. Poznate bunker – stoji tam, kjer je Dušan, iz Gorice nazaj, 1942. zagledal kvesturine. Zakaj velja omeniti to grobo, kamnito reč – ker je bunker rabil Pavletu za stanovanje! Oglejte si ga, ko boste hodili mimo. Dobremu, tihemu Pavletu je neke ledene noči prekipelo. Vrgel je vrv čez vejo bližnjega drevesa. In se izbrisal.

2. maja so v Ajdovščini proslavili obletnico prve slovenske vlade. V priložnostni besedi sem se vprašal: *Komu velja enkratna, nevenljiva zasluga, da smo Primorci prvokrat in končno na svoji zemlji svoj gospod?* Neki kinematografar, menda mu je ime Vodušek, je mojo besedo posnel. In televizijsko zavrtel. Ampak obglavljeno – sabotirano. Zato mi dovolite, da vam preberem cenzurirani odgovor na vprašanje, komu velja ta zasluga:

»Ko sem se ondan vozil vzdolž Nanosa, sem se spomnil leta 1942. 18. aprila, ki da je bil zamegljen, deževen. V aprilu tega leta so milijonske Hitlerjeve armade prodirale proti Stalingradu – na Nanosu pa se je od zgodnjega jutra do poznega popoldneva bil boj: *Prvi odprti primorski spopad z okupatorjem*. Ta dan se je skupina partizanov, še neizkušanih, slabo oboroženih, brez hrane, brez vode, z malo streliva, spopadla z Italijani. Partizanov je na Nanosu bilo 54. Sovražnikov pa – več tisoč.

In še so jih dovažali s tovornjaki. Nad hribom je krožila štorclja. Dajala znamenja. S strojnico obstreljevala borce – v tem starogrškem slovenskem boju je padlo 10 partizanov. 11 so jih ujeli. In jih v Rimu postrelili.

Prebila se je četa Janka Premrla. Ni se prebila samo pod Sinji vrh nad Ajdovščino. Prebila se je v naša srca. Prebila v našo zgodovino. Prav iz teh malih, preskušanih enot je zrasla udarna pest primorskega človeka. Je zrasel čisti, slavni, zmagoviti IX. Korpus. Ta veliki izraz naše neuklonljivosti – ne sužnji. Ne ščavi. Ne hlapci, za hlapce rojeni iz hlapcev.«

Tako se glasi zamolčani odgovor, komu, *edinemu*, velja nevenljiva zasluga, da smo Primorci prvokrat in končno na svoji zemlji svoj gospod.

Odšel je, Dušan. Ni ga, mostarske legende, več.

Čeprav – navek bo z nami!

Naj se žlahtna podoba vseh teh pokončnih, vzornih ljudi živo preliva v zavest naših mladih rodov. Da bodo znali pogumno, pošteno, ponosno naprej. Zakaj edinole tako bo njih jutrišnji dan njihov. Zdrav. In – čist.

Most na Soči, 14. junija 2015

Danica Taljat

Zgodovina nas je povezala

4. julij 1983

Ob postavitvi doprsnega kipa Dušanu Munihu 4. julija 1983 na Mostu na Soči so se začele tkati vezi med dvema slovenskima krajema: enega takrat še v Jugoslaviji, drugega v Italiji, ki ju je povežalo medvojno delovanje narodnega heroja Dušana Muniha. Ta dan je prišlo do prvega srečanja med predstavniki Zveze borcev Most na Soči in borčevske organizacije ANPI – VZPI Boršt-Zabrežec pri Trstu. Mladi z Mosta na Soči in mladi iz Boršta so ob otvoritvi spomenika sodelovali v kulturnem programu. Borčevski organizaciji obeh krajev sta se takrat dogovorili, da se bosta ob prvi naslednji obletnici žrtev borštanskega bunkerja pobratili. Obenem so učenci OŠ Dušana Muniha dobili povabilo šole iz Boršta, naj se 10. januarja 1984 udeležijo svečane proslave v Borštu, se srečajo s tamkajšnjimi učenci in spoznajo kraj, s katerim jih je zgodovina usodno povezala.

10. januar 1984

Dogajanje v Borštu, Trstu in njegovi oklici je bilo nadvse svečano in je ostalo zabeleženo v posebni številki šolskega glasila OŠ Most na Soči Naše črtice kot izdelek skupine učencev, ki so se ga udeležili.

Poleg 11 učencev, takratnega ravnatelja Vida Miklavčiča in učiteljice slovenščine Danice Taljat se je v šolskem kombiju peljala še manjša skupina starejših krajanov. Večja skupina krajanov Mosta na Soči in okolice ter člani Pevskega zbora Ivan Pregelj in predstavniki borčevske organizacije Most na Soči so se peljali posebej.

Nadvse zanimiva in vznemirljiva je bila že sama pot s kombijem čez mejo, takrat še s prepustnicami. Učenci nad 12 let so imeli že vsak svojo prepustnico, tisti iz 5. razreda so bili vpisani na skupinskem potnem listu. Na mejnem prehodu Rožna Dolina pa je nona Valerija Skrt, ki naj bi v svoji torbici imela tudi prepustnico svojega vnuka, ugotovila, da je njegovo prepustnico pustila doma. Vsem je zastal dih. Kaj zdaj? Za vrnitev nazaj ni bilo več dovolj časa, učenec Primož brez prepustnice pa je imel pomembno vlogo v pripravljemem kulturnem programu, ki bi ga brez njega težko izpeljali ... Nona je zajokala ...

Na koncu je padla odločitev, da poskusimo srečo in se obnašamo, kot da je z našimi dokumenti vse v redu. Na meji smo se delali hladnokrvne, a srce je vsem glasno utripalo, še posebno ko je carinik začel šteti tiste s prepustnicami. Pri otrocih je odnehal ... Ker je bil Primož bolj drobne postave, so cariniki mislili, da še nima

12 let in nima lastne prepustnice. Pa tudi sicer so delavci na meji, ko so izvedeli za namen naše poti, postali zelo prijazni. Tudi na italijanski strani je ob navedbi razloga našega potovanja šlo gladko brez kontrole otroških dokumentov.

Danes, po 40 letih, je zanimivo prebirati, kako so takratni učenci v Naših črticah predstavili doživljanje tega dne:

Kot »tihotapci« smo se tolažili s tem, da brez Primoža pač ne bi mogli izpeljati kulturnega programa ... V Borštu so nas vljudno pogostili. Ogledali smo si Boršt, nato pa se odpeljali v Trst v Rižarno. Nato nas je v Dolini sprejel župan Edvin Švab.

Po kosilu smo imeli prosto. Vaški otroci so nam razkazali svoj kraj. Postali smo prijatelji. Popoldne smo si ogledali Trst, ob sedmih zvečer pa smo se morali izkazati tudi mi. Zdi se mi, da smo nastopali dobro, saj so nam veliko ploskali. Po proslavi je bil družaben večer. Odrasli so se veselili, otroci pa smo bili že pošteno utrujeni in smo se vrnili v kombi. Vrstniki iz Boršta so nam delali družbo do konca.

Domov smo se napol v spanju vrnili šele naslednji dan. Še dobro, da smo v šolo lahko šli nekoliko kasneje. Preživeli smo res prijeten dan.

Erika Cugelj, 6. b

Ob našem obisku smo si ogledali tudi Trst, ki je oddaljen od Boršta komaj nekaj kilometrov. Nekaj časa smo se vozili po mestu. Imeli smo tudi vodiča, da ne bi zašli. Florjan (šofer) pa je izvajal njegove ukaze. Meni se je zdelo, da se vozimo v labirintu. Postajali smo vsi živčni, ker se nismo nikjer ustavili, kajti otroci smo hoteli kupiti petarde. Da bi pomirili našo nestrpnost, smo se ustavili pri nekem spomeniku, ki je bil vsem všeč ... V neki trgovini smo končno deklice kupile zvezke, dečki pa petarde ...

Tatjana Lipušček, 5. a

Med obiskom Trsta smo si ogledali tudi Rižarno. Ta je bila med vojno zloglasno taborišče smrti. Okupator je v njem pomoril veliko Židov in naših rodoljubov. Jetnike so mučili na različne načine: pretepali, bičali, pustili so jih stradati, zapirali so jih po deset v celico, kjer je bilo prostora le za enega. Onemogle so sežigali v krematorijski peči. Od vseh zaprtih sta se po naključju rešila le dva. Malo pred koncem vojne so Nemci krematorijsko peč razstrelili, da bi zbrisali dokaze teh strahot ...

Kar smo videli, nas je zelo pretreslo in upamo, da človeštvo kaj takega ne bo več doživelo.

Gorazd Skrt in Uroš Štekar, 5. a

Na poti iz Rižarne smo se ustavili tudi pri županu Danilu Švabu ... Najprej so nas peljali v županovo sobo; v tej sobi občinski možje odločajo o vseh pomembnih zadevah, tu tudi poročajo, pa tudi aretirajo sumljive osebe. Župan nam je povedal nekaj stvari o življenju v občini Dolina, kamor spada tudi Boršt. Občina ima več kot 5000 prebivalcev. Župan nam je povedal, da v tej občini še lahko govorijo slovensko in da tako govorijo na svojih sestankih tudi občinski možje. Župan v Trstu pa že govori samo italijansko ... Potem so se pogovarjali v glavnem odrasli ... Župan nas je potem peljal na ogled spominskega

športnega spomenika v Dolini. Ta je iz samega betona, predvsem iz varnostnih razlogov, da ga fašisti ne morejo uničiti. Tu imajo proslave na prostem in zborovanja. V spomeniku so vklesana imena žrtev. Na tleh je rdeča peterokraka zvezda, narejena iz kamnitega mozaika. Od tam smo se odpeljali v Boršt, kjer nas je že čakala pogrnjena miza.

Vesna Klinkon, 5. a

Kulturni program se je začel s pobratenjem borčevskih organizacij Mosta na Soči in Boršta. Izmenjali so si tudi darila – sliko Mosta na Soči oziroma sliko Boršta. Najprej so nastopali učenci osnovne šole Boršt, ki so povedali nekaj recitacij in zapeli nekaj pesmi. Učenci z Mosta na Soči smo se najprej predstavili s tekstom Zakaj ime Jugoslavija ... Na koncu smo zaigrali partizanski prizorček Vanka partizanka. Ta je bil všeč zlasti otrokom, saj govori o pogumni deklici, ki je po svojih močeh pomagala partizanom v vojni. Čeprav je bila majhna in jo je bilo velikokrat strah, je nosila partizansko pošto.

Zdi se mi, da smo dobro nastopali, saj so nas v dvorani pozdravili z burnim aplavzom. Na proslavi sta nastopala tudi Mešani pevski zbor Slovenec iz Boršta in Pevski zbor Ivan Pregelj z Mosta na Soči. V glavnem sta pela partizanske pesmi in nekaterim obiskovalcem v dvorani so se ob tem zasolzile oči.

Nataša Blagojevič, 5. a

V Borštu smo že dopoldne obiskali njihovo osnovno šolo. Šola je stara. Vanjo hodijo učenci do 5. razreda in jih je nekaj manj kot trideset.

Ko smo se spoznali z učenci 5. in 6. razreda, smo izvedeli, da imajo drugačne ure kot mi. Na primer v 4. in 5. razredu, ki je kombiniran, se učijo o srednjem veku. Že takrat smo se dogovorili, da se bomo po kosilu odpravili na kratek izlet. Po kosilu so nas učenci iz Boršta čakali pred dvorano in skupaj smo se odpravili na grad, zdaj so tu le ruševine. Pokazali so nam tudi bunker, kjer se je skrival Dušan Munih. Ošli smo na razgledno točko in videli prelepo dolino Vinščice. Nazaj grede smo se ustavili na pokopališču in videli grobove padlih.

Z vrstniki iz Boršta smo se počutili zelo prijetno, pogovarjali smo se, kot da se poznamo že dolgo. Dogovorili smo se, da si bomo po proslavi zamenjali naslove.

Patricija Manfreda, 5. a

Potovalna izkušnja s pozabljenim Primoževim potnim listom se je ponovila ob vračanju domov. Nekateri učenci so zadaj Primoža že hudomušno dražili, da bo moral ostati v Italiji in tokrat je namesto noni šlo na jok njemu. A cariniki so spet mislili, da še nima 12 let in nima lastne prepustnice. Na skupinski potni list pa niso pogledali, ker bi sicer ugotovili, da ga tam ni. Srečno smo se brez zapletov vrnili v Jugoslavijo. Drugi dan se je Primož v šoli hvalil, da je potoval na »šverc«, pri »švercanju« pa je bila »ta glavna« učiteljica Danica ...

Tudi prebivalcem Boršta je ta dogodek veliko pomenil, tako je bila o njem že naslednji dan objavljena novica s fotografijo v Primorskem dnevniku, dan za tem pa še obsežnejše poročanje.

Sinoči v prosvetni dvorani v Borštu

Proslava žrtev borštanskega bunkerja

Vaščani Boršta in Zabežca in predstavniki krajevne skupnosti Most na Soči so se sinoči svečano oddolžili junakom, ki so pred 39 leti padli na dvorišču pri Petarosovih s Podceste oziroma so končali v plamenih tržaške Rižarne. S slovesno proslavo, ki jo je organizirala sekcija VZPI - ANPI Boršt - Zabežec, so potrdili svojo privrženost idealom svobode in miru in sklenili trajno vez s krajev-

nim odborom ZB NOV z Mosta na Soči. Predsednika obeh borčevskih organizacij sta na začetku proslave podpisala listino o pobratenju med sekcijo VZPI - ANPI Boršt - Zabežec in krajevnim odborom Zveze borcev narodnoosvobodilne vojske Most na Soči. Listina pomeni trajno obljubo sodelovanja v korist mirnega sožitja in plemenitih želja, ki so vodile Dušana Muniha, Ivana Grzetiča,

Stanka Grudna in Danila Petarosa v smrt za novo življenje v enakopravnem svetu brez sovraštva in za pravico in svobodo slovenskega naroda. Do pomembne besede so sinoči prišli tudi mladi obeh vasi. V jutranjih urah so namreč učenci osnovne šole Dušan Munih - Darko obiskali Rižarno, na županstvu v Dolini pa jih je sprejel *izredni svetnik*. Sicer pa bomo o dogodku obsežneje poročali v naši jutranji izdaji. (ris)

Učenci osnovne šole Dušan Munih - Darko so včeraj obiskali Rižarno

1985–2009

V naslednjih letih je sodelovanje med Mostom na Soči in Borštom potekalo v glavnem preko obeh borčevskih organizacij in sorodnikov padlih borcev v Borštu; vedno s krajšim kulturnim programom, postrojem praporščakov in polaganjem venca in cvetja pod spominsko ploščo pred bunkerjem v Borštu. Učenci OŠ Most na Soči pri tem niso sodelovali.

21. oktober 2010

Ob 65-letnici smrti Dušana Muniha smo se predstavniki šole, lokalne skupnosti, krajevne in občinske zveze borcev za vrednote NOB njegovemu spominu ponovno poklonili na bolj slavnosten način. 21. 10. 2010 smo spet obiskali Boršt pri Trstu in ponovno vzpostavili vezi s šolo in krajem, kjer je Dušan Munih izgubil svoje mlado življenje. V ta namen sva se povezali učiteljica OŠ Most na Soči Danica

Taljat in učiteljica v slovenski šoli v Borštu Monika Bradač (Bradassi), sorodnica Dušanovega padlega sotovariša Danila Petarosa. Obe sva imeli pri tem zelo močno zaslonbo in podporo pri svojih ravnateljih: Branku Loncnerju, ravnatelju OŠ Dušana Muniha, in Kseniji Dobrila, didaktični ravnateljici občine Dolina.

V mostarski delegaciji nas je tokrat v Boršt odšlo kar 52. Ker je datum našega obiska sovpadal z datumom, ko pred 1. novembrom vsako leto pri spominski plošči na Petarosovi hiši učenci iz Boršta pripravijo kratek kulturni program, smo to leto program pripravili skupaj, spominsko svečanost pa so dopolnili tudi predstavniki obeh borčevskih organizacij. Nedvomno najbolj pretresljiva je bila doživeta pripoved o tragičnem dogodku v bunkerju, ki nam jo je po pripovedovanju svojega nonota (brata Danila Petarosa) posredovala učiteljica Monika. Učenci so jo zamaknjeno poslušali, marsikomu od prisotnih se je orosilo oko.

Pod spominsko ploščo padlim štirim junakom na Petarosovi hiši v Borštu – od leve proti desni: Monika Bradač (Sulli), Danica Taljat ter zastavonoša Valdi Močnik (Arhiv OŠ Most na Soči)

Sledilo je kratko družabno srečanje z domačini na dvorišču gostoljubne družine Petaros, učitelji in učenci pa so si ogledali šolo in poklepotali s sovrstniki. Ravnatelj Branko Loncner in ravnateljica Ksenija Dobrila Nadlišek sta se v tem času dogovarjala o nadaljnjem sodelovanju med šolama.

Učiteljica Monika nas je potem vodila še po Trstu, mnogi med nami so prvič obiskali Rižarno. V Trstu smo se srečali tudi z znanim slovenskim profesorjem, borcem za pravice Slovencev v Italiji, Samom Pahorjem, si ogledali pročelje znamenitega Narodnega doma, se zadržali v najstarejši tržaški kavarni in se posladkali z odličnim italijanskim sladoledom. Domov smo se vrnili v večernih urah: topel jesenski dan je dodatno grela gostoljubnost vseh, ki so nam ga pomagali izpeljati in doživeti.

Tokrat smo se bolj konkretno dogovorili, do bi srečanje med šolama na nek način postalo tradicionalno – tudi v spomin in opomin, da se podobna zgodovina ne bi nikoli več ponovila, a obenem kot priložnost za sodelovanje med učenci in učitelji dveh šol, ki jih je prav ta zgodovina usodno povezala.

Predstavniki tolminskih organizacij Zveze borcev in Osnovne šole Dušana Muniha Most na Soči ter didaktična ravnateljica občine Dolina Ksenija Dobrila. V ospredju predsednik medobčinske Zveze borcev Bovec, Kobarid, Tolmin Rok Uršič, za njim ravnatelj OŠ Most na Soči Branko Loncner in učitelj Aleksander Gradinac. (Arhiv OŠ Most na Soči)

Pomlad 2011

Dogovor o sodelovanju je zdržal nekaj zaporednih let, učenci pa tudi učitelji obeh šol so ga z veseljem izpolnjevali. Spomladi 2011 je OŠ Dušana Muniha prvič gostila učence in učitelje iz prijateljskega Boršta, ki so simbolno prinesli v dar oljčne vejice: simbol miru.

Prvi prihod učencev in učiteljev Boršta na Most na Soči, vsi z oljčnimi vejicami v rokah. Na avtobusni postaji jih je pričakala učiteljica Danica Taljat in jih vodila do šole. Gostje so si ogledali šolo in Most na Soči, najbolj pa jim je teknila malica v mostarski učilnici. (Arhiv OŠ Most na Soči)

2012

Leta 2012 je na Most na Soči poleg ravnateljice Ksenije Dobrila prišlo 12 učiteljev Didaktičnega ravnateljstva Dolina in 4 njihovi učenci. V družbi mostarskih učiteljev so si ob strokovnem vodenju Tolminskega muzeja ogledali arheološki muzej v šoli in domačijo pisatelja Cirila Kosmača. Takšna srečanja so poleg ohr-

Skupinska fotografija za spomin na stopnišču pred vhodom v OŠ Dušana Muniha Most na Soči (Arhiv OŠ Most na Soči)

V Kosmačevi domačiji (Arhiv OŠ Most na Soči)

Dušan Munih nas je povezal: ravnatelj OŠ Dušana Muniha Most na Soči Branko Lončner in didaktična ravnateljica občine Dolina Ksenija Dobrila (Arhiv OŠ Most na Soči)

njanja spomina na skupno bolečo preteklost pomenila tudi obojestransko koristno sodelovanje v smislu krepitev povezave med Slovenci na obeh straneh meje, pa tudi medkulturnega dialoga in širjenja obzorja tako učencev kot tudi učiteljev.

2013

Leta 2013 so učitelji in učenci iz Borštnice ponovno prišli na Most na Soči na prijateljski obisk in medsebojno izmenjavo izkušenj. S tem letom je zaradi upokojitve starejših učiteljev aktivnosti v zvezi z medsebojnim sodelovanjem šola na Mostu na Soči prevzela skupina mlajših učiteljev razredne in predmetne stopnje, šola v Borštnici pa je postala osemletka. Dan na Mostu jim je hitro minil ob športnih igrah v telovadnici, kar je ostalo zabeleženo v fotografskem arhivu OŠ Most na Soči.

V vseh teh letih so se ohranjali tudi že utečeno medsebojno dopisovanje in obiski učencev OŠ Most na Soči pred dnevom mrtvih v Borštnici za skupen spominski nastop pred bunkerjem, v katerem je padel tudi Dušan Munih. O tem je mladi pesnik mostarske šole Benjamin Žbogar napisal pesem:

*Sred jeseni
smo v Boršt odšli.
A le izbrani,
ne vsi.*

*Tam spominska plošča je heroju,
ki padel je v boju.*

*Pred šolo njegov kip stoji,
nanj ponosni smo vsi.*

*Po njem naša šola
dobila je ime.
To naš Dušan Munih je.*

2015

Ob 70. obletnici smrti štirih slovenskih junakov je 9. 1. 2015 v Borštu pri Trstu na dvorišču družine Petaros potekala spominska slovesnost v počastitev njihovega spomina. Prisotne je najprej nagovorila Monika Bradač, potomka družine Petaros, pri kateri se je nahajal skrivni bunker padlih partizanov. Zvrstili so se še govorniki: župan Občine Dolina pri Trstu Sandi Klun, ravnateljica večstopenjske Osnovne šole Dolina pri Trstu Fiorella Benčič, ravnatelj Osnovne šole Most na Soči Ciril Makovec, podpredsednik združenja AMPI za Trst Cav. Uff. Edvin Švab in Darko Grzetič iz Podgorja, nečak padlega junaka Ivana Grzetiča. Krajši govor o poteku dogodkov med NOB na kraju padlih štirih tovarišev je imel Robert Živec, član PVD Sever za Primorsko in Notranjsko. Sledil je kulturni program z nastopom učencev OŠ Dušana Muniha, polaganje cvetja in venca. Slovesnosti so se udeležili svojci padlih junakov, sokrajani, člani Zveze združenj borcev za vrednote NOB Most na Soči, predstavniki OŠ Dušana Muniha Most na Soči, člani PVD Sever za Primorsko in Notranjsko in člani Društva veteranov Sever Severne Primorske.

Na dvorišču družine Petaros: na levi strani podpredsednik združenja AMPI za Trst Cav. Uff. Edvin Švab, sicer tudi dolgoletni župan Doline, ob njem aktualni dolinski župan Sandi Klun, gospa z očali v sredini: ravnateljica Fiorella Benčič, gospa s svetlim pokrivalom: sestra Dušana Muniha Rožica Sirk, ob njej soproog Renzo Sirk (Arhiv OŠ Most na Soči)

**Recitatorja: učenca
OŠ Dušana Muniha Most
na Soči Žiga Taljat in
Staš Manfreda (Arhiv
OŠ Most na Soči)**

Leta 2015 so učenci iz Boršta ponovno obiskali Most na Soči. Znanje so si nabirali v biološki učilnici OŠ Dušana Muniha Most na Soči, lep dan pa izkoristili tudi za sprehod po kraju in fotografiranje na razgledni točki s pogledom na jezero.

16. junija 2015 je ob 70-letnici smrti narodnega heroja Dušana Muniha potekala pod častnim pokroviteljstvom predsednika RS Boruta Pahorja odmevna spominska slovesnost tudi na Mostu na Soči. V kulturnem programu so spet sode-

**V biološki učilnici
in na sprehodu
(fotografija na
naslednji strani)
(Arhiv OŠ Most na Soči)**

lovali tako učenci OŠ Dušana Muniha Most na Soči kot učenci OŠ Fran Venturini Boršt-Boljunec, pa tudi Monika Suli (Bradač). Osrednji del kulturnega programa je pripadel Partizanskemu pevskeemu zboru Pinko Tomažič iz Trsta, slavnostni govornik je bil pisatelj Saša Vuga, čigar govor je v celoti objavljen v knjigi.

2020

Po letu 2015 je sodelovanje med šolama in krajema Most na Soči in Boršt zamrlo. Vse do leta 2020, ko je prišlo iz Boršta povabilo na spominsko slovesnost, posvečeno 75. obletnici padlih štirih slovenskih junakov, ki so se na tem območju med drugo svetovno vojno junaško borili proti okupatorju in pri tem izgubili življenje. Na slovesnosti 15. februarja 2020 v Borštu so prisotne z nagovorom pozdravili Emil Petaros, ki je spominsko slovesnost tudi vodil in povezoval, Sandi Klun, župan Občine Dolina pri Trstu, Maša Klavora, podžupanja Občine Tolmin, Boris Pangerc, nečak padlega Danila Petarosa in Egon Devetak, predsednik ZB za vrednote NOB Most na Soči, ki je v govoru podrobno opisal tragedijo omenjenih padlih borcev in takratne dogodke na tem območju. Sledil je kulturni program z nastopom MePZ Slovenec Slavec Boršt Ricmanje Dolina-Trst in učencev OŠ Dušana Muniha, polaganje cvetja in venca. Spominske slovesnosti so se udeležili svojci padlih junakov, sokrajani, člani Zveze združenj borcev za vrednote NOB Most na Soči, predstavniki OŠ Dušana Muniha Most na Soči, predstavniki občine Tolmin, člani PVD Sever za Primorsko in Notranjsko, člani PVD SEVER Severna Primorska.

Prihod v Boršt tik pred vhodom v Petarosovo dvorišče, od leve proti desni: Robert Živec s praporjem društva Sever za Primorsko in Notranjsko, Igor Gerbec s praporjem društva Sever Severne primorske, Vojko Levstik s praporjem ZB za vrednote NOB Tolmin, Kobarid Bovec, Bojan Dobravec s praporjem KO ZB za vrednote NOB Most na Soči, Senad Biščanin, podpredsednik društva Sever Severne Primorske in KO ZB za vrednote NOB Most na Soči, Vid Šibelja, dokumentarist in snemalec celotne svečanosti v Borštu

Nabito polna kulturna dvorana med kulturnim programom. V ospredju predsednik Združenja borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin Rok Uršič; v sredini Senad Biščanin, podpredsednik društva Sever Severne Primorske in KO ZB za vrednote NOB Most na Soči; desno Egon Devetak, predsednik KO ZB za vrednote NOB Most na Soči

Od leve proti desni:

Dušan Peterlin iz Divače; Dušanov pranečak Dimitrij Munih; ravnatelj OŠ Most na Soči Ciril Makovec; hčerka Draga Grzetiča – nečaka v Borštu padlega Ivana Grzetiča; Robert Živec z Dutovelj, član ZZBNOB Sežana in član veteranskega društva Sever; v sredini 92-letni Jordan Zahar, edini še živeči neposredni pričevalec tragičnega dogajanja v Borštu 10. januarja 1945; ob njem sestra narodnega heroja Dušana Muniha Rožica Sirk; sledita Dušanov pranečak David Munih in Rožičina hčerka Maja Sirk

Kakor ponosni galebi nad vodo, taki so pali za našo svobodo ...
(Karel Destovnik – Kajuh)

Imensko kazalo

A

ABRAM, Jože 14
ALLENS, dr. 123

B

BARACCA, Francesco 72
BARBIČ, Marjana 25
BENČIČ, Fiorella 142
BIDOVEC, Ferdo 60
BIDOVEC, Tončka 60
BIŠČANIN, Senad 115, 145
BLAGOJEVIČ, Nataša 134
BRADAČ (Bradassi, Suli, Sulli), Monika
92, 136, 137, 142, 144
BRADAŠKJA, Rastko 89, 93, 95,
BRATUŽ, Lojze 60
BREITENBERGER, Ignacij 72
BREMEC, Karlo (Urmoharjev ali
Armoharjev) 70
BROZ, Josip – Tito 111, 112, 113

C

CARLI, Milan 113
CARLI, Mirjam 116
COLLOTTI, Gaetano 81, 86, 87, 88, 93,
94, 121, 122, 123, 127
CUGELJ, Erika 133
CVETREŽNIK, Terezija (Kacijanova) 62

D

DESTOVNIK, Karel – Kajuh 115, 147
DEVETAK, Egon 144, 145
DOBRAVEC, Bojan 145
DOBRILA NADLIŠEK, Ksenija 136, 137,
139, 140
DOUGAN, Albert – Vinko 85

E

EMMANUEL III, Victor 54
ERŽEN, Sabina 26

F

FABIJAN 29, 37
FAKIN, Jože – Orel 101
FERDINAND, Franz 10
FERLIGOJ, Laura 87
FILI, Jaka 63, 72, 73, 81, 101
FURLAN, Pepi 89
FURLAN, Slavko – Dušan 73

G

GENTILE, Giovanni 22, 23
GERBEC, Igor 145
GERZETIČ, Ivan 127 (gl. GRZETIČ,
Ivan)
GERŽELJ, Albina 15, 16, 24, 25, 30, 42
GERŽELJ, Ana 24, 25, 26, 29, 32

GERŽELJ, Ivan (Rudolf) 24, 25
 GERŽELJ, Janez (Ivan) 9, 24
 GERŽELJ *por.* Fabijan, Ljudmila (Mila)
 15, 16, 24, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37,
 42, 46, 48
 GERŽELJ *por.* Kenda, Zora 24, 25, 29, 37
 GIORDANO 14
 GLOBOCNIK, Odilo 77, 78
 GRADINAC, Aleksander 137
 GRUDEN, Albert – Blisk 93
 GRUDEN, Stanislav – Strela 93, 95, 126,
 127
 GRZETIČ, Darko 142, 146
 GRZETIČ, Ivan – Žitomir 93, 95, 126,
 127, 142, 146

H

HERMAN, Alojz – Dušan 61
 HERMAN, Bogdana 59, 61
 HERMAN, Dušica 61
 HLAJ, Vidko – Žižič 85, 95
 HREN, Tomaž 128
 HVALA, Anton 71
 HVALIČ, Alojz 66

I

ILOVAR, Viktor 65
 IVANČIČ, Miloš 120

J

JEKLIN, Marija 62
 JEKLIN, Mirko – Stojan 62
 JERKIČ, Branko 73
 JERMOL, Ciril 70
 JOGAN, Maca 89
 JURČIČ, Josip 18

K

KALIN, Zdenko 115
 KENDA, Franc (Pr Bučanu) 25
 KENDA, Lojze 122
 KLAVORA, Maša 144
 KLINKON, Vesna 134
 KLUN, Sandi 142, 144
 KOFOL, Franc (Lušinov) 71
 KOFOL, Franc (Lušinov) 71
 KOGOJ, Maks 71
 KOKELJ, Martin – Aleš 65
 KOMEL, Ljubo 65
 KOSMAČ, Ciril 139
 KOSOVEL, Angel – Peter 65
 KOVAČIČ, Albin 71
 KOVAČIČ, Radko 32, 62, 63, 64, 67, 68,
 69, 70, 73, 75, 87, 89, 106, 107
 KOVAČIČ, Rajko 70
 KOVAČIČ, Stane 71
 KOVAČIČ, Viktor 62
 KRALJ, Marcel 85
 KRANJC, F. Marijan 25
 KRAVOS, Zora 65
 KRLEŽA, Miroslav 8
 KUMAR, Andrej – Stric Marko 65, 66
 KUMAR, Emilija – Teta Majda 65
 KUŠTRIN, Stanko 75

L

LAMBERG 128
 LAVRENČIČ PAHOR, Minka 16, 19, 24,
 25, 100
 LEBAN, Viktor 71
 LEVPUŠČEK, Florjan 133
 LEVSTIK, Vojko 145
 LIPUŠČEK, Tatjana 133
 LONCNER, Branko 136, 137, 140

M

- MAKOVEC, Ciril 142, 146
 MANFREDA, Ivan – Jaka 69
 MANFREDA, Patricija 134
 MANFREDA, Staš 143
 MAREGA, Eligij 56
 MEDVED, Julij (Jelči) 62, 64, 68, 100, 101, 128, 129
 MEDVED, Otilija 62, 63, 64, 67, 78, 79, 100
 MIKLAVČIČ, Vid 132
 MIKUŽ, Milan Anton (Gregorčev) 14
 MOČNIK, Valdi 136
 MODIC, Bojan 65
 MULIČ, Jože 115
 MUNIH *roj.* Gregorač, Ana 103, 104, 105
 MUNIH, Andrej 8
 MUNIH, Bojana 103, 105
 MUNIH, Ciril 11, 12
 MUNIH, Ciril (Cilko) 20, 23, 24, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 58, 61, 62, 64, 66, 67, 77, 78, 79, 80, 99, 100, 101, 104, 106, 117, 128, 129,
 MUNIH, Cvetka 116
 MUNIH, David 116, 146
 MUNIH, Dimitrij 116, 146
 MUNIH, Dušan 113, 116, 117, 124
 MUNIH, Dušan – Darko (Vojko) 5, 8, 9, 14, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 98, 99, 101, 104, 106, 110, 115, 116, 117, 118, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 146
 MUNIH, Feodor (Fedja, Puči) 26, 40, 43, 54, 79, 100, 101, 110, 111, 113, 117
 MUNIH, Iztok 16, 98, 100, 103, 104, 105
 MUNIH, Josip 8, 9, 10, 11
 MUNIH, Jože (Josip, Pepi, Giuseppe) – Srečko (Pečan) 9, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 33, 34, 37, 40, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 56, 57, 61, 64, 65, 66, 67, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 128
 MUNIH, Jožef (Joseph) 8
 MUNIH *roj.* Šavli, Justina (Giustina) (Toncova) 19, 20, 24, 26, 28, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 48, 51, 52, 56, 57, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 78, 79, 99, 100, 101, 110, 111, 112, 116, 117, 128, 129
 MUNIH, Marija 12
 MUNIH *roj.* Krivic, Marija 8
 MUNIH *roj.* Kumar, Marija 8
 MUNIH *roj.* Pušer, Marjana 8, 9
 MUNIH, Marko 8, 114, 117
 MUNIH, Marko 54
 MUNIH *por.* Carli, Mirjam (Maruška, Pupa) 20, 23, 28, 29, 32, 34, 40, 51, 54, 79, 113, 116, 117
 MUNIH, Peter (Pečan) 8, 9, 10, 11, 12
 MUNIH *por.* Sirk, Rožica (Petra) 8, 20, 24, 25, 26, 51, 52, 53, 54, 63, 66, 78, 79, 98, 99, 100, 101, 105, 110, 113, 114, 142, 146
 MUNIH *roj.* Gerželj, Tereza 9, 22, 24, 105
 MUNIH, Zdravko 8
 MUROVEC *por.* Golja, Irma – Barčica 65
 MUROVEC, Ivan 26
 MUROVEC, Stanko 103
 MUSSOLINI, Benito 54

P

- PAHOR, Borut 143
 PAHOR, Samo 137
 PANGERC, Boris 93, 94, 95, 144
 PAVČEK *roj.* Metlika, Marija – Saša 87, 89, 90, 124, 129
 PAVČEK, Tone 89, 124

PAVŠIČ, Alojz 56
 PELICON, Ciril – Rado 72, 101
 PERC, Maks 73
 PETAROS, Danilo – Lisjak 92, 93, 94, 95,
 121, 123, 126, 127, 136, 144
 PETAROS, Emil 144
 PETAROS, Mihael (Miha) 92, 93, 94
 PETAROS, Minca 93
 PETELIN, Oskar 85
 PETERLIN, Dušan 146
 PETVAR, Pavle 85
 PICCOLOMINI, Ennea Silvio 128
 PIRJEVEC, Dušan – dr. Ahac 130
 PIRJEVEC, Olga – Albina 85, 86
 PODGORNİK, Milan 62
 POKOVEC, Franc – Poki 73
 PRELOVEC, Srečko 75
 PREMRL, Janko 25, 55, 56
 PREMRL, Janko – Vojko 129, 131
 PRINČIČ, Oskar 75

R

RAPOTEC, Romano 122 (*gl. ROPOTEC,*
 Roman)
 REMŠKAR, Miro – Boštjan 73
 RIHA, Lado – Tomaž 75
 ROMMEL, Erwin 129
 ROPOTEC, Roman 89, 94, 122, 123
 ROVŠČEK, Žarko 22, 26, 27

S

SALEŠKI FINŽGAR, Fran 18
 SEDEJ, Francišek Borgia 25
 SIRK, Maja 146
 SIRK, Renzo 105, 113, 114, 115, 142
 SKRT, Gorazd 133
 SKRT, Primož 132
 SKRT, Valerija 132, 133, 134

Š

ŠAVLI *roj.* Fon, Katarina (Toncova) 19
 ŠAVLI, Oskar 41
 ŠAVLI, Tone (Toncov) 19
 ŠIBELJA, Vid 145
 ŠORLI, Ljubka 60
 ŠPACAPAN, Franc – Črt 86, 88
 ŠTEKAR, Uroš 133
 ŠTRUKELJ, Vilijem 62
 ŠUMENJAK, Slobodan – Feks 85
 ŠVAB, Edvin (Danilo) 133, 142

T

TALJAT, Alma 51, 79
 TALJAT, Danica 5, 8, 20, 26, 53, 59, 61,
 77, 103, 105, 132, 134, 135, 136, 138
 TALJAT, Kristjan 79
 TALJAT, Žiga 143

U

UČAKAR, Janez 72
 URŠIČ, Rok 62, 64, 66, 69, 70, 71, 137,
 145

V

VALENTINČIČ, Bogdan (Matteo) 59,
 60, 61
 VALENTINČIČ, Franc (Pri Štefánu) 59
 VALENTINČIČ *roj.* Kragelj, Marija
 (Petrinova) 59
 VALENTINČIČ, Nada – Tamara 58, 59,
 60, 61
 VELIKONJA, Marija 24, 25
 VIDMAR, Janez 27
 VODUŠEK, Vladimir 130
 VOLARIČ, Hrabroslav 10
 VRESNIK, Drago 73, 75, 76, 77, 80, 82,
 84, 89, 93

VUGA, Milutin 53, 56

VUGA, Saša 6, 13, 53, 55, 56, 57, 61, 62, 87,
97, 118, 124, 127, 144

VUGA, Stjenka 53, 56

Z

ZAHAR, Jordan 94, 120, 146

Ž

ŽABAR, Ana 65

ŽABAR, Ivanka 65

ŽAKELJ, Kristina 103, 104

ŽBOGAR, Benjamin 140

ŽIVEC, Robert 142, 145, 146

ŽIŽMOND, Venčeslav – Dušan 65

Neznani priimki

Anči 79

Anuška 92, 96

Dušan 79

Ivan 123

Konrad 123

Luciano 52

Matiče 29, 37

Milan 122

Pavel (Štefajev) 128, 130

Pepca 122

Pepi (Pičonov) 122

Silvana 40, 41

Slavko 79

Tončka 123

Valdi (Močilarjev) 26

Vence (Jurčkov) 122

Vojka 79

Zmaga 121

O avtorici

Danica Taljat, rojena leta 1952 z dekliškim priimkom Velišček, je osnovno šolo dokončala v Kobaridu, šolanje nadaljevala na Gimnaziji Tolmin in leta 1975 diplomirala na Pedagoški akademiji v Ljubljani iz slovenščine in knjižničarstva. Še istega leta se je zaposlila na Osnovni šoli Dušana Muniha Most na Soči in si v tem kraju ustvarila tudi družino.

Z delovanjem na kulturnem področju je pomembno prispevala k povezovanju šole s krajem in njenemu uveljavljanju v širši družbeni skupnosti. Objavljala je članke v strokovnih in drugih periodičnih publikacijah. Leta 2001 je skupaj z učenci izdala zbornik o pomembnih osebnostih šolskega okoliša *Ta ň tadruf iz Tantadrujeve deže*, ob 120-letnici rojstva Ivana Preglja je bila leta 2003 vodja projekta *Ivan Pregelj in njegov čas* ter sourednica *Pregljevega zbornika*, ob 120-letnici šolstva na Mostu na Soči pa leta 2009 sourednica zbornika *Med šolskimi klopni*.

Leta 2015 je ob 80-letnici dirigenta Marka Muniha napisala monografijo *Maestro Marko Munih, Sotočje življenja in glasbe*.

Je med ustanovnimi člani in članica odbora Kulturnega društva Ivana Preglja Most na Soči ter dejavna tudi v Turističnem društvu Most na Soči in KO Zveze borcev Most na Soči.

Danica Taljat
Dušan Munih – Darko, narodni heroj

Izdajatelj in založnik: Združenje borcev za vrednote NOB
Bovec, Kobarid, Tolmin
Prešernova ulica 2, 5220 Tolmin

Uredila: Danica Taljat

Lektoriranje: Danica Taljat

Avtorji in viri fotografij ter arhivi, ki jih hranijo: arhiv zapuščine družine Munih, arhiv Osnovne šole Dušana Muniha Most na Soči

Oblikovanje in priprava: Blaž Jereb

Tisk: Gaya d.o.o.

Naklada: 150 izvodov
Prva izdaja, prvi natis
(ni v redni prodaji)
Tolmin, 2024

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Munih D.

TALJAT, Danica

Dušan Munih - Darko, narodni heroj / Danica Taljat ; [avtorji in viri fotografij ter arhivi, ki jih hranijo arhiv zapuščine družine Munih, arhiv Osnovne šole Dušana Muniha Most na Soči]. - 1. izd., 1. natis. - Tolmin : Združenje borcev za vrednote NOB Bovec, Kobarid, Tolmin, 2024

ISBN 978-961-96504-2-4
COBISS.SI-ID 200540419

5/2 33.

Dragi Lilko!

Hvalava pismo Tebi in mami! Vem
da ste pekli kočka; hvalava klobase,
so bile prav dobre. Tu je bil mráz in led,
Nisem zelo priden.

Draga Mama!

Meni mi nič pisal tati. Nisem zelo
priden, pa bom priden in bom tudi
pisal. Jaz tudi nisem dobil spri-
čevala. Kaj dela Liril in Matusa?
Ali je Liril še bolan. Jaz imam
maškaro ali več? Ali imate še
se kaj rajčkov? Tu so že troben-
tice, in so tudi pri so. Liciji?